DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

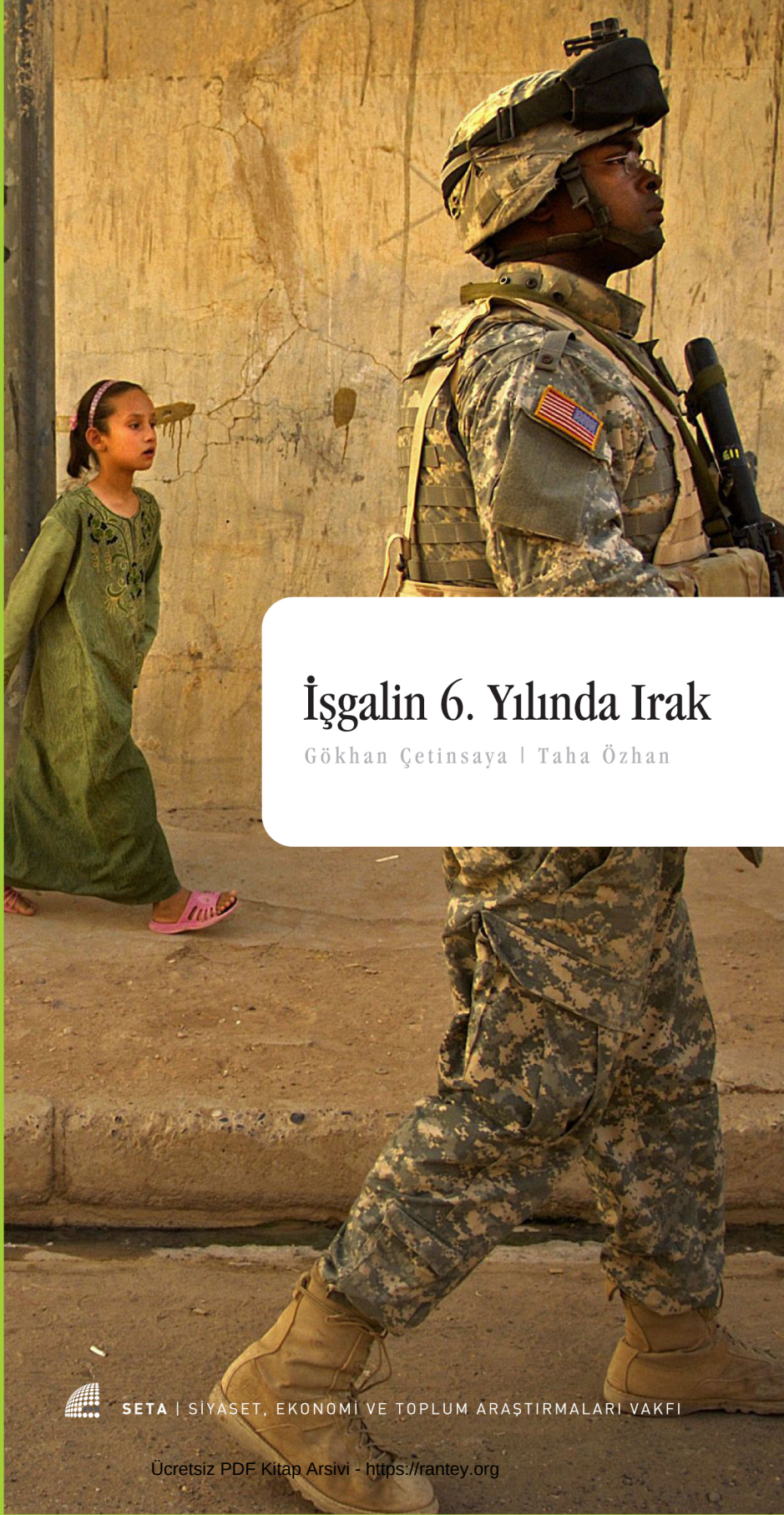

İşgalin 6. Yılında Irak

Gökhan Çetinsaya | Taha Özhan

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İŞGALİN 6. YILINDA IRAK

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya, İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörüdür. Doktorasını *University of Manchester, Department of Middle Eastern Studies* (1994)'te tamamlamıştır. 2002 yılına kadar *Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü*'nde, 2002–2008 yılları arasında *İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü*'nde çalışmıştır. Osmanlı tarihi, Türk siyasi tarihi, Türk dış politikası ve Ortadoğu konularında çalışmalar yapmaktadır. Yayınlarından bazıları: *Ottoman Administration of Iraq, 1890–1908* (London: Routledge, 2006); "The New Middle East, Turkey and the Search for Regional Stability," *The Evolution of US-Turkish Relations in a Transatlantic Context*, ed. Frances G. Burwell (Strategic Studies Institute: US Army War College, 2008).

Taha Özhan, *New York Institute of Technology*'deki lisans eğitiminin ardında aynı şehirdeki *New School For Social Research*'de Küresel Ekonomi Politik alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Aynı üniversitede politik ekonomi alanında doktora çalışmalarına devam etmektedir. *State University of New York*'ta politik ekonomi dersleri vermiştir. 2005 senesinden bu yana SETA Ekonomi Araştırmaları Koordinatörü olarak politik-ekonomi ve uluslararası ilişkiler alanlarında çalışmalarına Türkiye'de devam etmektedir. SETA'da *Irak Ekonomi-Politiği* ve *Petrol Fiyatları* gibi araştırma raporları hazırlamıştır. SETA Analiz, SETA Policy Brief ve *Insight Turkey*'e makaleleriyle katkıda bulunmaktadır.

SETA Yayınları IV
I. Baskı : Ocak 2009
ISBN : 978-605-4023-02-8

Tasarım : Merdiven Sanat
Baskı : Pelin Ofset
İletişim : SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Reşit Galip Caddesi Hereke Sokak No:10 GOP Ankara
Tel: (312) 405 61 51 Faks: (312) 405 69 03
www.setav.org / info@setav.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İŞGALİN 6. YILINDA IRAK

Gökhan ÇETİNSAYA & Taha ÖZHAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TABLOLAR DİZİNİ / 8

ÖNSÖZ / 12

I. BÖLÜM / IRAK'TA YENİ DÖNEM, ORTADOĞU VE TÜRKİYE / 18

Gökhan ÇETİNSAYA

I. Giriş / 19

A. Irak'ta Yeni Dönem / 20

B. Türkiye ve Yeni Irak / 22

II. Irak'ın Bugünü / 25

A. GÜVENLİK: Şiddet Sarmalı, Yeni Irak Ordusu ve Amerika'nın Çekilme Takvimi / 25

B. SİYASET: Seçimler ve Sonuçları / 41

C. HUKUK: Yeni Irak Anayasası ve Irak'ın Geleceği / 47

III. Irak'ın Yarını / 55

A. İÇ AKTÖRLER: Irak'ta İstikrar ve Etnik-Sekter Siyasetin Sonuçları / 55

B. DIŞ AKTÖRLER: Irak'ın geleceği ve Bölge Ülkeleri / 58

C. TÜRKİYE: Kuzey Irak, Türkmenler ve Irak'ın Bütünlüğü / 63

IV. Yeni Dönemde Irak ve Türkiye'nin Irak Politikası: Öneriler / 79

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II. BÖLÜM / IRAK EKONOMİ POLİTİĞİ / 84

Taha ÖZHAN

I. Giriş: Irak Ekonomisinde Son Gelişmeler / 85

II. İktisadi Arkaplan / 97

A. İktisadi Faaliyet ve Ekonomideki Yapısal Bozukluklar / 97

III. Ambargo Süreci ve Sonrasındaki Gelişmeler / 103

A. Kalkınmışlık Göstergeleri / 103

B. İktisadi Faaliyet / 106

C. Fiyatlar / 107

D. Para Politikası / 114

E. Ödemeler Dengesi / 117

F. Maliye Politikası ve Bütçe Durumu / 119

G. Irak ve IMF / 128

IV. Irak'ın Dış Ticareti / 131

A. Uluslararası Ticaret / 131

B. Savaş Öncesi Bölgesel Ticaret / 133

i. Ürdün / 133

ii. Türkiye / 135

iii. Suriye / 135

iv. İran / 136

V. Türkiye-Irak İlişkilerinin Ekonomi-Politiği / 139

VI. Irak'ta Ekonominin Yakın Geleceği / 149

A. GSH Beklentileri: / 149

B. Fiyat Beklentileri: / 150

C. Maliye Politikası ve Bütçe Beklentileri: / 150

D. Para Politikası ve Kur Politikası Beklentileri: / 151

EK: IRAK PETROLLERİ GELECEĞİ VE PSA'LAR / 168

Yakın Dönem Irak Kronolojisi / 177

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TABLOLAR DİZİNİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tablo 1. Koalisyon Askerleri
Tablo 2. Direnişçiler
Tablo 3. Irak'ta Silahlı Güçler
Tablo 4. Irak Ordusu
Tablo 5. Irak Güvenlik Güçleri
Tablo 6. Irak Savaşı: Ölümler
Tablo 7. 30 Ocak 2005 Seçimleri
Tablo 8. 15 Aralık 2005 Seçimleri
Tablo 9. Demokratik Sürece Katılım
Tablo 10. Eyaletler Bazında Seçimlere Katılım
Tablo 11. Etnik-Sekter Katılım Oranı
Tablo 12. Etnik-Sekter Oy Dağılımı
Tablo 13. Irak GSYİH (%)
Tablo 14. Ekonomik Gösterge Tahminleri
Tablo 15. Irak Petrol Üretimi 1998–2002
Tablo 16. Irak Petrol Gelirleri
Tablo 17. 2006 Yılı Irak Dış Borç Dağılımı
Tablo 18. Irak Elektrik Üretimi (En Yüksek Kapasite) ve Tahmini Talep (Eylül 2003-Eylül 2005)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tablo 19. Irak: Sosyal Göstergeler
Tablo 20. GSH ve Petrol İhracatı Karşılaştırması
Tablo 21. Temel Göstergeler
Tablo 22. Tüketici Fiyatları Endeksi (% Değişim)
Tablo 23. Tüketici Fiyatları Endeksi, 2004-05 (Yüzdelik değişim)
Tablo 24. Yıllık Enflasyon, 08/04 - 10/07
Tablo 25. Irak Petrol İhracatı, 1980–2003
Tablo 26. Irak Ham Petrol Üretimi ve İhracatı ve Irak Ham Petrol Fiyatları ve İskontoları
Tablo 27. Irak Enerji Fiyatları
Tablo 28. Faiz Oranları, 2002–04
Tablo 29. Yeni Irak Dinarı (YID) vs. Amerikan Doları
Tablo 30. Reel ve Nominal Kur Düzeyleri 01/04 – 08/07
Tablo 31. Ödemeler Dengesi, 2004
Tablo 32. 2004–2007 Mali Gelişmeler (GSH, %)
Tablo 33. Tahmini Irak Dış Borç Stoku, 2004–2010
Tablo 34. Alacak Miktarına Göre Irak'ın Borcu (Ana Özet)
Tablo 35. Irak'ın Borçları (Detaylı Tablo)
Tablo 36. Toplam Borç Tahminleri
Tablo 37. Kasım–2008 İtibariyle Irak'ın IMF'deki Durumu
Tablo 38. IMF ile Hesaplar: 1 Mayıs 1984–30 Kasım 2008 (SDR)
Tablo-39. Irak İthalatı, 1980-2003
Tablo 40. Ürdün-Irak Ticaret Dengesi, Körfez Savaşı-2003
Tablo 41. Toplam Yeni Ticari Siciller
Tablo 42. İhracat - İlk 10 Ülke
Tablo 43. İthalat - İlk 40 Ülke
Tablo 44. Türkiye'den Irak'a Elektrik İhracatı
Tablo 45. Habur Sınır Kapısından Irak'a Çıkış Yapan Araç Sayıları
Tablo 46. Irak Merkez Bankası Bilançosu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tablo 47. Seçilmiş Ekonomik ve Finansal Göstergeler, 2004–10
Tablo 48. Ödemeler Dengesi, 2004–10
Tablo 49. Mali Sektör ve Petrol Sektörü Hesapları, 2004–10
Tablo 50. Irak Merkez Bankası Anketi, 2003–05

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1921'de İngiltere'nin önce Bağdat ve Basra vilayetleriyle, beş yıl sonra da Musul'u katarak kurduğu Irak'ın modern tarihi, çatışmalar ve savaşlarla doludur. Sadece son otuz yıl içerisinde Irak'ta Saddam dönemi, savaş ve ambargolar nedeniyle ölen insan sayısının üç milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir. Irak, Ortadoğu'da suni sınırların yarattığı sorunların en acı şekilde tecrübe edildiği ülkelerin başında gelmektedir. Tampon bir "dondurulmuş çatışma" alanı olarak da değerlendirilen Irak, Amerikan işgaliyle yeni bir döneme girmiştir. Adeta işgalle birlikte hem Irak'ta hem de Ortadoğu'da pandoranın kutusu açılmış oldu. Irak'ta Saddam diktatörlüğüne Amerikan işgaliyle son verilirken, diğer bölgesel aktörler ve devletler işgalle beraber siyasi güçlerini daha fazla artırdılar. İran ve Suriye işgal sonrasını ülke içi siyasi çalkantıların ve gerilimlerin azaldığı, Amerika tehdidine karşı belli ölçüde iç konsolidasyon yaşadıkları bir dönem olarak geçirdiler. Siyasi bütünlüğü çok kanlı bir şekilde bozulan Irak ise aynı dönemi coğrafi birlikteliğini korumanın yollarını tartışarak geçirdi.

11 Eylül sonrası Afganistan'ın işgali ile kendi ülke kamuoyunu tatmin edemeyen ABD, Irak'ın işgalini uzunca bir zamandır savunan neo-con isimlerin iktidara gelmesiyle 2. Irak Savaşını başlattı.Amerikan yönetici eliti tarafından 1991 Körfez Savaşı sonrası 'yarım bırakılmış bir iş' şeklinde değerlendirilen Irak, adeta savaşsız bir şekilde işgal edildi. Saddam direnmek yerine kaçmayı, Irak ordusu ise tes-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lim olmayı tercih etti. Bu teslimiyet Amerika'ya ilk anda oldukça maliyetsiz bir işgal sunmuştu. ABD Başkanı Bush, işgalden iki ay sonra bir uçak gemisi güvertesinde yaptığı konuşmada 'Hedeflere Ulaşıldı' pankartı altında 'Amerika'nın ve müttefiklerinin zafer kazandığını' söylüyordu. Zafer ilanından sadece bir kaç ay sonra Irak'ta baş gösteren direniş ve iç çatışma kâh artarak kâh yavaşlayarak bugüne kadar devam etti. Öyle ki çatışma ortamı adeta hem Iraklılar hem de dünya için sıradanlaştı. Bazı günler 300'den fazla kişinin ölmesi artık Irak için oldukça sıradan hale gelmiş durumda. Çatışma ve direnişin ilk dönemlerinde ağırlıklı olarak Amerikan kuvvetleri hedefteydi. Amerika'nın ağır kayıplar verdiği 2004 ve 2005 senelerinin ardından ABD güçleri ağırlıklı olarak üslerine çekilerek Irak iç savaşını izlediler.

Amerikan işgali zaten oldukça ağır sosyo-ekonomik şartlar içerisinde yaşayan halka çok daha ağır bir faturanın kesilmesine sebep oldu. Merkezi askeri-sivil bürokrasiyi çökerten işgal Irak'ı adeta yönetilemez bir ülke haline getirdi. Özellikle Irak ordusunun ve polisinin dağıtılması, sosyal hizmetleri halka ulaştıran sivil bürokrasinin yok edilmesi nedeniyle oluşan iktidar boşluğu, Irak'ın uzun yıllar kapatmakla uğraşacağı sosyal ve siyasal kırılmalara yol açtı. Aynı dönemde Irak'ın yeniden yapılandırılması çalışmaları altında, uzun yıllardır halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı ambargo rejimi göz ardı edilerek büyük projelere öncelik verildi. Bu ise Irak halkına tam anlamıyla bir felaket getirdi. ABD'nin ve Irak geçici hükümetinin yaptığı hatayı anlaması neredeyse iki sene sürdü. Bu süre zarfında Irak'ta zaten çökmüş olan sosyo-ekonomik yapı bir felaketin içerisine sürüklendi. Hem oluşan güç boşluğunun yarattığı kaosun hem de iktidar açlığı içerisindeki grupların çatışmasının bedelini Irak halkı çok ağır bir şekilde ödemek zorunda kaldı. Bu ağır fatura belli dönemlerde halkın Saddam iktidarını bile aramasına neden oldu. İşgal güçlerinin sorumluluğunda olan halkın güvenliği ve insani ihtiyaçları karşılanamaz hale geldi. Bu kaos ortamı içerisinde büyüyen direnişçi gruplar ile Amerikan işgal güçleri arasındaki çatışma zamanla gruplar arası hesaplaşmaya doğru evirilmeye başladı. Bir iç savaşı andıran çatışmalarda on binlerce Iraklı hayatını kaybetti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ABD yaşanan iç savaştan çıkış yollarını önceleri radikal planlarla aşmaya kalkıştı. Obama yönetiminde başkan yardımcısı olan Biden'ın Irak'ı üçe bölme planı başta olmak üzere değişik senaryolar üzerinde çalışıldı. Sonuçta hazırlanan sorunlu anayasa ile Irak'ın oldukça gevşek bir federalizm halinde yönetilmesine karar verildi. Ortaya çıkan siyasi tabloda, Irak içerisindeki farklı güçler hem siyasi hem de coğrafi olarak adil bir temsilden uzak şekilde *de facto* yönetilmeye çalışılmaktadır. İran'ın nüfuzu, PKK, Kuzey Irak'taki federe yönetim ve Kerkük gibi çatışma alanları dondurularak 2008'de SOFA antlaşması imzalandı. Amerikan askerlerinin 2011 sonunda Irak'tan çekilmesini öngören antlaşma, Irak'ın geleceğine yapısal bir pozitif katkı sunmaktan ziyade ABD'nin askeri hesaplarının ve iç politikasının bir ürünü gibi durmaktadır. Zikrettiğimiz sorunlu alanlara ilişkin Irak'ta kabul edilebilir ortak akıl da ufukta görünmemektedir. 2011'de Amerika'nın askerlerini Irak'tan çekmesi mezkûr sorunların çözülmesine bir katkı sunmayacağı gibi daha da derinleştirme ihtimalini artırmaktadır. Amerika adeta işgal ettiği Irak'ta kendi vazgeçilmezliğini inşa etmiş durumdadır. Var olduğu veya olmadığı senaryolarda Irak'a ve bölgesine benzer maliyetler üretmektedir. Böylelikle ABD, işgalle ortaya çıkan sorunları zayıf Irak hükümetinin ve bölge güçlerinin sorumluluğuna bırakmaktadır. Bu ise Irak merkezli çatışma ve gerilimlerin uzun yıllar sürebileceğinin işaretidir.

Türkiye açısından Irak'ın siyasi ve coğrafi bütünlüğü hayati önem arz etmektedir. Türkiye mezkûr pozisyonunu işgalin başından beri koruyarak istikrarlı bir dış politika sergilemeyi başarmıştır. İşgalin ilk dönemlerinde bu politikasını Kerkük meselesinde belli bir gruba odaklanarak çıkmaza sokan Türkiye, daha sonraları Irak'taki tüm topluluklara eşit mesafede durarak dengelemeyi başarmıştır. Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi'ni başlatarak, bölge ülkelerinin Irak'ta istikrar arayışlarına yardımcı olan Türkiye, Irak'ın iç siyasi bütünlüğüne pozitif katkılar sağlamıştır. Türkiye bu türden pozitif adımları atarken, benzer başarılı politikaları 2008'e kadar Kuzey Irak'la ilişkilerde sergileyememiştir. Gerek PKK'dan dolayı gerekse de Türkmen meselesinden dolayı Kuzey Irak bölgesel yönetimi ile ilişkilerinde sorunlar yaşamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan önemli kapılarından birisi olan Kuzey Irak bölgesi sadece bir dış politika meselesi ol-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mayıp, aynı zamanda Türkiye'nin Kürt meselesi üzerinden yaşadığı sorunun tabii bir uzantısı haline dönüşmüştür. PKK teröründen dolayı özellikle 2007 ve 2008 senelerinde oldukça gergin ilişkiler yaşanmıştır. Bununla birlikte 2008'in son aylarından itibaren karşılıklı müzakereler ile ilişkiler olumlu bir politika zeminine oturtulmuştur. Yeni dönemde Irak'ın iç siyasetinde istikrarın yakalanmasında Türkiye'nin sunabileceği katkılar bulunmaktadır. Bu katkıların güçlü ve etkin olmasının yolu Türkiye'nin Irak'la arasında siyasi ve coğrafi sorunları çözmesinden geçmektedir. Türkiye Kuzey Irak'la sorunları çözdükçe ilişkilerin iyileşmesini beklemek yerine; ilişkilerini geliştirdikçe sorunların çözülebileceğini görmelidir. Bu minvalde Türkiye açısından Kuzey Irak'la ilişkiler bir gerginlik alanı olmaktan ziyade Irak'ta Türkiye'nin rolünü güçlendiren bir fırsat olarak ele alınmalıdır.

Irak, Saddam döneminden, savaşlardan, ambargodan ve işgalden kaynaklanan yaraları uzun yıllar boyunca iyileştirmekle meşgul olacaktır. Önümüzdeki yıllarda Türkiye Irak ilişkileri birçok açıdan karşılıklı bağımlılık içerisinde yürüyecektir. Irak hükümeti ve Kuzey Irak bölgesel yönetimi Türkiye ile ilişkilerinin PKK tarafından esir alınmasına müsaade etmemelidir. Aynı şekilde Kerkük meselesinin çözümünde de Türkiye'nin endişelerini ve önerilerini dikkate almaları Irak'ın uzun dönem istikrarı için vazgeçilmezdir. Kerkük meselesini adil bir çözüme kavuşturamayan Irak'ın, uzun yıllar Kerkük kaynaklı etnik-mezhepçi sorunlarla uğraşması mukadderdir. Türkiye kazananın olamayacağı böylesi bir gerilimden tüm tarafların uzak durması için elinden geleni yapmalıdır. Irak'ın işgal sonrası istikrara kavuşmasının anahtarı siyasi konsolidasyonu sağlamasından geçmektedir. Bu ise bölge ülkelerinin gelecekteki muhtemel sorunları bugünden adil çözümlere kavuşturmaya çalışmalarından geçmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

* Bu çalışma Nisan 2006'da kamuoyuna açıklanmış bulunan "Irak'ta Yeni Dönem, Ortadoğu ve Türkiye" ve "Irak Ekonomi Politiği" başlıklı SETA raporlarının güncelleştirilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş basımıdır.

** Bu çalışmaya yaptıkları katkılardan dolayı SETA Genel Koordinatörü Dr. İbrahim Kalın'a teşekkür ederiz. Ayrıca, bu çalışmada yer alan tabloları ve haritaları hazırlayan SETA araştırma asistanları Selin Bölme, Ahmet Selim Tekelioğlu, Umare Yazar, Samet Günek ve Enis Sunel'e ve Irak Ekonomi Politiği bölümüne yaptığı fikri katkılarından dolayı Talha Köse'ye tesekkür ederiz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I. Bölüm

IRAK'TA YENİ DÖNEM, ORTADOĞU VE TÜRKİYE

Gökhan **ÇETİNSAYA**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

I. GİRİŞ

Irak'ın 20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin liderliğindeki koalisyon güçleri tarafından işgaliyle başlayan süreç, Irak'ta ve Ortadoğu'da etkilerini sürdürmeye devam ediyor. Kısa sürede biten savaş neticesinde Baas rejimi yıkıldı, Irak'ta Saddam Hüseyin ve Baas-sonrası yeni bir dönem başladı. Irak'ın işgali ABD için ilk bakışta bir 'rejim değişikliği' idi, ancak sonrasında gelişen olaylar nedeniyle her bakımdan masraflı bir işgal ve zorlu bir devlet inşası sürecine dönüştü. Yapılan hatalar ve öngörülemeyen faktörler nedeniyle, Saddam Hüseyin'i devirmek işin kolay tarafı oldu. Savaşın hemen ertesinde Irak'ta bütün devlet yapısı çöktü ve muazzam bir iktidar boşluğu doğdu. İşgal sonrası güvenliği ve istikrarı sağlamak ve yeni siyasi yapılanmayı sürdürmek ise en karmaşık ve zor kısım haline geldi.

ABD Başkanı George W. Bush'un 'büyük sıcak çatışma'nın bittiğini ilan ettiği 1 Mayıs 2003 tarihinden bugüne kadar yaşanan gelişmeler, Irak halkı, bölge ülkeleri ve Türkiye açısından işgal sonrası Irak'ta zorlu bir döneme girildiğini gösteriyor. Irak'taki gelişmeler, öngörülen ve öngörülemeyen pek çok faktör nedeniyle, bölgenin geleceği açısından farklı sonuçlar doğuracaktır. Elinizdeki çalışmada bu gelişmelerin ve sonuçlarının Irak, Irak'ın komşuları ve Türkiye açısından etkileri tartışılacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Irak nüfus ve sosyal yapısı itibariyle adeta Ortadoğu'nun bir minyatürü gibidir. Irak'taki her bir iç aktörün komşu ülkelerdeki etnik ve dini gruplarla irtibatı mevcuttur. Kuzey Irak'taki Kürtlerin, Suriye, Türkiye ve İran'daki Kürtlerle; Şii Arapların, İran, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Arap ve Arap olmayan Şiilerle; Sünni Arapların, Suriye ve Ürdün'deki Arap Sünnilerle ve Arap dünyasındaki İslamî akımlarla ve nihayet Türkmenlerin Türkiye'yle ilişkileri mevcuttur. Aynı şekilde, bütün komşu ve bölge ülkelerinin de Irak'taki taraflara ilgisi ve bunlarla ilişkisi mevcuttur. Bu bakımdan Irak'taki gelişmeler komşuları etkilerken, komşuların izleyeceği politikaların da Irak'ı doğrudan etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle bugün gelinen noktanın bir analizi yapılacak, işgal yönetiminin Irak'ta yaptığı hatalar ve Irak'ın içyapısından kaynaklanan öngörülemeyen faktörler tartışıldıktan sonra, Irak'ın bugününü şekillendiren ve geleceğini de şekillendirmesi beklenen faktörler incelenecektir. Bu faktörler güvenlik, siyaset, hukuk ve ekonomi[1] olmak üzere dört ana başlık altında ele alınacaktır. Birbiri ile etkileşim halinde olan bu faktörlere bağlı olumlu ve olumsuz gelişmelerin Irak'ta yol açabileceği sonuçlar tartışılacak ve yeni Irak'ta meydana gelebilecek gelişmelerin bölgeye ve Türkiye'ye etkileri analiz edilecektir.

A. Irak'ta Yeni Dönem

Irak Savaşı daha başlamadan önce savaş sonrasına ilişkin yapılan yorumlarda, nüfusun yaklaşık %60'ını oluşturan Şii Arapların uzun vadede Irak'ın kaderinde belirleyici olacağı öngörülüyordu. Zira Irak'ta demokratik bir rejime geçildiği takdirde, o zamana kadar devlet aygıtından uzakta ve ikincil planda tutulmuş olan Şii Arapların birincil konuma yükseleceği beklenmekteydi. Öte yandan savaş öncesinde Amerika'nın en yakın müttefiki olan Kürtlerin savaş sonrasında önemli siyasi kazanımlar elde edeceği, savaştaki ve savaş sonrasındaki gelişmelere bağlı olarak Kürtler için federasyon ile bağımsız devlet seçenekleri arasında ihtimaller belireceği tahmin edilmekteydi.

1. Ekonomi konusu detaylı olarak, kitabın Taha Özhan tarafından kaleme alınan "Irak Ekonomi Politiği" başlıklı II. Bölümünde ele alınacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün bu gelişmelerin bölgesel ve uluslararası dengeler bakımından yeni gelişmelere ve belli istikrarsızlıklara yol açabileceği aşikârdı. Daha savaş başlamadan önce tahmin edilen bu gelişmeleri şöyle özetleyebiliriz:

• Savaştan sonra Kürtlerin bağımsız bir devlet kurarak Irak'tan kopması halinde, %60 civarında olan Şii oranı %80'lere varacak ve Irak bir Şii devleti haline gelecektir. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için ABD'nin bağımsız bir Kürt devletine karşı çıkması ve **Kürtleri federasyon formülü çerçevesinde merkeze çekmeye** çalışması beklenmeliydi.

• Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, Kürt nüfusa sahip diğer bölge ülkelerinde, Suriye, İran ve Türkiye'de, istikrarsızlığa yol açacak ve bölgede **etnik-sekter siyaseti** güçlendirecektir.

• Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri İran'dan sonra bölgede ikinci bir Şii ya da Şii çoğunluklu bir devletin ortaya çıkmasını hazmedemeyeceklerdir. Zira kendileri önemli miktarda **Şii nüfusa** sahip oldukları için İran'ın nüfuzunun daha da artmasını istemeyeceklerdir. Ortadoğu'da oluşacak bir '**Şii kuşağı**' bölgedeki dengeleri derinden etkileyecektir. ABD bu ihtimale karşı savaş öncesinde sürgündeki liberal ve Batı'ya yakın Şii Arap liderlerle ilişki içindeydi ve savaş sonrası Irak'ta bu grupların etkin olmasını bekliyordu. Ancak beklenenin aksine, bu gruplar yerine Batı karşıtı ve İran yanlısı gruplar ön plana çıkmışlardır.

• Irak'ı **Arap milliyetçiliğinin** bir parçası olarak gören bazı Arap ülkeleri ise hem Arap toprağı olarak gördükleri Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına, hem de Irak'ın Şiileşmesine ve dolaylı olarak **İran'ın nüfuz alanına** girmesine itiraz edeceklerdir. Farklı gerekçelerle hareket eden söz konusu Arap ülkelerinin bu senaryoların gerçekleşmesine mani olmak için Irak'taki istikrarsızlık sürecini desteklemesi ihtimal dışı değildir.

Savaş başlamadan önce öngörülebilen bu gelişmelere ilave olarak, savaşın hemen ertesinde ortaya çıkan yeni faktörler ve gelişmeler Irak'ta istikrarın kısa vadede gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

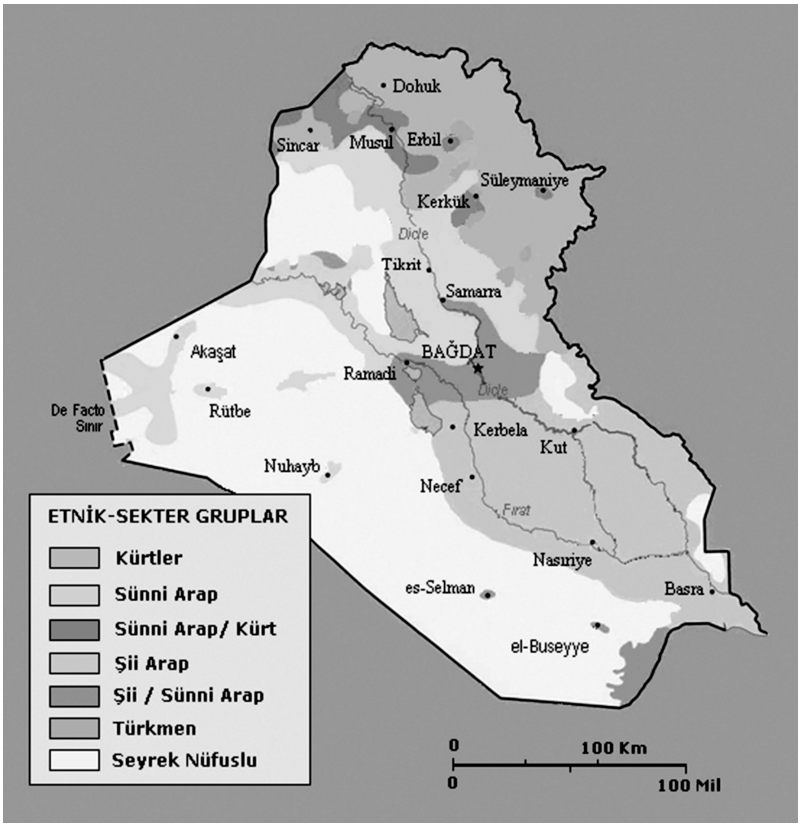

İleride ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi, Irak'ın bütünlüğünün korunması, şiddetin sona ermesi, siyasî istikrarın sağlanması ve demokratik bir yönetime geçilmesi pek çok değişkene bağlı bulunmaktadır. Bu çerçevede Irak'taki gelişmeler bölge dinamiklerini etkilerken, bölgedeki muhtemel gelişmeler de Irak içindeki yeniden yapılanma süreci üzerinde etkili olacaktır.

B. Türkiye ve Yeni Irak

Savaş öncesi ve sonrası Irak'ta yaşanan süreç ve muhtemel gelişmeler Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Kuzey Irak'ta federe bir Kürt bölgesinin kurulması, Türkmenlerin yeni Irak'taki konumları, Sünni Arapların siyasi sürece katılımı ve son olarak Şii Arap ağırlıklı bir Irak meclisi ve hükümeti, Türkiye'nin Irak politikası-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nı ve iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan etkileyen faktörler arasındadır. Yeni Irak'taki gelişmeler ve bunların Kuzey Irak'ta yarattığı dengeler, hem Türkiye'nin kendi Kürt nüfusu açısından, hem de Irak ve bölge politikası açısından yeni bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Bu konu, çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Türkiye'nin yeni dönemdeki Irak politikasını belirleyen faktörleri **tarih, coğrafya, nüfus, ekonomik ilişkiler ve bölge siyaseti** olmak üzere beş başlık altında ele alabiliriz.

• Türkiye'nin Irak'la Osmanlı döneminden gelen dört yüz yıllık **tarihî ve coğrafî** bağları mevcuttur. Bu yakın siyasî, sosyal ve iktisadî ilişkiler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türkiye ile 352 km sınıra sahip olan Irak'ın jeopolitiği Türkiye'nin güvenliği bakımından önemlidir. Bağdat'ta hangi rejim olursa olsun, Irak'ın bütünlüğü ve istikrarı, Irak'taki gelişmeler ve Irak'la ilişkiler Türkiye için her zaman önemli olmuştur.

• Irak'taki iki grup halk yani **Kürtler ve Türkmenler** Türkiye açısından önemli olagelmiştir. Türkiye 1920'lerden 1990'ların başına kadar Irak'taki gelişmelere çoğunlukla 'Kürtler' ve 'güvenlik' noktasından bakmıştır. 1991 sonrası gelişmeler neticesinde ise, bir tarafta Türkiye'deki Kürt nüfusu ve Güneydoğu sorunuyla irtibatlandırılan Kürtler, öte tarafta Türkiye'nin Irak politikasında merkezi bir rol oynamaya başlayan Türkmenler, Türkiye'nin Irak politikasının uzun yıllar **etnisite temelli bir nitelik** arz etmesine neden olmuştur.

• Kuzey Irak'ta 1991 sonrası ortaya çıkan fiili Kürt otonom bölgesi, Baas rejiminin yıkılmasından sonra resmi bir nitelik kazanmıştır. **PKK terörü** nedeniyle Kuzey Irak'taki gelişmeleri yakından takip eden Türkiye, Irak Savaşı öncesinde hem bağımsız bir Kürt devletine hem de federal Kürt bölgesine karşı çıkmaktaydı. İleride tartışılacağı gibi Kuzey Irak'taki oluşumun siyasi biçimi ne olursa olsun, buranın yakın gelecekte bölgede yaşayan Kürtler için önemli bir cazibe merkezi haline geleceği açıktır.

• Türkiye'nin **Türkmenlerle** olan ilişkisi, denklemin diğer kısmını oluşturmaktadır. 1991 sonrası Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğu sonucu ortaya çıkan ve 'Türkmen kartı' olarak adlandı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rılan siyasi koz, 2003 itibariyle bakıldığında Türkiye'nin Irak ve bölge politikasının manevra alanını daraltan bir nitelik arz etmeye başlamıştı. ITC (Irak Türkmen Cephesi) modeline dayalı bir Irak Türkmenleri politikasının açmazları, Saddam-sonrası Irak'ta ve son olarak da 2005 seçimlerinden sonra ortaya çıkan tabloda açık bir şekilde görülmüştür. (Bkz. "Irak'ta Türkmenlerin Sosyal ve Siyasal Analizi" başlıklı kısım.) Bu konu iç ve dış politikadaki yansımaları nedeniyle önemini korumakla birlikte, yeni politika ve strateji arayışlarına ihtiyaç göstermektedir.

• Türkiye'nin Irak'la olan **ekonomik ilişkileri** her iki ülke için önemli bir faktördür. Birinci Körfez Savaşında ABD girişimiyle Birleşmiş Milletler'in (BM) başlattığı ambargoya katılan Türkiye Irak'la olan sınır ticaretini durdurmuştu. Ambargo nedeniyle 1991 sonrası süreçte Türkiye'nin **toplam ekonomik zararının** 30 ila 80 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir. Petrol fiyatları, sınır ticareti, bölgesel ilişkiler ve terör maliyetleri bu zararın başlıca kalemleridir. Bugün ise Türk-Irak ticari ilişkileri bu zararları kapatacak büyük bir potansiyele sahiptir.

• Son olarak Irak'ın **Türkiye'nin Ortadoğu siyaseti** içindeki yerine baktığımızda Irak'taki gelişmelerin orta ve uzun vadede Türk dış politikasında önemli kırılmalara yol açacağı söylenebilir. Yeni Irak'ta meydana gelen siyasal ve anayasal gelişmeler, Kuzey Irak'taki Kürtlerle ve Bağdat'taki Şii ve Sünni aktörlerle yeni ilişkiler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye, Irak'ta yükselen Şii Arap gücüne ilişkin olarak yeni bir politika üretmeli, bölgedeki muhtemel 'Şii kuşağı'na yönelik kuşatıcı ve esnek stratejiler geliştirmelidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II. IRAK'IN BUGÜNÜ

A. GÜVENLİK: Şiddet Sarmalı, Yeni Irak Ordusu ve Amerika'nın Çekilme Takvimi

Bugün Irak'ta istikrarın sağlanması açısından karşılaşılan en önemli sorun, '**güvenlik boşluğu**' ya da '**şiddet sarmalı**' olarak adlandırabileceğimiz olgudur. Irak'ın işgali ve sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğu, Irak'taki şiddet sarmalını ve güvenlik sorununu doğuran şartların başında gelmektedir. Irak'ın işgali sırasında yapılan hataların yanı sıra Irak'ın iç dinamikleri, güvenlik ve şiddet sorununu gittikçe çözümsüz hale getirmektedir. Bu süreci besleyen faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

• **Irak'ın Pentagon'un tercihi ve ısrarı doğrultusunda az sayıda kuvvetle işgal edilmesi**: Pentagon'daki sivil kanadın minimum sayıda askerle savaşı yürütebileceklerine dair planlarının yanlış olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve danışmanları, Ahmed Çelebi gibi Iraklı muhaliflerin de telkinleriyle içerde bir isyan beklemekte ve 'akıllı bombalar' ile yüksek teknolojik bir savaş yürütmek niyetindeydiler. Bu nedenle ABD ilk anda Irak'ta 150 bin askere sahipti. Hâlbuki gerek ABD Genelkurmayının hesaplarına, gerekse bağımsız analistle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

re göre, Irak'ta savaşı yürütmek ve savaş sonrası asayişi sağlamak için en az 300 bin, ideal olarak 400–500 bin civarında askere ihtiyaç olduğu tahmin ediliyordu.

• **Savaş sonrası için planlama olmaması:** Senaryoya göre, çiçeklerle karşılanacağı varsayılan ABD Kuvvetleri, kısa süre içinde iktidarı Ahmed Çelebi gibi sürgündeki Iraklı politikacılara bırakacak; bu politikacılar yeni Irak'ı ABD'nin bölgeye ilişkin idealleri çerçevesinde yeniden inşa edeceklerdi. Bu süreçte Amerikalı yeni muhafazakârların ideolojik bakışı ve sürgündeki Iraklı politikacılar tarafından yanlış bilgilendirilmeleri de etkili olmuştur.

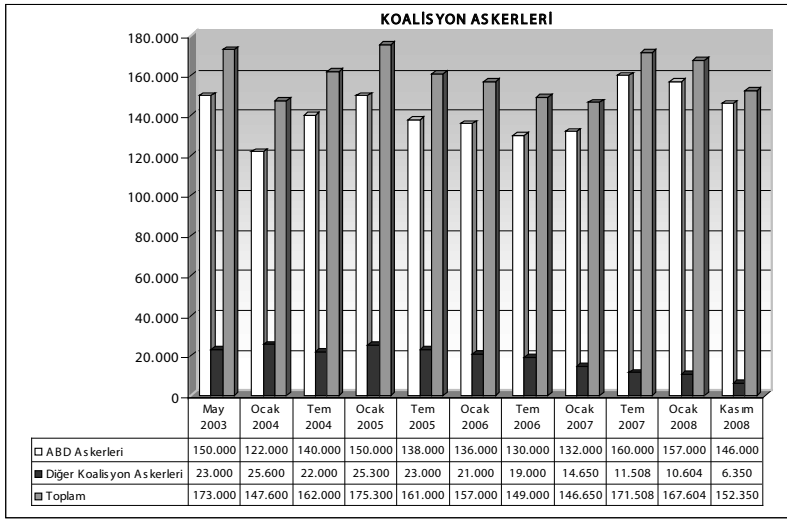

	May 2003	Ocak 2004	Tem 2004	Ocak 2005	Tem 2005	Ocak 2006	Tem 2006	Ocak 2007	Tem 2007	Ocak 2008	Kasım 2008
ABD Askerleri	150.000	122.000	140.000	150.000	138.000	136.000	130.000	132.000	160.000	157.000	146.000
Diğer Koalisyon Askerleri	23.000	25.600	22.000	25.300	23.000	21.000	19.000	14.650	11.508	10.604	6.350
Toplam	173.000	147.600	162.000	175.300	161.000	157.000	149.000	146.650	171.508	167.604	152.350

Tablo-1[2]

• **Geçici Koalisyon Yönetiminin yaptığı hatalar**: Amerikalı yetkililer, savaşın bitiminden hemen sonra er-subay ayrımı yapmadan Irak ordusunu ve bütün güvenlik güçlerini lağvettiler ve Baas Partisi'ne mensup bütün memurların işlerine son verdiler. Bu politikanın büyük bir hata olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Başlangıçta sadece belirli sayıda yüksek rütbeli Baas Partisi üyesiyle sı-

2. "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security In Post-Saddam Iraq," *The Brookings Institution*, November 20, 2008.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nırlı kalması planlanan **'Baassızlaştırma'** politikası neticesinde, Baas Partisi'ne üye bütün bürokratlar ile öğretmen ve doktorlar da dahil olmak üzere kamu çalışanları işten çıkarılmış ve yüzbinlerce kişi işsiz kalmıştır. Öte yandan, uzun yıllar devam eden ambargo sürecinden etkilenmiş olan devlet kurumları, savaşın bitiminden sonra yapılan yağma sonucu işlemez duruma gelmişlerdir.

• **Eski rejime bağlı grupların silah gücünü koruması:** Saddam Hüseyin rejiminin destekçisi olan **Sünni aşiretler** ve Baas partisine bağlı **militer organizasyonlar** hiçbir zarar görmeden, ellerindeki silah gücünü korudular. Bu grupların ellerinde olan iktidarın Şii Araplara geçmemesi için her türlü yola başvurmaları ve Arap dünyasından destek alabilmeleri şaşırtıcı değildir. Nitekim bu gruplar her geçen gün büyüyen organize bir direniş hareketi başlatmışlardır.

• **Sivillere yönelik uygulamalar:** Amerikan askerlerinin savaş sonrası masum sivillere de zarar veren yanlış uygulamaları **öç alma ve direnme** duygusunu körüklemiş ve Ebu Gureyb Hapishanesinde yaşananlar gibi hadiseler hem Irak'taki direnişe hem de genel olarak Amerikan karşıtlığına ivme kazandırmıştır.

• ABD harekâtını **vatanın işgali** olarak gören Sünni ve Şii grupların işgal güçlerine karşı örgütlenmesi ve askeri bir güç haline gelmesi.

• İdeolojik sebeplerle Şii hâkimiyetini istemeyen **Sünni grupların örgütlenmesi** ve saldırılara başlaması.

• Şii grupların eski rejim mensuplarından öç almak için **ölüm timleri kurması** ve suikast girişimlerinde bulunması.

• **Güvenlik boşluğunu** fırsat bilen organize suç çetelerinin ortaya çıkması.

• ABD'ye cihad ilan etmiş Zarkavi gibi **el-Kaide** bağlantılı grupların Irak'a yerleşerek koalisyon güçleri ile savaşmaya başlaması.

Yukarıdaki faktörlerin beslediği şiddet sarmalında en önemli pay 'direnişçi' olarak adlandırılan gruplara aittir. Silah ve mühimmat sorunu olmayan bu gruplar giderek büyük bir profesyonellik kazanmışlardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Direnişçiler kimlerdir? Sayıları 2007 sonu-2008 başı itibariyle 25-40 bin civarında tahmin edilen direnişçileri, eski rejim mensupları, yerli siyasi gruplar, yabancı savaşçılar ve organize suç çeteleri olarak genel hatlarıyla dört gruba ayırabiliriz:

• **Eski Rejim Mensupları:** Siyasi amaçlı şiddet gösteren bu gruplar eski Baas Partisi üyeleri, eski ordu ve güvenlik güçleri mensuplarından oluşmaktadır. Özellikle Sünni üçgeninde ve Saddam Hüseyin'in güç merkezi olan Tikrit ve civarında çok etkilidirler. Amaçları işgalci olarak gördükleri ABD ordusunu çekilmeye zorlamak, Irak'ta kurulmaya çalışılan yeni rejimi sabote etmek ve iktidarın Şii Arap ve Kürt grupların eline geçmesini önlemektir.

• **Yerli Siyasi Gruplar:** Siyasal amaçlarla şiddet uygulayan bir diğer grup ise, **Baas karşıtı yerli İslamcı unsurlardır**. Irak'ta 1991'den sonra Saddam Hüseyin tarafından teşvik edilen bir nevi İslamcılık, 1968'den itibaren Baas tarafından uygulanan Irak milliyetçiliği ile birleşerek "**İslami Irak milliyetçiliği"** diyebileceğimiz yeni bir anlayışa yol açmıştır. Şiileri de barındırmakla birlikte, büyük çoğunlukla Sünni Arap kesimleri temsil eden bu gruplar, hem ABD askerlerine, hem de yeni Irak ordu ve polisine yönelik şiddet eylemlerinden sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca, ABD'nin işbirlikçisi olarak gördükleri Şii ve Kürtlerin hegemonyasından da endişelidirler Bu grupların temel amacı istikrarsızlık yaratarak ABD uydusu olarak gördükleri yeni rejimi başarısız kılmak ve şiddeti tırmandırarak ABD'yi çekilmeye zorlamaktır.

• **Yabancı Arap Savaşçılar:** Sayıları siyasi nedenlerle Amerikalı ve Iraklı yetkililer tarafından abartılmasına rağmen bu grubun, 1,300 ila 3,500 arasında üyesinin olduğu tahmin edilmektedir. Zannedilenin aksine direnişin arkasındaki temel ya da en önemli güç değildirler. ABD'ye 'cihat' ilan etmiş olan El-Kaide ile irtibatlı bu grupların amacı istikrarsızlık yaratmak, etnik-sekter çatışmayı körüklemek, bir iç savaş çıkarmak ve ABD'yi çekilmeye zorlamaktır. Irak Anayasasında 'tekfir' hareketi olarak nitelendirilen bu gruplar, Şii Arapları (Iraklı Sünni Araplar gibi) siyasi rakip değil, kâfir olarak görmektedir. Irak'taki siyasi aktörler meşru gördükleri yerli direnişten ayırmak için bu grubu terör örgütü olarak da tanımlamaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Son dönemde sivillere karşı kullandıkları metotlar nedeniyle, yerli direniş gruplarıyla yolları ayrılmaya başlamış, hatta yer yer çatışmaya girmişlerdir.

• **Organize Suç Çeteleri:** Özellikle Basra, Bağdat ve Musul gibi büyük şehirlerde faaliyet gösteren suç çetelerinin, savaş öncesi hapishanelerden salıverilen, sayıları onbinlere ulaşan mahkûmların arasından çıktığı bilinmektedir. İdeolojik bir grup olmamalarına karşın siyasi amaçlı şiddet eyleminde bulunan gruplara yardım ettikleri bilinmektedir.

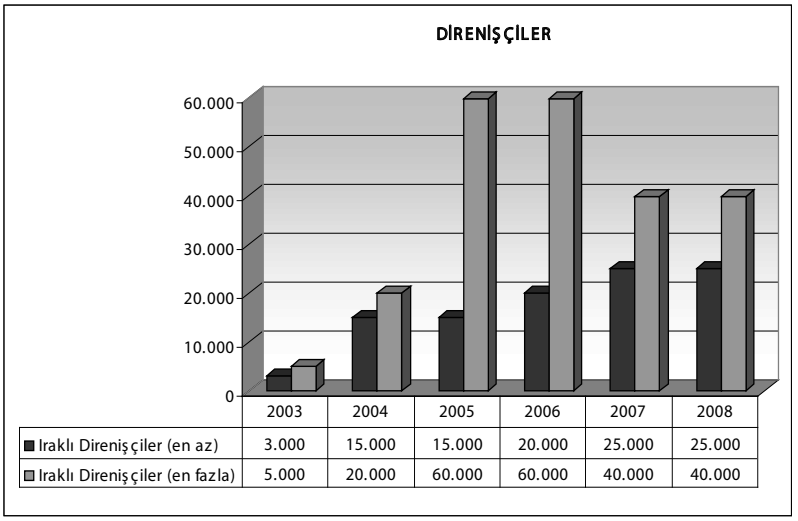

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Iraklı Direniş çiler (en az)	3.000	15.000	15.000	20.000	25.000	25.000
Iraklı Direniş çiler (en fazla)	5.000	20.000	60.000	60.000	40.000	40.000

Tablo-2[3]

Sonuç itibariyle, Irak'taki direniş ve şiddet, kökleri o topraklarda olan yerli bir olgudur. Bu gruplar amaçlarına ulaşmak için fark-

3. Kenneth Katzman, "Iraq: Post-SaddamGovernance and Security," *Congressional Research Service (CRS)*, Report for Congress, August 12, 2008. Cordesman'ın 2007 tahminine gore Irak'ta 15 bin–25 bin direnişçi mevcuttur: Anthony H. Cordesman, "Iraq's Sunni Insurgency: Looking Beyond Al Qa'ida," *Center for Strategic and International Studies*, 16 July 2007). Daha onceki yillara ait tahminler icin bkz. "Iraq battling more than 200.000 insurgents: Intelligence Chief," *Agence France-Presse (AFP),* 1 March 2005; Anthony H. Cordesman, "New Patterns in the Iraqi Insurgency," *Center for Strategic and International Studies,* 27 September 2005; Anthony.H.Cordesman, "Iraqi Force Development: Can Iraqi Forces Do the Job?," *Center for Strategic and International Studies*, August 23, 2006. Tabloda verilen sayılara oranları %4-%10 olduğu tahmin edilen yabancı savaşçılar da dahildir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lı hedeflere yönelmektedirler: ABD ve koalisyon askerleri, uluslararası örgütlerde çalışanlar, asker ve polis adayları, rakip olarak gördükleri Şii Araplar ve Kürt grupları. Irak'taki istikrarsızlığın ve şiddetin ana kaynağı olan **direniş, hedefleri itibariyle üç temel aşama geçirmiştir**:

• Direniş önce **ABD birliklerini** hedef almıştır. ABD birlikleri taktik değiştirip üslerine çekilmeye ve ortada görünmemeye başladığı aşamada, daha çok yeni rejime ve koalisyon güçlerine hizmet eden Iraklılar ya da kamyon şoförleri gibi yabancılar hedef alınmaya başlandı. Aynı zamanda bazı gruplar BM ve Kızılhaç gibi **uluslararası kuruluşlara ve yabancı elçiliklere** yönelik saldırılara başladılar. Diğer yandan bazı önde gelen Şii Arap ve Kürt politikacılar da suikastlara maruz kaldılar.

• Ağustos 2003'ten itibaren 'bomba yüklü arabalar ya da kamyonlar' direnişin ana eylemi haline gelmiştir. Bu saldırılar yukarıdaki hedeflerin yanı sıra özellikle **polis ve asker adaylarına**, polis ve asker alma merkezlerine yoğunlaşmıştır.

• Nisan ve Ağustos 2004'ten itibaren direniş yeni bir aşamaya geçmiştir. Mukteda es-Sadr liderliğindeki Şii Arapların da katılımıyla koalisyon güçlerine karşı **ikinci bir cephe** açılmış oldu. Direniş, gerilla savaşından açık askeri çatışmaya dönüştü.

15 Aralık 2005 seçimleri sırasında saldırılar durdu ve seçimler büyük ölçüde olaysız bir şekilde yapıldı. Fakat seçim sonuçlarının belli olmasından hemen sonra **tekrar başlayan saldırılar** her geçen gün daha da şiddetlenerek devam etmiştir.

Şubat 2006'da Samara'da Şiilerin en kutsal mekânlarından biri olarak kabul edilen el-Askeriye Camisinin bombalanması sonrasında ise şiddet sarmalı boyut değiştirerek, iç savaş olarak da tanımlanabilecek **kanlı bir mezhep savaşına** dönüşmüştür. Şiiler ve Sünniler arasında her geçen gün yoğunlaşarak artan mezhep çatışmaları ile birlikte sivil ölümleri 2006 yılında aylık ortalama 3,000 seviyelerine kadar çıkmıştır. Mezhep çatışmasının sonucunda yaklaşık 4 milyon Iraklı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Bunlar-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan yaklaşık 2 milyon kadarı Irak içerisinde kendilerini güvenli hissettikleri yerlere (doğal olarak Sünniler Sünni, Şiiler Şii bölgelerine) giderken, yaklaşık 2 milyon civarında Iraklı da yurt dışına, özellikle Suriye ve Ürdün'e yerleşmişlerdir. 2003 yılından beri devam eden bütün bu süreçte hayatını kaybeden Iraklıların toplam sayısının bir milyona yaklaştığı tahmin edilmektedir.

2006 Sonbaharına gelindiğinde her şeyin raydan çıktığını ve olumlu gelişmelerin bile tersine dönmeye başladığını gören Amerikan yönetimi, bu olumsuz tabloyu değiştirebilmek için ne yapılması gerektiği soruları etrafında geniş bir muhasebe ve istişare süreci başlattı. Neo-Conların da tasfiyesiyle sonuçlanan bu sürecin sonunda, başta "Baker ve Hamilton Raporu" olarak da bilinen *Irak Çalışma Grubu Raporu* (Aralık 2006) olmak üzere bir dizi farklı rapor ortaya çıktı. Sonunda, bütün bu çalışmaları değerlendiren Bush yönetimi, bütün sorunların temeli olarak gördüğü 'güvenlik sorunu'nu aşabilmek için, Şubat 2007'den itibaren Irak için, **"hamle" (surge) olarak adlandırılan yeni bir stratejiyi** uygulamaya başladı. Etniksekter ve siyasi uzlaşmanın gerçekleşebilmesi için güvenliğin sağlanmasını ön şart olarak gören bu stratejinin ana hatları şöyle ifade edilebilir: Şiddetin en yoğun olduğu Bağdat ve Anbar'da asker sayısını arttırmak; hedef bölgeleri silahlı gruplardan temizlemek, buralara yerleşerek sürekli kontrol altında tutmak, ve buralarda başta altyapı ve temel ihtiyaçlar olmak üzere yeniden inşa faaliyetlerine girişmek. Buna paralel olarak da şu adımlar atılmıştır: Bütün sorunlu bölgelerde halkın sosyal ve ekonomik seviyesini düzeltmeye yönelik projelere girişmek; siyasette uzlaşmayı ve Sünnilerin anayasal sisteme entegrasyonunu hızlandırmak; El-Kaide ve Baascılar gibi radikal grupları izole etmek için Sünni direnişçilerle (ve özellikle bu direnişin belkemiğini oluşturan Sünni aşiretlerle) uzlaşma yollarını aramak.

2007 yılı boyunca gösterilen bütün bu çabalar sonucunda, şiddetin seviyesinde ve boyutlarında yılsonuna doğru her bakımdan ciddi düşüşler görüldü. 2007 başında başarıya ulaşma ihtimali şüpheli görülen bu yeni stratejinin başarısında aşağıdaki faktörlerin olumlu katkısı olduğu da unutulmamalıdır:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

• El-Kaide ile Iraklı Sünni direnişçiler arasında başlayan ayrılık ve çatışma

• Sünni direnişçilerin çeşitli sebeplerle ABD ile uzlaşmaya razı olması

• Sünni aşiretlerin ABD ordusu ile işbirliği yapmayı kabul etmesi

• Mukteda es-Sadr'ın ABD ordusu ile çatışmak yerine ateşkes kararı alması

Ancak bu yeni stratejinin hem güvenlik boyutunda hem de siyasi ve toplumsal uzlaşma boyutlarında sürdürülebilir olup olamayacağı belli değildir. Yukarıda bahsedilen faktörlerde meydana gelebilecek olumsuz gelişmeler bütün süreci tersine çevirebilir.

Yukarıda anlatılan 2003 sonrası süreçte, Koalisyon güçlerinin ve yeni Irak hükümetinin dolduramadığı güvenlik boşluğunu yerel güçler ile etnik-sekter cemaatler doldurmuştur. Bu durum Irak'ın istikrarı bakımından halledilmesi güç sorunlar yaratmıştır. Güvenlik boşluğu, **etnik-sekter temelde örgütlenen milisler**e ihtiyaç duyulmasına yol açmış, varlıklarını pekiştirmiş ve meşruiyet sağlamıştır.

Etnik-sekter temelde örgütlenen milisleri **iki ana grup** olarak ele almak mümkündür:

• Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'ne (KYB) bağlı **Kürt Peşmergelerin** 75–100 bin kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. Çoğunluğu Kürt bölgelerinin güvenliğini sağlarken, bir bölümü de yeni Irak Ordusuna dahil olmuştur.

• **Şii milisler** ise ikiye ayrılmaktadır. ISCI'ye (Irak İslam Yüksek Konseyi) bağlı Bedr Tugaylarının 15–20 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir. Başlangıçta 7-10 bin kişi arasında olduğu belirtilen Mukteda es-Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu'nun ise son zamanlarda 40-60 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Sadr'a bağlı milisler sadece Sünnilere karşı yürütülen mezhep çatışmasının bir parçası olmayıp, aynı zamanda Şii eyaletlerinin kontrolü için Bedr Tugaylarına karşı da silahlı mücadele içerisindedir. Son dönemde, bu mücadelenin bir devamı olarak, Irak ve Amerikan ordularıyla olan çatışmaları Bağ-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dat ve Basra'da hızla artmıştır. Mehdi ordusu ile Maliki Hükümeti'ne bağlı Irak ordusu arasındaki en yoğun çatışmalar Mart 2008'de yaşanmıştır.

Sayıları 25–40 bin kişi olduğu tahmin edilen Sünni direnişçilerin yanı sıra, toplam 180 bin civarındaki etnik-sekter gruplara ait milisler de Irak'ın uzun dönem istikrarı bakımından önemli bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Kendilerine "Uyanış Kuvvetleri" (şimdiki adı: "Irak'ın Evlatları") adı verilen ve 2007 yılı boyunca silah bırakarak el-Kaide'ye karşı Amerikan ordusu ile işbirliği yapmaya başlayan 80 bin civarındaki eski Sünni direnişçinin akıbeti ise belli değildir.

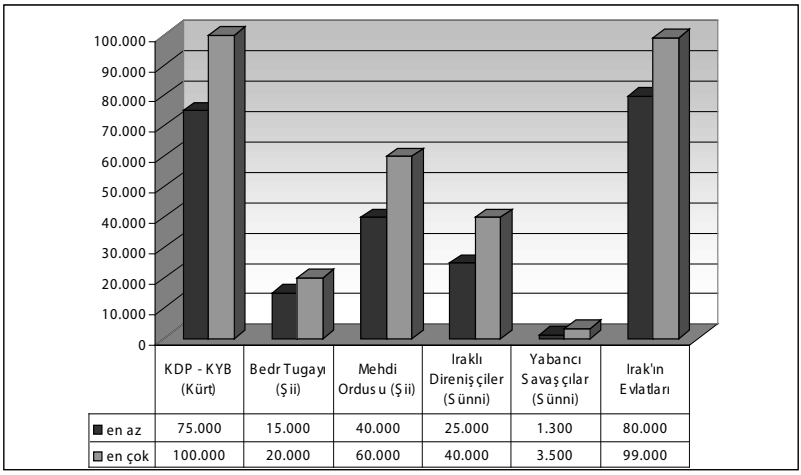

	KDP - KYB (Kürt)	Bedr Tugayı (Şii)	Mehdi Ordusu (Şii)	Iraklı Direnişçiler (Sünni)	Yabancı Savaşçılar (Sünni)	Irak'ın Evlatları
en az	75.000	15.000	40.000	25.000	1.300	80.000
en çok	100.000	20.000	60.000	40.000	3.500	99.000

Tablo-3[4]

Tablo-3 göz önüne alınarak düşünüldüğünde, bir iç savaş çıkması durumunda ortaya çıkacak olumsuz sonuçların etkileri çok büyük

4. Bütün veriler genel olarak sürekli güncellenen şu iki rapora dayanmaktadır. Kenneth Katzman, "Iraq: Post-Saddam Governance and Security," *Congressional Research Service (CRS), Report for Congress*, November 19, 2008; "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security In Post-Saddam Iraq," *The Brookings Institution*, November 20, 2008. Brookings, Yabancı Savaşçılar için 300-1.200 rakamını vermektedir. Ayrıca bkz. Anthony H. Cordesman, "Iraq's Sunni Insurgency: Looking Beyond Al Qa'ida," *Center for Strategic and International Studies*, 16 July 2007; 2007'de ortaya çıkan Uyanış Kuvvetleri daha sonra Irak'ın Evlatları adını almıştır: "Iraq increasingly suspicious about role of awakening forces in fighting Al Qaida," *Gulf News*, March 14, 2008.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olacaktır. Zira hem farklı milis grupların sayıları, hem de milislerle yeni Irak ordusunun sayıları birbirine yakındır. (Irak Ordusu için bakınız Tablo-4.) Üstelik etnik-sekter yapıyı düşündüğümüzde, bu farklı askeri güçlerin iç içe geçmesi veya bir fetvayla taraf değiştirmesi ihtimal dışı değildir. Bu ihtimal Irak'taki güvenlik sorununu büyük bir çıkmaza mahkûm etmektedir.

Irak'ta istikrarı ve her şey için gerekli olan güvenliği sağlamanın en önemli yollarından birinin yeni Irak ordusunu ve güvenlik güçlerini oluşturmak olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum aşağıda da görüleceği üzere pek kolay gözükmemektedir. Direnişçiler ve milisler karşısında ülkede güvenlik boşluğunu doldurmak ve kontrolü sağlamak için en kısa zamanda yeterli ve güçlü bir Irak ordusu ve polisi oluşturmak çabaları ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Şu ana kadar oluşturulan **ordu ve polis gücü** bütün çabalara rağmen **hem nicelik, hem de nitelik bakımından belli sorunlarla maluldür**:

• Saddam Hüseyin dönemindeki Irak ordusu yaklaşık 400 bin askerden oluşmaktaydı. Eski Irak ordusunun lağvedilmesinden sonra kurulan **ordu kuvvetlerinin toplam sayısı** 2007 sonunda 190 bin civarındayken, 2008 yılında ani bir yükselişle 240 bin seviyesine çıkmıştır. Ancak bu sayının çok az bir kısmı kendi başına (Amerikan ordusunun desteği olmadan) harekât gerçekleştirebilme kabiliyetine sahiptir. Kendi ayakları üzerinde durabilen, etkili bir Irak ordusu oluşturabilmek için 2015-2020 tarihleri telaffuz edilebilmektedir. Irak'taki milis kuvvetler, direniş grupları ve diğer çeteler düşünüldüğünde asayiş ve güvenliği tesis etmek için eskisi gibi 400 bin kişilik bir asker gücüne ihtiyaç bulunmaktadır.

• Yeni Irak ordusunun **etnik-sekter kompozisyonu** da problem yaratacak bir potansiyele sahiptir. Kürt ve Şii Arap gruplara bağlı milislerden devşirilmekte olan bu ordunun özellikle Sünni Araplara karşı tavrı ve etnik-sekter kaygılarla yaptığı operasyonlar yeni düşmanlıklar yaratmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi için Amerikan yönetimi son yıllarda yoğun çaba harcamaktadır.

Güvenlik boşluğunun doldurulması için, Amerikan ordusunun yapamadığını **deneyimsiz ve yetersiz sayıda** askerden oluşan yer-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

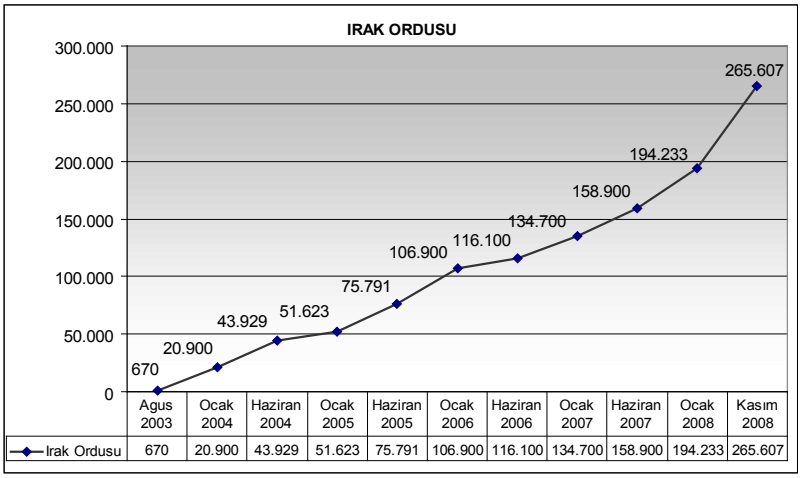

Tablo-4[5]

li bir ordunun yapmasını beklemek gerçekçi değildir. Üstelik Şii Arap ve Kürtlerden müteşekkil güvenlik güçlerinin kullandığı **metot ve taktikler** de direnişi azaltmamakta, bilakis arttırmaktadır. Yeni Irak'ın **sınır güvenliği**, komşularla olan sınırların geçişkenliği, sınırların iki yakasında yaşayan aşiretlerle ilgili hususlar yeni Irak güvenlik güçlerinin çözmek zorunda olduğu sorunlardır.

Oluşturulmakta olan yeni **polis kuvveti** de ordu kuvvetleri ile aynı sorunlara sahiptir. 2007 sonunda 200 bin civarında olan polis sayısının şu anda 238 bin civarındadır. Nihai olarak polis sayısının 270 bin civarına çıkarılması hedeflenmektedir. Başta Sadr grubuna bağlı milisler olmak üzere polis kuvvetleri içinde çok etkili oldukları bilinen Şii milisler mezhep savaşının taraflarından biri haline gelmiştir. Amerikan yönetimi, polis kuvvetlerindeki Şii yapılanmasını ve suiistimalleri bertaraf etmek için yoğun çaba harcamaktadır.

Sonuç olarak Irak'ta güvenlik, yeni güvenlik güçlerinin mevcut yapısıyla direnişi durduramadığı, direniş durmadıkça istikrarın sağlanmadığı bir kısır döngü içindedir. Direnişin sonlandırılamaması

5. Irak Ordusu ile ilgili verilerde, Ulusal Muhafızlar ve Irak Silahlı Kuvvetlerinin sayıları kullanılmıştır. "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security In Post-Saddam Iraq," *The Brookings Institution*, November 20, 2008.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

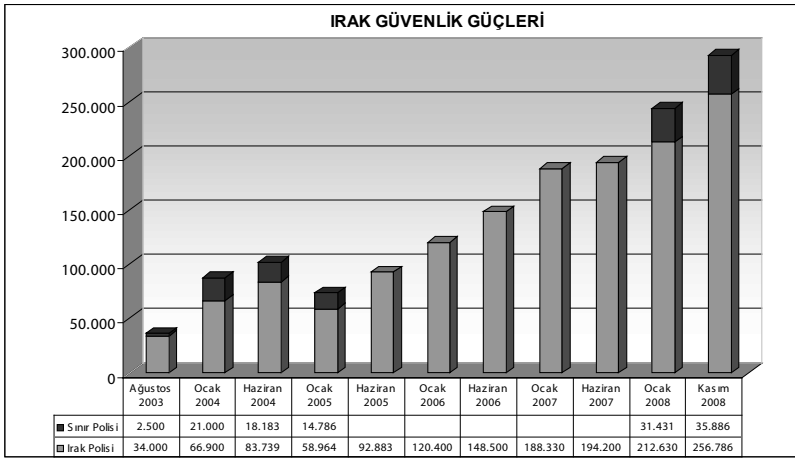

	Ağustos 2003	Ocak 2004	Haziran 2004	Ocak 2005	Haziran 2005	Ocak 2006	Haziran 2006	Ocak 2007	Haziran 2007	Ocak 2008	Kasım 2008
Sınır Polisi	2.500	21.000	18.183	14.786						31.431	35.886
Irak Polisi	34.000	66.900	83.739	58.964	92.883	120.400	148.500	188.330	194.200	212.630	256.786

Tablo-5[6]

ve kısa sürede etkin bir Irak güvenlik gücünün oluşturulamaması bir yandan Amerikan askerlerinin çekilmesi gecikmesine yol açarken, diğer yandan yeni Irak hükümetinin sadece Bağdat ve yakın çevresini kontrol edebilmesi nedeniyle siyasi bakımdan fiili bölünmeyi kolaylaştıracaktır.

Bu kısır döngüyü kırmanın ya da onbinlerce silahlı direnişçiyle mücadele etmenin sadece askeri güçle mümkün olamayacağını farkeden Amerikan yönetimi, **direnişle mücadele için uygulanabilir siyasi stratejiler geliştirme** ihtiyacını hissetmiş ve özellikle 2006 sonu-2007 başından itibaren bu yönde bir takım girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu süreçte, bir yandan el-Kaide'nin kullandığı acımasız şiddet yöntemlerinden bıkan, diğer yandan Şiilerin Amerikalılarla yaptıkları işbirliği sonucu elde ettikleri muazzam avantajları dengelemek isteyen Sünni gruplardan bazıları direnişten vazgeçerek Amerikan ordusuyla işbirliği yapmaya başladılar. Bu süreç iki koldan gerçekleşti. Bir yandan Sünni aşiret reisleri diğer yandan direnişçilerin büyük bir kısmı Amerikan ordusuyla uzlaşarak el-Kaideye karşı işbirliği yapmaya ve kendi bölgelerinde güvenliği sağlamaya başladılar. Bu süreçte yaklaşık yüz bin kişinin direnişten vazgeçtiği, bunla-

6. "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security In Post-Saddam Iraq," *The Brookings Institution*, November 20, 2008.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rın % 80'inin Sünni, % 20'sinin Şii olduğu tahmin edilmektedir. Kendi bölgelerinde asayişi sağlayan bu insanlara Amerikan ordusu maaş bağlamaktadır. Bu durumun uzun vadede kalıcı olup olmadığı tartışmalıdır.

Irak'ta güvenlik meselesiyle ilgili en çok tartışılan konulardan biri de Amerikan askerlerinin Irak'taki varlığı ve kalış süresi ile ilgilidir. Bu konuda, özellikle 2006 sonuna kadar olan dönemde, bazı stratejistler ABD askeri varlığının Irak'ta güvenliği sağlamak bir yana, kullandıkları taktikler nedeniyle direnişi daha da arttırdığını vurgulamaktaydılar. ABD kamuoyunda da bir dönem bu görüş giderek destek kazanmış, Irak'tan hemen çekilmek gerektiği hususunda tartışmalar cereyan etmiştir. Bu dönemde ayrıca Sünni Arapların büyük çoğunluğu ve bazı Şii Arap kesimler de ABD'nin Irak'tan bir an önce çekilmesini ya da en azından çekilme takvimini açıklamasını istemekteydiler. Bu konuda şöyle bir kısır döngü ortaya çıkmaktaydı: Amerikan askerlerinin her geçen gün artan talepler karşısında hemen geri çekilmesi bir iç savaşı kolaylaştıracak, kalmaya devam etmeleri halinde ise şiddet tırmanmaya devam edecekti. Bu bakımdan bir orta yol olarak ABD'nin **çekilme takvimini ilan etmesinin** Irak'taki şiddet sarmalını azaltacağını, tarafları uzlaşmaya sevk edeceğini savunanlar da mevcuttur.

ABD askeri varlığı ve uygulamaları bugünün Irak'ını biçimlendiren faktörler arasında en çok tartışılan meselelerden birisidir. ABD'nin askeri varlığını ne kadar sürdüreceği Irak'ın geleceği bakımından bütün kesimleri ilgilendiren hususların başında gelmektedir. Kürt gruplar hariç, Sünni Arap ya da Şii Arap bütün kesimleri birleştiren husus Irak'ta kalıcı bir Amerikan işgaline karşı çıkmaktır. 2003'ten sonra bir dönem, Sünni Araplar ve Mukteda es-Sadr gibi bir kısım Şii Arap gruplar Amerikan işgal kuvvetlerinin çekilmesini her türlü normalleşmenin ön şartı olarak ileri sürerken, ISCI gibi diğer Şii Arap gruplar Amerikan askeri varlığının devamını Baas kalıntıları ve yabancı savaşçılar temizlenene ve nispi bir istikrar sağlanana kadar bir süre daha gerekli görmekteydiler.

Son yıllarda yaşanan gelişmeler karşısında ise, bazı Sünni Arap grupların yaklaşımlarında bir takım değişiklikler gözlenmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

IRAK SAVAŞI: ÖLÜMLER								
		2003	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**Toplam**
ABD Askerleri[7]		486	848	846	822	901	302	4.205
Diğer Koalisyon Askerleri		93	57	51	49	56	2	313
Irak Polis ve Askerleri[8]		1.300		2.545	2.091	1.830	1.040	8.806
Sivil Halk	IBC (min)[9]	10.077	9.471	13.071	25.699	22.586	8.977	89.881
	IBC (maks)	12.010	10.573	14.324	27.519	24.159	9.553	98.133
	i-casualties[10]			5680	16.564	17.108	4760	44.112
	Lancet	100.000[11]						
		426,369 – 793,663[12]						
	UNAMI	30.000[13]		34.452[14]				
	Irak Sağlık Bakanlığı			22.950[15]				
		151.100[16]						
	ORB	946.000 – 1.120.000[17]						

Tablo-6

7. ABD ve diğer Koalisyon Askerlerine ilişkin veriler "Iraq Coalition Casualties Count" web sitesinden alınmıştır: http://icasualties.org/oif/default.aspx., 16 Aralık 2008. Yaralı Amerikan askeri sayısı ise aynı kaynakta 30 bin civarında verilmektedir.

8. Irak Polis ve Askerlerine ilişkin veriler "Iraq Coalition Casualities Count" web sitesinden alınmıştır. 16 Aralık 2008, http://icasualties.org/oif/default.aspx. Irak Polis ve Asker ölümlerine ilişkin olarak grafikte 2004 yılına ait gözüken veri Haziran 2003 ve 4 Ocak 2004 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır. "Irak İç İşleri Bakanı Falah Hasan el-Nakib'in Açıklaması," *Kuveyt Haber Ajansı (KUNA)*, 4 Ocak 2005, http://www.kuna.net.kw/English/Story.asp?DSNO=694138.

9. "Iraq Body Count" web sitesinden alınmıştır. http://iraqbodycount.net., 16 Aralık 2008.

10. 2005 sayısı Mart 2005'te sonraki dönemi kapsamaktadır. "Iraq Coalition Casualities Count" web sitesinden alınmıştır. http://icasualties.org/oif/default.aspx., 16 Aralık 2008

11. Lancet, Mart 2003-Ekim 2004 dönemi için 100.000 tahmini yapmaktadır. "The Lancet Report," Vol. 364, No. 9448, 20 November 2004.

12. Lancet, 11 Ekim 2006 tarihli yeni raporu Bloomberg School of Public Health Johns Hopkins University, School of Medicine Baghdad Al Mustansiriya University tarafından Center for International Studies Massachusetts Institute of Technology'nin katkıları ile yürütülen "The Human Cost of the War in Iraq:A Mortality Study, 2002-2006," başlıklı araştırmanın sonuçlarına dayanmaktadır. Araştırma Mayıs 2006-Haziran 2006 arasında 1.849 aile ile yapılan görüşmelere dayanmakta ve 1 Ocak 2002-Haziran 2006 tarihleri arası dönemi kapsamaktadır. http://www.thelancet.com/webfiles/images/journals/ lancet/s0140673606694919.pdf. Lancet, yaralı sivil halk için ise 800 bin tahmininde bulunmaktadır. "Iraq Body Count Press Release:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün dengelerin Şii Arapların ve İran'ın lehine döndüğünü fark eden bu Sünni gruplar, yeni Irak'ta istikrar sağlanana ve Sünni Araplar sisteme entegre olana kadar Amerikan askerlerinin bir denge unsuru olarak kalmasına taraftar gözükmektedirler.

ABD askerlerinin Irak'tan çekilme takvimi meselesi başkanlık seçimleri sürecine girmiş olan Amerikan kamuoyunda da en çok gündeme gelen tartışmalardan biriydi. Amerikan ordusunun Irak'ta kalışına ilişkin BM kararının 31 Aralık 2008'de sona ermesi, bölgeden çekilmeye hazır olmayan Bush yönetimi için sorun teşkil etmekteydi. Irak hükümeti ile yapılan uzun pazarlıkların sonucunda, özellikle Şii lider Muktada es-Sadr'ın devam eden muhalefetine rağmen, bir anlaşma metni üzerinde uzlaşmaya varıldı. Daha önce kabinede oy birliği ile kabul edilen anlaşma (SOFA), 27 Kasım 2008'de Irak parlamentosundan da onay aldı. Kabul edilen anlaşmaya göre ABD ordusu 31 Aralık 2008'den sonra 3 yıl daha Irak'ta kalabilecek. Anlaşma, ABD ordusunun 2009 ortasına kadar kentlerin sokaklarından, 2011 yılı sonunda da ülkenin tümünden çekilmesini öngörüyor. Ancak, son dakikada yapılan bir ek düzenlemeye göre 2009 ortasında anlaşma ile ilgili bir referandum yapılacak ve eğer halk anlaşmaya onay vermezse ABD askerlerinin anlaşmada ön görülen tarihten önce çekilmesi gerekecek.

Reality checks: some responses to the latest Lancet estimates," 16 October 2006, http://www.iraqbodycount.org/press/pr14/2.php.

13. UNAMI Human Rights Report, 1 November-31 December 2005, http://www.uniraq.org/documents/ HR%20Report%20Nov%20Dec%2005%20EN.PDF

14. UNAMI Human Rights Report, 1 November-31 December 2006, http://www.uniraq.org/FileLib/misc/ HR%20Report%20Nov%20Dec%202006%20EN.pdf

15. "War's Toll on Iraqis Put at 22,950 in '06," Washington Post, 8 Ocak 2007.

16. Irak Aile Sağlığı Araştırma Çalışma Grubu (Iraq Family Health Survey Study Group) araştırması Mart 2003-Haziran 2006 dönemini kapsamaktadır. "Violence-Related Mortality in Iraq from 2002 to 2006," *The New England Journal of Medicine,* Volume 358:484-493, No.5 January 31, 2008

17. Opinion Business Reaearch isimli İngiliz araştırma şirketinin 28 Ocak 2008 tarihinde açıkladığı rapor Mart 2003-Ağustos 2007 dönemini kapsıyor. 2,414 Iraklı yetişkinle yapılan görüşmelere dayanıyor. http://www.opinion.co.uk/ Newsroom_details.aspx?NewsId=88.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu konuda hiç şüphesiz yeni ABD başkanı Barrack Obama'nın izleyeceği politika merak konusudur. Obama'nın seçim kampanyasında Irak savaşına karşıt duruşu ve hemen çekilme politikası geniş yer buldu. Obama'nın başlangıçtaki söylemi Irak'tan hemen çekileceği yönündeydi; ancak bu söylem resmen Demokrat Parti adayı olduktan sonra "16 ay içinde aşamalı geri çekilme" şeklinde daha gerçekçi bir politikaya dönüştü. Son açıklamalarında ise Obama, ABD'nin güvenliğini ön planda tutacağını, çekilme süreci hakkında cephedeki komutanların fikrini alacağını söyleyemeye başladı. Aralık ayı başında, seçim sürecinde Irak konusunda daha tutucu bir tavır benimseyen Hillary Clinton'ın yeni kabinenin dışişleri bakanı olarak ilan edilmesi de Irak'ın geleceğine ilişkin alınacak kararları etkileyecektir. Tüm bu gelişmeler, Obama'nın pek çok açıdan Irak konusunda çok radikal bir rota izlemeyeceğini göstermektedir; bununla birlikte özellikle Irak konusunda bölge ülkelerini de dikkate alan daha uzlaşmacı ve yapıcı bir yol izleme gayreti içinde olacağı beklenmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

B. SİYASET: Seçimler ve Sonuçları

2005 yılında yapılan iki seçim ve bir referandum ile birlikte Irak tarihinde yeni sayfalar açıldı. Bütün aksaklık, eksiklik ve olumsuzluklarına (özellikle Şii ve Kürt seçim bölgelerindeki usulsüzlüklerle ilgili şikayetlere) rağmen bu seçimlerin yapılabilmiş olması bile Irak'ın geleceği açısından önemlidir. Siyasi süreçte yaşanacak gelişmeler, Irak'la ilgili farklı senaryoların gerçekleşme ihtimallerini belirleyecek en mühim etkenlerdendir.

30 OCAK 2005 SEÇİMLERİ					
Parti/Liste	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**	**Etnik-Sekter Kimlik**	**Lider**
Birleşik Irak İttifakı	4.075.292	%48.19	140	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi Ahmed Çelebi
Kürt İttifakı	2.175.551	%25.73	75	Kürt	Celal Talabani Mesud Barzani Selahaddin Muhammed Bahaddin
Ulusal Irak Listesi	1.168.943	%13.82	40		Iyad Allavi
Iraklılar	150.680	%1.78	5		Gazi el-Yaver
Irak Türkmen Cephesi	93.480	%1.11	3	Türkmen	Faruk Abdullah Abdurrahman
Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler	69.938	%0.83	3	Şii	Fatah eş-Şeyh (Sadr Grubu)
Halkın Birliği	69.920	%0.83	2		Hamid Mecid Musa
Kürdistan İslami Grubu	60.592	%0.72	2	Kürt	Ali Abdulaziz
Irak İslami Eylem Organizasyonu	43.205	%0.51	2	Şii	'Ala' Hamud Salih el-Tu'ma
Ulusal Demokratik İttifak	36.795	%0.44	1		Nasir Kamil el-Çadırcı
Mezopotamya-Rafideyn Listesi	36.255	%0.43	1	Asuri	Yonadem Kana
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	30.796	%0.36	1	Sünni	Mişan el-Ceburi

Tablo-7[18]

18. "30 January Results," *Independent Electoral Commission of Iraq,* 13 Şubat 2005, http://www.ieciraq.org ve "Shiite Win in Iraqi Elections Confirmed," *RFERL- Special Section- Iraq Votes 2005*, http://www.rferl.org/featuresarticle/ 2005/02/238a479f-990f-4f04-9547-ecf8cc1a3515.html.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

15 ARALIK 2005 SEÇİMLERİ					
Parti	**Oy Sayısı**	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**	**Etnik-Sekter Kimlik**	**Lider**
Birleşik Irak İttifakı	5.021.137	%41.1	128	Şii	Abdülaziz el-Hekim İbrahim Caferi Mukteda es-Sadr
Kürt İttifakı	2.642.172	%21.6	53	Kürt	Celal Talabani Mesud Barzani
Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi	1.840.216	%15.0	44	Sünni	Adnan el-Duleymi Tarık el-Haşimi Halef el-Ulayyan
Ulusal Irak Listesi	977.325	%8.01	25		Iyad Allavi Gazi el-Yaver
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	499.963	%4.1	11	Sünni	Salih el-Mutlak
Kürdistan İslami Birliği	157.668	%1.29	5	Kürt	Selahaddin Muhammed Bahaddin
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	129.847	%1.06	3	Sünni	Mişan el-Ceburi
Risaliyun	145.028	%1.18	2	Şii	Şeyh Abdulhadi el-Derreci
Irak Türkmen Cephesi	87.993	%0.72	1	Türkmen	Sadettin Ergeç
Mithat el-Alusi Irak Milleti Listesi	32.245	%0.26	1	Sünni	Mithat el-Alusi
Reform ve İlerleme için Yezidi Hareketi	21.908	%0.17	1	Yezidi	Emin Farhan Cicu
Mezopotamya-Rafideyn Listesi	47.263	%0.38	1	Asuri	Yonadem Kanna

Tablo-8[19]

Oy kullanma ve bölgesel oy oranları değerlendirildiğinde, seçim sonuçlarının Irak'ın etnik ve sekter yapısını yansıttığı söylenebilir. Etnik-sekter kimliklere göre oy verme eğilimi mevcut durumda anlamlı olmasına rağmen, Irak'ta gelecekte sağlanması düşünülen siyasi istikrar ve demokratik düzen konusunda soru işaretleri de barındırmaktadır. Etnik-sekter bir aidiyeti olmayan partiler seçimlerde hayal kırıklığına uğramışlardır.

19. "IECI Announces Certified Results of the Council of Representatives Elections," *Independent Electoral Commission of Iraq*, 10 February 2006. Irak'taki siyasi gruplar hakkında bilgi için bakınız: "Guide to Iraqi Political Parties," http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/4511450.stm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DEMOKRATİK SÜRECE KATILIM			
	Kullanılan Oy	**Toplam Seçmen**	**Katılım Yüzdesi**
30 OCAK 2005 SEÇİMİ	8.456.266	14.000.000(tahmini)	%58.0
15 EKİM 2005 REFERANDUMU	9.852.291	15.568.702	%63.28
15 ARALIK 2005 SEÇİMİ	12.396.631	15.568.702	%79.60

Tablo-9[20]

EYALETLER BAZINDA SEÇİMLERE KATILIM			
Eyalet	**30 Ocak Seçimleri**	**15 Aralık Seçimleri**	**Etnik-Sekter Yoğunluk**
Babil	%72	%78	Şii
Basra	%63	%73	Şii
Kerbela	%74	%69	Şii
Maysan	%61	%73	Şii
Mutana	%64	%65	Şii
Necef	%75	%72	Şii
Kadisiye	%70	%64	Şii
Tikar	%68	%71	Şii
Vasit	%70	%67	Şii
Anbar	%2	%86	Sünni
Selahaddin	%29	%96	Sünni
Diyala	%32	%73	Sünni
Dohuk	%92	%91	Kürt
Erbil	%83	%94	Kürt
Süleymaniye	%81	%83	Kürt
Ninevah [Musul]	%17	%67	Karışık
Tamim [Kerkük]	%69	%85	Karışık
Bağdat	%51	%68	Karışık

Tablo-10[21]

Sonuçları yukarıdaki tablolarda görülen seçimler sonrasında oluşan dengeler Irak siyasetinin gelecekteki yönelimi açısından da anlamlıdır. Irak'ta uzun zamandır ilk defa demokratik bir ortamda yapılan seçimlerde Şii Araplar oy çoğunluğunu alarak ülkenin geleceğine damgalarını vurdular. Üçüncü bölümde tartışılacağı üzere, Irak'taki bu yeni durumun Ortadoğu'daki siyasi dengeler bakımından da ilginç sonuçları olacaktır.

20. Bakınız dipnot 16-17 ve "Referandum Results," *Independent Electoral Commission of Iraq*, 25 October 2005.

21. "Graphics: The Iraqi election Results," *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2006/01/21/international/ 20060121_IRAQELECTION_GRAPHIC.html.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Irak'ta 2005 yılı boyunca yapılan iki seçim ve bir referandumun katılım oranları sürekli bir artış göstermiştir. Bu bağlamda, eyalet bazındaki oranlar incelendiğinde, Sünni Arapların katılımındaki ciddi fark dikkat çekicidir.

Irak'taki siyasi sürecin sorunlarından en önemlisi ve bugünkü istikrarsızlığı arttırarak geleceğe yönelik olumsuz senaryoları kamçılayan faktör **etnik-sekter siyaset** olgusudur. Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasından sonraki süreçte etnik-sekter kimlikler ön plana çıkmış ve bu kimlikler üzerinden yürüyen bir siyaset başat hale gelmiştir. Bazıları etnik-sekter kopuşun zannedildiği kadar yoğun olmadığını, yüzeydeki süreçlerin geri döndürülebileceğini ve Şii Araplar ile Sünni Araplar arasındaki sorunun Kürtlerle olduğu gibi ayrı bir kimlik-milliyetçilik sorunu değil, siyasi bir iktidar mücadelesi olduğunu iddia etmektedirler. Ancak şu anda Irak'ta siyaset, etnik-sekter kimliklerini öne çıkaran siyasi aktörlerin elindedir. Ülkeye dönen sürgündeki politikacıların siyasetteki ağırlığı ve süregelen şiddet buna imkân verdiği gibi, Saddam Hüseyin'in özellikle 1991'den beri uyguladığı baskıcı politikaların da bu sonuçta payı büyüktür. Amerikalı yetkililer de işgalin başından beri siyasi pozisyonları etnik-sekter çizgide dağıtmışlardır. Halkla yapılan mülakatlarda, karma evlilikler gibi nedenlerle, sekter farklılıkların zannedildiği kadar büyük olmadığı, ancak süregelen şiddetin sekter doğası nedeniyle bu ayrılıkların her geçen gün arttığı gözlemlenmektedir. Arap aşiretlerinde de Türkmenler arasında da hem Sünniler hem de Şiiler vardır. Fakat yaşanan şiddet sarmalı etnik-sekter kimlikleri belirginleştirmektedir. Güvenlik güçlerindeki Şii Arap ve Kürtlerin Sünni Araplara karşı kullanılması da bu kimliklerin derinleşme sürecini hızlandırmaktadır. Özellikle karma nüfuslu eyaletlerde yaşanan etnik-sekter şiddet telafisi zor zararlara yol açmaktadır. Özellikle 2006 Şubat ayı sonrası yaşanan mezhep savaşı, karma nüfuslu mahalleri dağıtarak, Irak'ı geri döndürülemez bir noktaya götürmüştür.

Gerçekleşen iki seçim ve bir referandumun sonuçlarına ve sonrasında yaşanan gelişmelere bakarak, artık etnik-sekter siyasetten geriye dönüşün neredeyse imkânsız olduğu söylenebilir. Halkın "Irak-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ETNİK-SEKTER KATILIM ORANI			
Eyaletler (Etnik-Sekter)	**30 Ocak 2005 Seçimleri**	**15 Ekim 2005 Referandumu Evet Oranı %**	**15 Aralık 2005 Seçimleri**
Şii Eyaletler[22]	%68.5	%96.55	%70.2
Sünni Eyaletler[23]	%21.0	%24.1	%85.3
Kürt eyaletler[24]	%85.3	%99.15	%89.3
Karışık Eyaletler[25]	%45.3	%61.84	%73.3

Tablo-11[26]

Arap milliyetçiliği" kimliği altında buluşması artık mümkün gözükmemektedir. Yeni anayasada öngörülen federal sistemin boyutları etnik-sekter siyaset çizgisini daha da kalınlaştıracaktır. İleride bu problem kendisini hem partilerin ve hükümetlerin oluşumlarında, hem de ordu ve diğer güvenlik güçlerinin teşekkülünde daha çok gösterecektir. Siyasette etnik-sekter çizgilerin derinleşmesi uzun vadede sadece Irak'ın değil, bölgenin de kalıcı bir istikrara kavuşmasını engelleyecek bir potansiyele sahiptir.

Amerikan yönetimi hem güvenlik sorununu çözmek hem de siyasi istikrarı sağlamak için, özellikle 2005 Sonbaharından başlayarak etnik-sekter taraflar arasındaki siyasi uzlaşmayı teşvik etmektedir. Önce, Türkiye'nin de oynadığı 'kolaylaştırıcı' rol yardımıyla, Sünnilerin Aralık 2005 seçimlerine katılımı teşvik edilmiş, ardından seçimler sonrası oluşan yeni siyasi sürece entegrasyonları sağlanmıştır. Bu amaçla Sünnilerin de yer aldığı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Amerikan yönetimi, şiddet sarmalını azaltacak en önemli unsur olarak gördükleri siyasi uzlaşmayı hızlandırmak amacıyla Maliki Hükümeti için anayasa'da Sünnilerin istedikleri değişikliklerin yapılması, Baassızlaştırma yasasının gözden geçirilmesi ve petrol yasası gibi hususların da yer aldığı on sekiz kadar **"ölçüt"** (benchmark)

22. Babil, Basra, Kerbela, Maysan, Mutana, Necef, Kadisiye, Tikar, Vasit.

23. Anbar, Selahaddin, Diyala.

24. Dohuk, Erbil, Süleymaniye.

25. Bağdat, Tamim[Kerkük], Ninevah [Musul].

26. Bakınız: Dipnot 19.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ETNİK-SEKTER OY DAĞILIMI				
	30 Ocak 2005 Seçimleri		15 Aralık 2005 Seçimleri	
Partiler (Etnik-Sekter)	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**
Şii Partiler[27]	%49.53	145	%42.28	130
Sünni Partiler[28]	%0.36	1	%20.42	59
Kürt Partileri[29]	%26.45	77	%22.89	58
Etnik-Sekter Özelliği Olmayan Partiler[30]	%16.87	48	%8.01	25
Diğer[31]	%0.43	1	%0.55	2
Irak Türkmen Cephesi	%1.11	3	%0.72	1

Tablo-12[32]

belirledi. Irak'a yaptığı mali yardımın devamını da, siyasi uzlaşmayı kolaylaştıracağı varsayılan bu ölçütlerin yerine getirilmesi şartına bağlamıştır. Bu bağlamda 2008 Ocak ve Şubat aylarında işten atılan eski Baas mensuplarına ve cezaevlerindeki tutuklulara yönelik iki yasa kabul edilmiş, ayrıca Irak'taki istikrar ve uzlaşmaya katkıda bulunacağı varsayılan yeni bir mahalli idareler yasası çıkarılmıştır. Bu son yasa ile yerel seçimlerin tarihi 1 Ekim 2008 olarak belirlenmiş ancak, siyasi aktörlerin bir yandan 'seçim yasası' ya da seçim usul ve esasları üzerinde anlaşamamaları diğer yandan Kerkük'ün nihai statüsü konusunda uzlaşamamaları nedeniyle, yerel seçimler yeni seçim yasası kabul edilene kadar belirsiz bir tarihe ertelenmişti. Nihayet, 24 Eylül 2008 tarihinde Irak parlamentosunda oy birliği ile kabul edilen yeni eyalet seçimleri yasasına göre Dohuk, Erbil, Süleymaniye ve Kerkük hariç on dört eyalette seçimler 31 Ocak 2009 tarihine kadar yapılacaktır.

27. Birleşik Irak İttifakı, Risaliyun, Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler, Irak İslami Eylem Organizasyonu.

28. Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi, Irak Ulusal Diyalog Cephesi, Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu, Mithat el-Alusi Irak Milleti Listesi.

29. Kürt İttifakı, Kürdistan İslami Birliği, Kürdistan İslami Grubu.

30. Ulusal Irak Listesi, Iraklılar, Ulusal Demokratik İttifak, Halkın Birliği.

31. Mezopotamya-Rafideyn Listesi, Reform ve İlerleme için Yezidi Hareketi.

32. Bakınız: Dipnot 16-17.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

C. HUKUK: Yeni Irak Anayasası ve Irak'ın Geleceği

15 Ekim 2005'te yapılan anayasa referandumuyla birlikte yeni Irak'ta bir kavşak daha geçilmiş oldu. Yeni Irak Anayasası 144 maddeden oluşmakta olup, Irak Cumhuriyetini 'tek federal, bağımsız ve tam egemen' bir devlet, yönetim şeklini ise 'cumhuriyetçi, temsili, parlamenter ve demokratik' olarak tanımlamaktadır.[33]

Madde (2):
1) İslam, devletin resmi dinidir ve yasamanın temel bir kaynağıdır.
(a) İslam'ın tartışılmaz hükümleriyle çelişen yasa çıkarılamaz.
(b) Demokrasinin ilkeleri ile çelişen yasa çıkarılamaz.
(c) Bu anayasada yer alan haklar ve temel özgürlüklerle çelişen yasa çıkarılamaz.
2) Bu anayasa Irak halkının çoğunluğunun İslami kimliğini ve tüm bireylerin bütün dini haklarını ve Hıristiyanlar, Yezidiler, Subbiler, Mindainler gibi [cemaatlerin] inanç ve ibadet özgürlüğünü teminat altına alır.
Madde (3):
Irak çok etnili, çok dinli ve çok mezhepli bir ülkedir. İslam âleminin bir parçasıdır ve Arap Birliği'nin kurucu ve aktif üyesidir ve Arap Birliği'nin kurucu anlaşmasına bağlıdır.

Madde (4):
1) Arapça ve Kürtçe Irak'ın iki resmi dilidir. Iraklıların çocuklarına Türkmence veya Asurice (ve Ermenice) gibi kendi ana dillerinde hükümet eğitim kurumlarında veya diğer başka dillerde özel eğitim kurumlarında eğitim sağlama hakkı, eğitim düzenlemelerine uygun olarak, garanti altına alınmıştır.
4) Türkmence ve Asurice bu iki toplumun nüfuslarının yoğun olduğu idari bölgelerde diğer iki resmi dildir.

Madde (7):
1) Irkçılığı, terörizmi, tekfiri veya mezhepsel temizliği (secterian cleansing) savunan, kışkırtan, meşru gösteren veya propagandasını yapan varlıklar ve eğilimler, özellikle Irak'ta Saddam'ın Baası ve bunun sembolleri, hangi isim altında olursa olsun yasaktır. Bu unsurların Irak'taki çoğulcu siyasi sistemin parçası olmasına, yasayla yapılacak düzenleme çerçevesinde, izin verilmeyecektir.

Amerikan yönetimi, anayasanın planlanan tarihte bitirilerek referanduma gidilmesini bir zafer olarak görmüştü. Irak anayasasının yazılması ve kabulü konusu Amerikan kamuoyuna yönelik propagandanın bir parçası olarak kullanılmış, Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilme takviminin işlediğinin bir göstergesi olarak yansıtılmıştır.

33. Yeni Irak Anayasası'nın metni için bkz. http://www.uniraq.org/documents/iraqi_constitution.pdf.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üstelik ABD'nin çeşitli müdahalelerle Sünni Arapları da bu sürece dâhil etmeye çalışması, bu şekilde direnişin bitirileceği yönünde bir beklentiye de yol açmıştı.

Ancak Amerikan hükümetinin bütün beklentilerine rağmen, referandumda % 78 oyla kabul edilen mevcut anayasanın en azından kısa vadede Irak'a iç barış ve istikrar getiremeyeceği çok geçmeden anlaşıldı. Zorla sağlanan bir mutabakat ve çelişkilerle dolu bir anayasa şiddet sarmalını ve istikrarsızlığı önlemede yetersiz kaldı. Yeni Irak anayasasının Arap dünyası bakımından 'çağdaş' ve 'demokratik' bir metin olduğu iddia edilse de, Irak'ta siyasi istikrarı sağlama bakımından 'yeterli' olduğu söylenemez.

Anayasanın kabul sürecindeki acelecilik iki olumsuz sonuç doğurmuştur. Birincisi, **anayasa metni bütün taraflar arasında tam bir uzlaşma sağlanmadan bitirilmiştir**. ABD'nin o dönemdeki Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad bir son dakika müdahalesiyle Sünni Arapların anayasayla ilgili kaygılarını gidermeye çalışmış ve kısmi bir uzlaşma sağlayabilmiştir. Ancak referandum sonuçları, Sünni Arapların anayasayı büyük oranda reddettiklerini göstermektedir. İkincisi, **anayasa metni eksik kalmıştır**. Federalizmin sınırları gibi hayati konulardaki anayasa maddelerinin ayrıntıları 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra oluşan meclise bırakılmıştır. Yeni mecliste bu konuların büyük anlaşmazlıklara sebep olabileceği daha o günlerde görülebiliyordu. Zira toplam 50 madde kadar olan bu hayati konular basit kanun düzenlemeleri şeklinde yapılacak, bunlarla ilgili kararlar Şii ve Kürt ağırlıklı bir mecliste basit çoğunlukla alınacaktı. Örneğin, federasyon konseyi, başkan yardımcıları, yüksek yargı konseyi, federal yüksek mahkeme, bölgelerin kurulması, vergi gelirlerinin, petrolün ve gazın nasıl paylaştırılacağı gibi meseleler[34] hakkındaki kanunlaştırma süreçlerinde Sünni

34. Anayasa'da kanunlaştırılması için yeni meclise bırakılan diğer bazı konular şunlardır: Resmi dilin alanı ve uygulanışı, askerlik hizmeti, bayrak ve milli marş, madalyalar, resmi tatiller, dini ve resmi bayramlar, resmi takvim, vatandaşlıktan çıkarma, siyasi sığınma, sendikalar ve meslek kuruluşları, kamulaştırma, yatırım teşviki, devlet malları, sosyal güvenlik, bölgeler arasında mal ve sermayenin serbest dolaşımı, düşük gelirli insanlar için vergi muafiyeti, özel sektörün sağlık yatırımları, özürlüler için devlet politikası, özel ve kamu eğitimi, gösteri ve yürüyüş özgürlüğü, siyasi parti kurma ve üye olma, dini vakıflar, savaş ve olağanüstü hal durumunda başbakanın yetkileri, milletvekillerinin hakları ve ayrıcalıkları, cumhurbaşkanının, başbakanın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Arapları ve Türkmenleri de içeren uzlaşmalar sağlanabilmesi mevcut siyasi şartlarda zor gözükmektedir. Bu zorluklar şimdilik Amerikan yönetiminden gelen müdahalelerle aşılabilmektedir.

Anayasanın başka bir özelliği de siyasi sistem ile ilgilidir. Anayasa ile belirlenen sistem **geniş bir adem-i merkeziyet ve gevşek bir federasyon** modelidir. Buna göre, bir ya da birkaç eyalet bir araya gelerek bölgeler kurabilecek; bu bölgeler yüksek derecede bir otonomiye sahip olacaklardır. Merkeze sadece savunma, dış politika, maliye ve gümrük politikası bırakılmıştır. Genel sağlık, genel eğitim, altyapı yatırımları, çevre ve gümrüklerin idaresi ile ilgili yetkiler ise merkez ile bölgeler arasında paylaşılacaktır. Bölgeler merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan bütün alanlara kendileri hükmedecek; kendi anayasaları, yargı ve bütçe yetkileri olacaktır. Bölgeler kendi iç güvenliğinden sorumlu olacak, polis ve bölgesel güvenlik güçlerini kendileri kuracaklardır. Ayrıca bölgeler, merkezin özel yetkileri içerisinde sayılmayan konularda federal yasalar kendi bölgesel yasalarıyla çelişiyorsa, bunları değiştirmek hakkına sahip olacaklardır. Yetkinin paylaşıldığı konularda yaşanacak bir anlaşmazlıkta ise öncelik bölgesel yasaya verilecektir.

Anayasada federal-bölgesel düzenlemenin dışında kalan ve bir bölgeye dahil olmayan eyaletlere de **geniş bir idari ve mali özerklik** tanınmıştır.

Adem-i merkeziyetin ve federalizmin sınırları teorik olarak bu kadar geniş tutulurken, bu sistemin ayrıntıları ve nasıl uygulanacağı anayasada belirsiz bırakılmıştır. 'Kürt federal bölgesi' ile ilgili hiçbir şüpheye yol açmayacak ayrıntılar hariç, diğer federal bölgelerin nasıl kurulacağını düzenlemek yeni meclise, bir başka ifadeyle Şii Arap ağırlıklı bir meclisin basit çoğunlukla alacağı kararlara bırakılmıştır. Anayasal düzene açıklık getirecek bu tür ayrıntıların da anayasanın bir parçası olarak görülmesi ve bu hayati ayrıntıların kanunla değil anayasa maddeleri ile düzenlenmesi beklenirdi. Bu ayrıntıların

---

ve bakanların maaşı ve harcırahları, güvenlik ve istihbarat kuruluşları, bakanlıkların yapısı ve fonksiyonları, bakanların yetkileri, cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanların yargılanmaları, ve anayasada tanımlanan çeşitli özerk kurulların oluşturulması.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Madde (110):
Federal yönetimler aşağıdaki özel yetkilere sahiptir:
1) Dış politikayı, diplomatik temsili belirlemek, uluslararası anlaşma ve antlaşmaları müzakere etmek, borç antlaşmalarını müzakere etmek ve imzalamak, dış ekonomi ve ticaret politikalarını belirlemek.
2) Irak sınırlarının korunmasını, güvenliğini ve savunulmasını sağlamak için silahlı kuvvetlerin kurulması ve idare edilmesini içeren ulusal savunma politikasını belirlemek ve icra etmek.
3) Maliye ve gümrük politikasını belirlemek, para basmak, Irak'taki bölgeler ve eyaletler arasındaki ticaret politikasını düzenlemek, ulusun genel bütçesini hazırlamak, para politikasını belirlemek ve Merkez Bankasını kurmak ve idare etmek.
4) Ölçü ve ağırlık birimleri konularını düzenlemek.
5) Vatandaşlık ve vatandaşlığa kabul, ikamet ve iltica konularını düzenlemek.
6) Yayın dalga boyları ve posta politikası oluşturmak.
7) Genel bütçe ve yatırım bütçesi hazırlamak.
8) Uluslararası hukuka ve teamüle uygun olarak Irak dışından gelen su kaynaklarına ilişkin olarak politika planlamak ve Irak'a akan suyun seviyesini garanti altına almak.
9) Genel nüfus sayımı yapmak.

Madde (114):
Aşağıdaki görevler Federal ve Bölgesel yönetimler arasında paylaşılacaktır:
1) Gümrüklerin yönetimi bölgesel (hükümetler ve bir bölgeye dâhil olmayan eyaletler) ile koordinasyon halinde yapılır. Bu husus yasayla düzenlenecektir.
2) Ana elektrik güç kaynaklarının düzenlenmesi ve dağıtımı.
3) Çevre kirliliğinden çevrenin korunmasını ve temiz kalmasını garanti altına almak için, bölgelerle (ve bir bölgeye dâhil olmayan eyaletler ile) işbirliği yaparak çevre politikasının belirlenmesi.
4) Genel planlama ve kalkınma politikalarının belirlenmesi.
5) Genel sağlık politikasının bölgelerle (ve bir bölgeye dâhil olmayan eyaletlerle) işbirliği yaparak belirlenmesi.
6) Genel eğitim ve çocuk doğurma politikalarının bölgelerle (ve bir bölgeye dâhil olmayan eyaletlerle) istişare ederek belirlenmesi.
7) Genel su kaynakları politikasının belirlenmesi ve adil dağıtımı garanti edecek şekilde organize edilmesi. Bu husus yasayla düzenlenecektir.

Madde (115):
Federal makamların özel yetkileri içerisinde sayılmayan bütün yetkiler Bölgelerin (ve bir bölgeye dâhil olmayan eyaletlerin) yetki alanındadır. Federal hükümetler ve bölgeler arasında paylaşılan diğer yetkiler konusunda, anlaşmazlık halinde öncelik bölgesel yasalara verilmiştir.

mecliste basit çoğunlukla değil, anayasa değişiklikleri için gereken çoğunluk ve prosedürle düzenlenmesinin yolu açılmalı veya ek maddelerle anayasaya dâhil edilmesinin yolları aranmalıydı.

Yeni anayasada sadece eksiklikler değil, tarafların memnuniyetsizliklerini arttıran ihtilaflı meseleler de bulunmaktadır. Özellikle sürgün yıllarını İran'da geçirmiş ve İran'la yakın ilişkileri olan Şii

Madde (122):
2) Bir bölgeye dâhil olmayan eyaletlere işlerini yönetebilmeleri için adem-i merkeziyet ilkesine uygun olarak geniş idari ve mali yetkiler verilmiştir. Bu husus yasayla düzenlenmektedir.
3) Eyalet konseyince seçilen eyalet Valisi, konsey tarafından kendisine verilen sorumlulukları yerine getiren, eyaletin en yüksek icrai başkanıdır.
5) Eyalet konseyi, hiçbir bakanlığın veya bir bakanlık dışında herhangi bir tarafın hâkimiyetine veya gözetimine tabi değildir ve kendi bağımsız maliyesine sahiptir.

Madde (123):
Federal hükümetin yetkilerini eyaletlere devretmesine veya tersi duruma her iki tarafın da onayı ile izin verilmektedir. Bu husus yasayla düzenlenmektedir.

Arap grupların, çoğunlukta oldukları güneydeki dokuz eyalette federal bölge kurma planlarını dillendirerek anayasa taslağına buna yönelik maddeler koydurmaları endişe verici olarak görülmektedir. Sünni Arapları temsil eden partiler, bu durumun Irak'ı parçalayacağını ve kendilerinin merkezî Irak'ta, petrol yoksunu, şiddet yüklü, istikrarsız ve fakir bir devletçiğe hapsolunacaklarını düşünmektedirler. Petrol gelirlerinin paylaşılması meselesi Sünni Arapların endişelerini arttıran ikinci hususdur. Sünni Araplar, anayasa taslağında belirsizlikler içeren ilgili maddelerin kendilerini petrolden mahrum bırakmak için yazıldığını öne sürmektedirler. Milli petrol ya da hidrokarbon yasası üzerindeki uzlaşmazlık 2006 ortalarından beri devam etmekte olup, ilgili yasa 2007 Şubatı'ndan beri mecliste beklemektedir.

Madde (111):
Petrol ve gaz tüm bölgeler ve eyaletlerde bulunan bütün Irak halkının malıdır.

Madde (112):
1) Federal Hükümet mevcut yataklardan çıkarılan petrol ve gazı, üretici bölgelerin ve eyaletlerin hükümetleriyle işbirliği içinde, gelirlerin tüm ülkedeki demografik dağılıma uygun olarak adilce dağıtılması koşuluyla yönetecektir. Eski rejim tarafından veya daha sonra adil olmayan şekilde mahrum bırakılmış (etkilenmiş) bölgelere, ülkenin farklı kısımlarında dengeli kalkınmayı temin edecek tarzda, belirli bir zaman için bir kota belirlenmelidir. Bu husus yasayla düzenlenecektir.
2) Federal hükümet ve üretici bölgelerin ve eyaletlerin hükümetleri beraberce, pazar ilkelerinin en modern tekniklerine ve yatırımı teşvike dayanan, Irak halkına en büyük yararı sağlamak için petrol ve gazdan sağlanan serveti geliştirecek gerekli stratejik politikaları belirleyeceklerdir.

Bu bağlamda **Kerkük meselesi** de en sıcak gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Kerkük'ün Kürt Federal Bölgesinin sınırları içine dâhil edilip edilmemesi konusunda sadece Türkiye'nin değil, Sünni ve Şii ayrımı olmaksızın bütün Arapların da hassas oldukları unutulmamalıdır. Bu bakımdan bütün beklentilerin aksine Geçici İdari Yasa'nın 53. maddesinde yer alan Kerkük'ün herhangi bir bölgeye katılamayacağı ifadesine yeni anayasada yer verilmemesi hayal kırıklığı yaratmıştır. Adı geçen yasanın 58. maddesinde ayrıntırandırılan normalleşme sürecinin, Kerkük'ün belirtilen süre sonunda 'Kürt federal bölgesi'ne dahil edilmesini kolaylaştıracak şekilde uygulanışı ise endişeleri arttırmaktadır. Anayasanın kabulünden sonra ortaya çıkan itirazlar ve tartışmalar karşısında, anayasada 31 Aralık 2007 tarihine kadar yapılması öngörülen referandum altı aylığına ertelenmiştir. 30 Haziran 2008'de altı aylık süre dolmasına rağmen, Kerkük'ün nihai statüsü ve referandum konusundaki tartışma ve belirsizlik devam etmektedir. Bu konuda çok farklı görüşler ve teklifler çarpışmakta olup, bu meselenin Irak'taki bütün siyasi sistemi tıkadığı görülmektedir. Bu konuda son dönemde Irak Özel Temsilcisi yoluyla Birleşmiş Milletler'in aktif bir rol oynamaya başladığı görülmektedir. Kerkük üzerindeki bu uzlaşmazlık nedeniyle Irak'taki istikrar ve uzlaşma süreci için elzem olan yerel seçimler yasası çıkarılamamaktaydı. Uzun bir beklemeden sonra, 24 Eylül 2008 Irak parlamentosunda oy birliği ile kabul edilen yeni eyalet seçimleri yasasına göre, 18 eyaletin 14'ünde seçimler 31 Ocak 2009 tarihine kadar yapılacak. Ancak bu yasa, Kürt federal bölgesine bağlı Dohuk, Erbil ve Süleymaniye eyaletleri ile ihtilaflı Kerkük'ü kapsamıyor; Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlıklar bir çözüme kavuşturulduktan sonra Kerkük'te yapılacak yerel seçimlere ilişkin ayrıca bir yasal düzenleme yapılması kararı alındı.

Madde (140):
2) Irak Devletinin Geçici İdari Yasasının 58. maddesinde yer alan yürütme organının sahip olduğu sorumluluklar uzatılmıştır ve (bu anayasaya uygun olarak seçilen) yürütme organı için (normalleşme, nüfus sayımı, Kerkük ve diğer ihtilaflı bölgelerde halkın iradesini tespit etmek için yapılacak oylama ile sonlanacak süreç tamamlanana kadar) 31.12.2007'den daha geç olmayacak bir sürede devam edecektir.

Yeni Irak anayasası, hem Arap dünyasının 'en modern' anayasası olarak, hem de iç savaşı ve parçalanmayı kolaylaştırıcı bir metin olarak okunabilir. Irak'ın geleceğini belirleyecek olan anayasada göze çarpan bu temel hususlar üzerinde uzlaşılamaması, olumsuz senaryoların gerçekleşme ihtimalini arttıracaktır. Etnik-sekter ayrımları derinleştiren yeni anayasada buna zemin hazırlayacak hükümler mevcut bulunmaktadır.

III. IRAK'IN YARINI

A. İÇ AKTÖRLER: Irak'ta İstikrar ve Etnik-Sekter Siyasetin Sonuçları

Irak'ın yarını söz konusu olduğunda, yukarıda incelenen değişik faktörlerin ışığında, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki senaryo gündeme gelmektedir. Bugün itibariyle bakıldığında, olumsuz senaryonun gerçekleşmesi, yani Irak'ın bir iç savaş sonucu parçalanması ihtimali her zamankinden daha uzak gözükmektedir. Böyle bir durumda bütün dış ve iç aktörlerin kaybedeceği aşikârdır. Bu nedenle Irak'ın yarınına ilişkin değerlendirmelerde bulunurken olumlu senaryo üzerinden gitmek daha faydalı olacaktır. Mevcut anayasal ve federal demokratik sistemin işlemesi, farklı etnik-sekter kesimler arasında belli ölçüde uzlaşma sağlanabilmesi, belli bir düzeyde normalleşerek istikrarlı bir ülke haline gelmesi durumunda, **yeni Irak'ın siyasi yapısının** aşağıda belirtilen eğilimler doğrultusunda şekilleneceği öngörülebilmektedir.

• Mayıs 2003'ten itibaren Irak'ta yaşanan siyasal gelişmeler göz önüne alındığında, her geçen gün daha da belirginleşen **etnik-sekter siyasal söylemin ve yapının** çözülme ihtimali artık mümkün gözükmemektedir. Irak'ın geleceğine ilişkin yorumlar bu söylem dikkate

alınmadan tartışılamaz. Bu uzun vadede bir paradoks, kısa vadede ise reel politik bir zorunluluktur.

• Savaşın başından beri meydana gelen siyasal gelişmelere ve seçmenlerin oy verme davranışlarına bakıldığında, yeni Irak'ta **siyasî bir güç olarak 'İslamcılığın'** etkili olacağı anlaşılmaktadır. Mezhep ayrımı olmaksızın hem Sünniler hem de Şiiler arasında hâkim olan bu siyasi 'İslamcı' damarda hem ISCI ve Sadr hareketi gibi silahlı kanatları da bulunan gruplar, hem de Dava (Şii), Irak İslam Partisi (Sünni Arap) ve İttihad-ı İslam Partisi (Kürt) gibi silahlı kanadı bulunmayan İslamcı gruplar yer almaktadır.

• Yeni Irak'ta hem Şii hem de Sünni Araplardaki eğilimler nedeniyle İslam-devlet ve İslam-toplum ilişkileri geçmişten farklı olacaktır. Özellikle **Şii ulemasının** siyasi ve toplumsal hayattaki rolü artacaktır. Irak'ta İran'da olduğu gibi 'velayet-i fakih' sistemi uygulanmayacak, yani din adamları bizzat yönetmeyecektir. Ancak bu, Ayetullah Sistani'nin siyasette 2003'ten beri oynadığı rol göz önüne alınırsa, Şii ulemasının siyasette belirleyici bir etkisi olmayacağı anlamına gelmemektedir.

• Yeni Irak'ta siyasi uzlaşma ve istikrar gerçekleştiği takdirde bile, gerek el-Kaide gerekse yerel silahlı gruplar dikkate alındığında, **güvenlik sorununu aşmak** kolay olmayacaktır: Bu bakımdan, Amerikan askerlerinin Irak'ta ne kadar daha kalacağı, oluşturulmaya çalışılan yeni Irak ordusunun niteliği ve niceliği, BM ya da NATO barış gücü gibi formüllerin neticesi, ve komşu ülkelerin politikaları Irak'ın geleceği bakımından önemli olacaktır.

• Irak'ta şiddet sarmalının, zaman içerisinde kademeli azalmakla birlikte, uzun bir süre daha devam edeceği anlaşılmaktadır. Sünniler ve Şiiler arasında silahlarını bırakanlar olsa bile, bunların ileride tekrar silaha sarılmayacaklarının garantisi yoktur. Şu an emarelerinin görüldüğü gibi, Sünni Araplar siyasi sisteme entegre edilebilseler ve bazı radikal gruplar dışında silah bıraksalar bile, **yabancı savaşçılar** denilen gruplar eylemlerinden vazgeçmeyecek ve yine aynı kararlılıkla eylemlerine devam edeceklerdir.

• Irak'ta işgal ve silahlı direniş kıskacında kalan devlet inşası süreci bir kısır döngünün içerisine girmiştir. Bu ise savaş sonrası yapılması lüzumlu olan ülkenin **yeniden imarı çalışmalarını geciktirmekte ve altyapı yatırımlarına** harcanması gereken paranın güvenlik için harcanmasına neden olmaktadır. Irak'ta demokratik sürecin işlemesi, uzlaşma ve istikrarın temini bu kıskacın ne kadar gevşeyeceği ile doğrudan alakalıdır. Irak'ta savaştan sonra başlayan ve bugüne kadar bir türlü çözüme kavuşturulamayan elektrik, su gibi en temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan büyük sıkıntılar istikrarın önündeki engeller arasında sayılmaktadır.

• Yeni Irak'ın mevcut anayasal ve federal sisteminde ileriki yıllarda temel bir değişikliğe gidilmediği takdirde, merkezi **devletin ya da devlet kurumlarının göreceli zayıflığı** devam edecektir. Anayasada belirlenen federal sisteme göre, merkezî hükümetin gerek askerî gerekse malî gücü sınırlı olacaktır. Bu hem savaş sonrası yaşanan gelişmelerin bir sonucu, hem de baştan beri Kürtlerin ve Şii Arapların (Baas dönemine duydukları tepkinin bir sonucu olarak geliştirdikleri) bilinçli bir eğilimidir. Anayasa, bu eğilimi arttıracak ve hızlandıracak şekilde yazılmıştır. Geniş bir adem-i merkeziyet ve gevşek federasyon esasına dayalı bu siyasal yapının, Irak gibi çok ciddî kısır döngüleri olan bir ülkede istikrar bakımından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarması kaçınılmaz gözükmektedir. Mevcut anayasal ve federal sisteme göre gerçek güç bölgelerde toplanacak, bu durum zaman içinde merkezi daha da zayıflatarak, mevcut etnik-sekter ayrışmayı arttıracaktır.

Bu yeni anayasal yapı Irak'ın bütünlüğü açısından bir ikilem teşkil etmektedir. Kısa vadede Irak'ın bir bütün olarak kalmasının şartı olarak görülen bu adem-i merkeziyetçi ve federal yapı, orta ve uzun vadede Irak'ın parçalanmasına yol açabilir. Bu ikilem ancak farklı etnik-sekter grupların **güç paylaşımını ve uzlaşma yollarını** benimsemeleri ile aşılabilir. Güç paylaşımı ve uzlaşma ortamı sağlanamadığı takdirde Irak'taki farklı kesimler arasında pek çok çatışma alanları ortaya çıkabilir.

Irak'ta bugün her şeye rağmen birkaç yıl öncesiyle kıyaslandığında farklı kesimlerin iktidar paylaşımı ve uzlaşma temayüllerinin

arttığını görmekteyiz. Bu durum, farklı etnik-sekter grupların kendi tercihleriyle ilgili olmakla beraber, büyük ölçüde Amerika'nın taraflar üzerindeki baskısı ve arabulucuğundan kaynaklanmaktadır. Bu hiç şüphesiz olumlu senaryonun gerçekleşmesi yönündeki beklentileri de arttırmaktadır. Ancak bu yeni eğilim geri döndürülemez değildir. Çeşitli sebeplerle Şii-Sünni iktidar mücadelesi şiddetlenir, sekter şiddet önlenemez ya da tahammül edilemez boyutlara çıkarsa iç savaş başlayabilir. Sünni ve Şii gruplara bağlı milislerin birbiriyle savaşmaya başlamaları halinde Kürt grupların ne yapacağı; bir kenara çekilip beklemeyi mi tercih edecekleri, yoksa taraflardan birine mi destek verecekleri soruları gündeme gelecektir. İç savaş ve parçalanma süreci başlarsa, şu anda etnik-sekter kimliklerini arka planda tutan Iraklılar da taraflarını seçmek zorunda bırakılabilirler ve böyle bir durumda Irak'ın üç parçaya ayrılması çok kanlı ve şiddetli olur. Kerkük, Bağdat, Musul ve Basra gibi karma nüfusa sahip şehirlerde facialar yaşanabilir. Kürtlerin bağımsızlık istemeleri ya da Kerkük'ü zorla almaya kalkışmaları durumunda ise Şii ve Sünni Araplarla Kürtler arasında bir iç savaş çıkabilir. Aşağıda bölge ülkeleri ile ilgili analizde görülebileceği üzere bu ihtimaller bütün bir bölge ve komşular üzerinde ciddi etkiler yaratacaktır.

B. DIŞ AKTÖRLER: Irak'ın Geleceği ve Bölge Ülkeleri

Nüfus yapısı ve barındırdığı sorunlar itibariyle Ortadoğu bölgesinin bir minyatürü gibi görülebilecek Irak'taki gelişmeler komşularını etkilerken, komşuların izleyeceği politikalar da Irak'ı doğrudan etkilemeye mahkûm gözükmektedir. **Yeni Irak'ın Ortadoğu'da yol açabileceği etkileşimi** şöyle özetlemek mümkündür:

- **Şii Arap faktörü**: Irak'ın Ortadoğu'da ilk defa **Şiilerin hâkimiyetindeki bir Arap ülkesi** haline gelmesi sonucu bölgede ortaya çıkması muhtemel '**Şii kuşağının**' etkileri.

- **Sünni Arap faktörü**: Irak'ın güçlü ordusunu ve '**Arap kimliğini**' kaybetmesinin Arap dünyası ve Ortadoğu'daki stratejik dengeler bakımından etkileri.

- **Kürt faktörü**: Kuzey Irak'ta ortaya çıkan siyasi oluşumun kom-

şu **üç ülkede birden yaşayan Kürtler** üzerindeki siyasi, sosyal ve kültürel etkileri.

Bu faktörler ışığında, Irak'taki gelişmeleri ve bölge ülkeleri bakımından meydana gelebilecek sonuçlarını şöyle analiz edebiliriz:

İRAN: Kısa ve uzun vadede bu süreçten en çok kazanç sağlaması beklenen ülke İran'dır. Irak'ta Saddam Hüseyin, Afganistan'da Taliban rejiminden kurtulan İran'ın bölgedeki stratejik ağırlığı artmıştır.

• Yeni Irak anayasasının öngördüğü federal ve demokratik bir süreçte Irak, Şii Arapların merkezî hükümete ve dış politikaya hâkim olduğu bir ülkeye dönüşecektir. Aynı zamanda, bir ya da bir kaç Şii federal bölgesi kurulması muhtemeldir. Bu durumda İran'ın büyük bir avantaj kazanması kaçınılmazdır. ABD'de savaşı ve işgali destekleyen kesimler durumun İran'ın avantajına olamayacağını vurgulamak için, Necef-Kum rekabetine ve İran-Irak savaşında Şii askerlerin birbirlerine karşı savaşmalarına atıfta bulunmaktaydılar. Ancak bu tarz yorumlarda, Irak Şiiliğinin önder kadrosunun senelerce İran'da yaşadığı gerçeği ve Baas diktatörlüğü altında Irak'lı Şii Arapların özellikle 1991 sonrası gördüğü baskı göz ardı edilmiştir. Ayrıca bu kesimlerde, ABD hükümetini savaşa teşvik edebilmek için, Ortadoğu'da Sünnilerin baskısı altında yaşayan Şiilerin Amerika'nın doğal müttefikleri olduğu kanısı uyandırılırken, Şii mezhebinde içkin olan sınırlar ötesi dini-siyasi etkileşim ve mevcut Amerikan karşıtlığı göz ardı edilmiştir. Hiç şüphesiz, iki ülke arasında Baas ve Şah rejimlerinin engellediği ekonomik, sosyal, kültürel ve özellikle dinî etkileşim bu yeni dönemde hızla artacaktır.

• Bu etkileşim, diğer bölgesel aktörleri Pakistan'dan Lübnan'a kadar uzanan coğrafyada bir **'Şii kuşağı'nın** oluşmaya başladığına dair endişeye sevk etmektedir. Nüfus oranlarına bakıldığında, yaklaşık olarak Bahreyn'in % 60'ı, Kuveyt'in % 30'u, Suudi Arabistan'ın % 14'ü, Lübnan'ın % 32'si Şii'dir. Bazı değerlendirmelerde bu listeye Oniki İmam Şiiliği dışında kalan ve Yemen nüfusunun % 73'ünü oluşturan Zeydiler ile Suriye'deki Nusayriler de eklenmektedir.

• Bu politik kuşak aynı zamanda, İran, Bahreyn, Suudi

Arabistan'ın doğu eyaleti ve güney Irak ekseninde şekillenen, **Şiilerin kontrolünde bir 'petrol kuşağı'dır**.

• Söz konusu siyasi ve jeo-stratejik boyutun dışında, Şii dünyasında globalleşme sürecinde ortaya çıkan yeni sosyal, kültürel ve dinî değişimlerin ya da etkileşimlerin bu kuşak üzerinde yol açabileceği etkiler de tartışılmayı beklemektedir.

• ABD'nin Irak'ta başarılı olduğu takdirde sıranın İran'a geleceği yönünde bir kanaat mevcuttu. Bu nedenle, ABD'nin Irak'ta başarısız olmasının her bakımdan İran'ın lehine olduğu görülmektedir. Yaşanan bu süreçte Amerikan yönetiminin Irak'ta istikrarı sağlamak için İran'a muhtaç olduğu tezi giderek önem kazanmaktadır.

• Bu tabloda İran açısından dezavantaj ya da paradoks olarak görülen nokta ise, ABD'nin bölgede artan askerî varlığı ve bunun ABD-İran ilişkileri bakımından muhtemel yansımalarıdır. ABD askerî bakımdan bölgede yoğunlaşmakta, İran'ın düşmanlarını devirdiği yerlere kendisi askerî bakımdan yerleşmektedir. Bunun gelecekte ABD-İran ilişkileri açısından doğuracağı sonuçlar dikkatle izlenmeye değer gözükmektedir. Ayrıca, İran'ın 'nükleer sorunu' ile ABD'nin 'Irak sorunu' arasında süreç içinde direkt bir irtibat kurulmuştur.

• İran bakımından, Irak parçalandığı takdirde bölgede kendisine rakip büyük bir devlet kalmayacaktır. Irak parçalanırsa İran'ın nüfuzu daha da artabilir. İran açısından tek tehlike iç savaşın sınırlar ötesine sıçramasıdır. İran'daki Kürt ve Arap nüfus düşünüldüğünde bu durumdan İran da etkilenebilir.

SUUDİ ARABİSTAN: Bu muhtemel gelişmelerden en fazla endişe duyan ve bunu uluslararası platformlarda ifade etmekten kaçınmayan ülke Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan yönetimi daha önce bu endişeler nedeniyle, İran'ın Körfez bölgesindeki etkisini sınırlamaya çalışmış ve bu amaçla 1980–1988 İran-Irak Savaşı sırasında bölge ülkeleri ile birlikte Körfez İşbirliği Örgütü'nü kurarak, Irak'ı desteklemiştir.

• Suudi Arabistan'da etkin olan Vahhabilik, Şiiliği meşru kabul etmemekte ve 'küfür' olarak görmektedir. Merci-i taklit olarak

Ayetullah Sistani'yi takip eden Suudi Arabistan'daki Şii nüfus (%14) doğudaki petrol bölgelerinde yaşamaktadır ve komşu Bahreyn ve Kuveyt'teki varlıkları da düşünüldüğünde önemli bir etkileşim alanı ortaya çıkmaktadır. Şii kuşağından endişe duyanların bir gerekçesi de, bu kuşağın petrol bölgelerini kontrol edecek olmasıdır.

• Irak'taki gelişmelerin Suudi Arabistan-ABD ilişkilerine de yansımaları olacaktır. İstikrarın sağlandığı, çoğulcu, demokratik bir Irak, Suudi Arabistan'da bastırılan iç muhalefeti harekete geçirecek ve Suudi Arabistan için sorun teşkil edecektir.

• Irak'ta bir iç savaş çıkması veya Irak'ın parçalanması Suudi Arabistan için en kötü senaryolardan birisidir. Böyle bir durumda Şii Araplara karşı Sünni Arapları destekleyeceği varsayılan Suudi Arabistan'ın kendi iç güvenliğinde sorunlar çıkabilir. Irak'ın parçalanması durumunda, Suudi Arabistan'ın Körfez ülkeleri savunmasında kilit rol oynaması beklenebilir.

ÜRDÜN: Irak'ın birleşik ve bütün kalması Ürdün açısından en avantajlı durumdur.

• Ekonomik açıdan, Ürdün'ün kırılgan ekonomisi ve Irak'la ticaret hacmi düşünüldüğünde Irak en önemli ticari partneri durumundadır. Ambargo döneminde nitelikli sanayi ve ticaret bölgeleri kurmasına müsaade edilmiş olan Ürdün, Irak'la ticaretini azami seviyeye getirmişti. Yeni Irak'la da aynı ticaret hacmini korumak isteyen Ürdün'ün rakibi Türkiye ve İran olacaktır. Irak'ta bir iç savaş ve parçalanma Ürdün'ün ekonomik çıkarlarına zarar verecektir.

• Siyasi açıdan, Ürdün iç yapısı nedeniyle komşularından gelen sorunlar karşısında kırılgandır. Son yıllarda güvenlik sebebiyle Irak'tan kaçarak Ürdün'e yerleşen 700 bin ila bir milyon civarında mülteci Ürdün'ün toplumsal ve ekonomik hayatında ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Öte yandan, geçmişte Çelebi ve Allavi gibi Iraklı sürgünler için bir sığınma ve muhalefet merkezi olan Ürdün, bugün de Irak siyasetinde alternatif bir siyaset merkezi rolünü oynamaya devam etmektedir. 2005'te yaşanan otel bombalamaları da düşünüldüğünde, Irak'ta bir iç savaş ve parçalanma, sığınmacılar ve

sürgün politikacılar sorunu doğurabilir, ciddi güvenlik sıkıntıları yaratabilir ve Amman'ı hedef tahtası haline getirebilir.

SURİYE: Irak'ın geleceğinin Suriye'yi çok büyük ölçüde etkilemesi kaçınılmaz gözükmektedir. Bu konuda temel faktörler, ülkedeki Kürt nüfusu, Irak'la uzun sınır, aşiret bağları, siyasal etkileşim ve mülteciler olarak sıralanabilir.

• Irak'taki gelişmeler sonucunda Suriye'de Kürt sorununun canlandığı ve belirgin bir hareketlilik gösterdiği gözlemlenmektedir. Son zamanlarda Şam hükümeti Kürtlere vatandaşlık vermeye başlamıştır. Ayrıca, uzun sınır boyunca Arap aşiretlerin geçişleri ve her türlü etkileşimleri kaçınılmaz gözükmektedir.

• Irak'ta siyasi istikrarın sağlanması durumunda, Suriye'nin iç politikası bakımından bazı etkiler oluşacaktır. Bu durum Lübnan'dan çekilerek yenilgi psikolojisine girmiş olan Suriye'de hâlihazırda faaliyet gösteren İslamcı muhalefeti güçlendirecek ve farklı kesimlerden yükselen özgürlük/değişim taleplerini arttıracaktır. Irak'taki Amerikan askeri varlığının devam etmesi Suriye rejimi üzerindeki baskıları yoğunlaştıracaktır.

• Irak'tan çeşitli sebeplerle Suriye'ye kaçan mültecilerin sayısı, 1.3 ila 2 milyon civarında tahmin edilmektedir. Tıpkı Ürdün'de olduğu gibi Suriye'de de, bu büyük mülteci nüfusu ciddi sosyal ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır.

• Irak'ın parçalanması Suriye'yi son derece olumsuz etkiler ve istikrarsızlaştırır. Suriye'nin Irak'ın parçalanması ile ilgili endişesindeki temel faktörlerden biri, Kürtler ve Kuzey Irak'tan kaynaklanacak etkilerdir. İkinci olarak, İran ve Lübnan Şiiliğiyle arasının iyi olmasına rağmen diğer Arap ülkeleri gibi, İran'ı güçlendirip Arapları gerileteceği için, ortaya çıkacak Şii devletinden hoşlanmayacaktır. Aynı şekilde Irak'ın parçalanması durumunda İsrail'in güçlenmesi ve Suriye'nin güçsüzleşmesi Suriye'yi daha kolay bir hedef haline getirebilir.

Sonuç olarak, bölgedeki Arap ülkeleri Irak'ın güçlü bir Arap ülkesi olarak bölge denkleminden çekilmesini ve bu denklemin İran

merkezli bir Şii kuşağı tarafından doldurulması ihtimalini endişeyle karşılamaktadırlar. Amerikalı yeni muhafazakârların bütün hesaplarına rağmen, yeni oluşan Irak rejimi İsrail yanlısı olmayacaktır. Ancak bu durum Irak'ın askeri bakımdan güçsüz ve siyasi bakımdan istikrarsız bir devlet olacağı gerçeğini değiştirmemektedir. Irak'ın güçlü ordusunu ve Arap kimliğini yitirmesi, bölgede İsrail, İran ve Türkiye'yi stratejik bakımdan daha güçlü bir konuma sokacaktır.

C. TÜRKİYE: Kuzey Irak, Türkmenler ve Irak'ın Bütünlüğü

Türkiye ve Irak, genelde Osmanlı mirası algısının, özelde 'Arap isyanı'nın ve Musul Meselesi'nin izlerine rağmen, Irak 1932'de bağımsızlığını elde eder etmez ilişkilerini hızla geliştirmeye başladılar. Yeni Ortadoğu'da ulusal ve bölgesel çıkarları örtüşen, benzer tehdit algılamalarına sahip olan Türkiye ve Irak, 1937'de (İran ve Afganistan'la birlikte) Sadabad Paktı'nı imzaladılar. Türkiye bu uğurda İran-Irak arasındaki sınır sorununun çözümü için büyük çaba göstermiştir. Türk dış politikasında 1930'larda ortaya çıkan '**Bağdat ekseni**', Ankara ve Bağdat'taki bütün hükümet ya da rejim değişikliklerine rağmen 1990/91'e kadar devam etmiştir. Türkiye Arap dünyasıyla ilişkilerini genel olarak bu eksen üzerinden tanımlamış ve yürütmüştür.

Bağdat ekseni İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Türkiye 1945'ten başlayarak Irak ve Ürdün gibi Batı yanlısı, ılımlı Arap milliyetçisi ve Sovyet/Komünizm tehlikesini hisseden muhafazakar monarşilerle yakınlaşırken, Suriye ve Mısır gibi cumhuriyetçi, Batı karşıtı, bir ölçüde Sovyet yanlısı ve radikal Arap milliyetçisi ülkelerden uzaklaşmaya başlamıştır. Ortak tehdit algılamaları ve çıkarların örtüşmesi sonucu, Türkiye ve Irak 1955'te Bağdat Paktı'nın kurulmasına öncülük etmişlerdir. 1958 Irak İhtilali sonucu Bağdat'ta Nasır yanlısı radikal Arap milliyetçilerinin iktidara gelmesiyle Bağdat Paktı'nın ve iki ülke arasındaki ilişki zemininin fiilen çökmesine rağmen, beklenenin aksine ihtilal sonrası Irak'la kısa zamanda yumuşamaya gidilmiştir. Türk dış politikasındaki 'Bağdat ekseni', Irak'ta 1958 sonrasında iktidara gelen rejimlerin niteliğine rağmen devam etmiştir. Bunda hiç kuşkusuz ortak çıkarların devamlılığı belirleyici olmuştur.

Türkiye'yi 1960'lar boyunca en çok rahatsız eden nokta, Bağdat'taki istikrarsız rejimlerle Molla Mustafa Barzani önderliğindeki Kürtler arasındaki ilişkilerdir. Kürtlerin Bağdat'a karşı yürüttükleri isyan ile ilgili gelişmeler, özellikle İran'ın (ABD ve İsrail'le birlikte) Kuzey Irak'ta Bağdat'a karşı savaşan Kürt gruplara yardım etmesi Türkiye'yi son derece endişelendirmiştir. Ankara sürekli olarak İran Şah'ına bu konudaki rahatsızlığını iletirken, aynı zamanda bunun hem İran hem de Türkiye'deki Kürtler arasında ciddi sonuçlara yol açabilecek bir Kürt devletinin kurulmasına neden olabileceğini anlatmaya çalışıyordu. Ankara nihai çözüm olarak İran-Irak ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ve bu uğurda bazı arabuluculuk girişimlerinde bulunmaktan da kaçınmamıştır. Bağdat'ın 1970'te Kuzey Irak'a tanıdığı otonomiye Ankara tarafından ses çıkarılmamasına karşın, Şah'ın Irak Kürtlerine yaptığı para ve silah yardımı Türkiye'yi endişelendirmeğe devam etmiştir. Türkiye bu nedenle Şah'ın Irak'taki Kürt hareketine desteğini ve dolayısıyla Kürt isyanını sona erdiren İran ve Irak arasındaki 1975 Cezayir Anlaşmasını olumlu karşılamıştır.İran-Irak Savaşı'nda (1980–88) iki ülkenin ticaret hacminde büyük artışlar yaşanmasına rağmen, savaştaki gelişmeler nedeniyle statükonun (sınırların) değişme ihtimali Türkiye'nin güvenlik kaygılarını tekrar ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Kuzey Irak'taki bütün Kürt grupların birleşerek İran'ın kontrolü altına girmesi diğer yandan İran ordusunun Kerkük'e yaklaşarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını tehdit etmeye başlaması Türkiye açısından endişe verici olmuştur. Türkiye, Irak sınırında bir takım askeri tedbirler alma yoluna gitmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan PKK da ciddi bir gerilim kaynağı olmaya başlamıştır. Türkiye'nin PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği askeri operasyonları İran, Iraklı Kürtlere (yani kendi müttefiklerine) karşı bir hareket olarak görüyor ve Türkiye'nin savaşta Bağdat'a yardım etmesi olarak kabul ediyordu. Türkiye'nin Kuzey Irak operasyonları arttıkça, Irak Kürtleriyle birlikte savaşan İran'la, PKK'ya karşı savaşan Türkiye karşı karşıya gelmeye başladılar.

1990–1991 yılları Türk dış politikasının hem bölgesel hem de uluslararası manada 1945 ve 1965'ten beri dayandığı bütün temel parametrelerinin değiştiği bir dönüm noktası oldu. Bu temel dönüşümün sebeplerini, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Kör-

fez Krizi ve takip eden savaşın Ortadoğu'daki bütün dengeleri değiştirmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesi, ve Arap-İsrail barış sürecinin başlaması olarak sayabiliriz. Bu dönemde Türk-Arap ilişkilerinde 1965'ten beri temel rol oynayan iki faktöre, 'Kıbrıs' ve 'petrol/ticaret' faktörlerine, 1980'lerde başlamakla birlikte 1990'larda iyice belirginleşen iki yeni faktörün daha eklendiği görülür: 'PKK meselesi' ve 'su meselesi'. Bu dönemin Türkiye bakımından en önemli sonucu, Türkiye'nin Ortadoğu politikasında 1930'lardan beri var olan 'Bağdat ekseni'nin belirsiz bir süre için kaybolmasıdır.

1991 sonrası dönemde Türkiye, PKK'nın istifade ettiği otorite boşluğu nedeniyle Kuzey Irak'a müdahil olmaya başladı. Körfez Savaşı'nın sonunda Kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam Hüseyin rejimine karşı başlattıkları isyan sonucu Türkiye ve İran sınırına yığılan sığınmacılar, ABD ve müttefiklerinin duruma müdahalesine yol açarak ABD'yi askeri ve siyasi bakımdan Kuzey Irak'a taşıdı. Tıpkı 1980-1988 İran-Irak Savaşı döneminde olduğu gibi, Kürtler ve Kuzey Irak ile ilgili gelişmeler Türkiye ve İran arasında sorun olmaya devam etti. Irak'ın parçalanıp Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması ihtimali karşısında, Türkiye ve İran önceleri Irak'ın toprak bütünlüğünün kendileri için önemini kavrayarak bir işbirliğine giderken, durum belirsizliğini korumaya devam ettikçe gerilim ve rahatsızlık tırmandı. Ayrıca ABD-İran ilişkilerinin kötüleştiği bir ortamda, ABD'nin bölgedeki varlığının Türkiye sayesinde devam ediyor olması sıkıntı yaratmaya başladı.

Kürt grupların mevcut otorite boşluğunu doldurmak için bir yandan kendi aralarında çatışırken, diğer yandan Türkiye, İran ve Amerika'yı birbirlerine karşı oynayan bir denge siyaseti gütmeleri bir başka gerilim faktörü oldu. Mevcut otorite boşluğundan yararlanan PKK'nın Kuzey Irak'ta giderek güçlenmesi ve Türkiye'nin bölgeye müdahalesinin artması da İran tarafında endişeye yol açtı. 1999'da PKK lideri Öcalan'ın yakalanmasından sonra şartlar bir ölçüde değişse de, genel itibariyle 2003 Nisanına kadar devam eden bu tabloda, ABD'nin Irak'a savaş ilan etmesiyle birlikte Türkiye açısından tehditler aynı kalmakla birlikte bir takım yeni gelişmeler ortaya çıktı.

Ankara açısından bakıldığında, Irak'ta 1991 sonrasında ortaya çıkan belirsizliğin ve otorite boşluğunun er ya da geç bir neticeye kavuşturulması, Irak'ın tekrar uluslararası sistemin içine çekilerek normalleştirilmesi, egemen, bağımsız, bütün ve istikrarlı bir ülke haline getirilmesi gerekiyordu. Bunun barışçıl bir şekilde cereyan etmesi tercihe şayandı. Türkiye için en ideal çözüm Saddam Hüseyin ve Baas Partisi'nin yeni Dünya dengelerini doğru okuyarak geri adım atması, içeride de tedrici bir demokratik tecrübeye ve toplumsal uzlaşmaya girişmesi olabilirdi. Genelde Soğuk Savaş ve özelde 11 Eylül 2001 sonrası ortaya çıkan parametrelerin sonucu, küresel barışın yanı sıra bölgesel barış ve istikrar da önemli hale gelmiştir. Türkiye'nin çıkarları açısından Irak'taki bunalımın, Ortadoğu'da daha büyük bir kaosa dönüşmemesi ve Irak'taki gelişmelerin Türkiye'nin sınırlarını olumsuz yönde etkilememesi büyük önem taşımaktaydı.

Türkiye'nin **savaşın hemen öncesindeki beklentileri** şöyleydi:

• **Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması**: Sadece Kuzey Irak'ta ortaya çıkabilecek yeni oluşumlara imkân yaratması açısından değil, Irak'taki her türlü bölünme Türkiye ve bölge bakımından zararlara yol açacaktır.

• **Irak'ın üniter devlet yapısının ve siyasi bütünlüğünün korunması**: Irak'ta istikrar için üniter bir devlet yapısının daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Zira, federatif ya da konfederatif yapılar mevcut ayrımları daha da derinleştirerek Irak'ı bölünmeye götürebilir. Merkezi güçlü bir hükümetin bütün Irak'ı doğal kaynaklar da dahil olmak üzere kontrol etmesi yeni Irak'ın istikrarı ve refahı için gereklidir. Saddam Hüseyin rejimiyle kıyas edildiğinde askerî/stratejik bakımdan zayıf bir Irak Türkiye'nin lehine olarak görülebilecekken, Bağdat'ta güçsüz ve zayıf bir hükümetin yer alması Türkiye için kaygı vericidir.

• **Türkmenler:** Türkiye, Baas rejimi altında herkes kadar ezilmiş ve temel hakları çiğnenmiş olan Türkmenlerin güvenliğini, huzurunu ve refahını istemektedir.

• **Kerkük ve Petrol:** Hem Türkmenler bakımından hem de Irak'ın

bütünlüğü açısından Kerkük'ün ve petrol kaynaklarının bütün Irak'a ait olmasını tercih etmektedir.

• **PKK sorunu**: PKK'nın hiçbir şekilde Irak'ta barındırılmaması gerekmektedir.

Türkiye'nin savaşın hemen öncesindeki bu beklentilerinin, **savaş sonrasında gerçekleşip gerçekleşmediğini** ise şöyle analiz edebiliriz:

Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi rejimi: Türkiye'nin beklentileri doğrultusunda Irak 2003 sonrasında coğrafî ve siyasî bakımlardan bir bütün olarak kalmakla birlikte, siyasal-anayasal sistemi gevşek federalizm olarak tanımlandı. Bu sonuç, savaş sonrası sürecin realitelerinin bir dayatması olarak ortaya çıkmıştır. Savaş öncesi yaşanan belirsizlik ortamında Türkiye bir oldubittiyle bağımsız bir Kürt devleti kurulabileceği endişesini taşıyordu. Ancak savaş beklenildiği gibi bir direniş ve kaos ortamı yaşanmadan sonuçlandı. Şii Arapların (ABD'nin öngörüsü dışında) radikalleşmesi Kürtlerin dengeleyici unsur olarak merkeze yaklaş(tırıl)masıyla neticelendi. Kürt gruplar ancak geniş bir otonomi ve gevşek federalizmle Irak'ın içinde kalmaya razı edildiler. Böylece aslında, 1991'den beri fiilen Irak'tan kopmuş olan Kuzey Irak tekrar Irak'a bağlanmış olarak da görülebilir.

Türkiye 1970'lerin başında Bağdat tarafından Kuzey Irak Kürtlerine otonomi verilmesine itiraz etmemiş, 1991 sonrasında da bir süre daha bu formülü kabul edilebilir bulmuştu. Bu dönemde Ankara, PKK sorunu nedeniyle, Kuzey Irak'ta meydana gelen fiili oluşumla da belli bir ilişki içerisinde olmuştu. Ancak 2003 Irak savaşı öncesinde, 1990'larda yaşanan tecrübe (Kuzey Irak'taki boşluktan da faydalanarak hem KDP ve KYB'nin hem de PKK'nın güçlenmesi) nedeniyle otonomi/federasyon formülüne endişe ile yaklaşmaya başladı. Savaş sonrasında yukarıda bahsedilen nedenlerle federalizm formülü kaçınılmaz hale geldi; mevcut anayasa ile bu durum pekiştirildi ve meşruiyet kazandı. Böylece 1970'lerde formüle edilmiş ve 1991'den itibaren *de facto* olarak kurulmuş yapı resmî bir hüviyete kavuşturulmuş oldu. Bu bakımlardan Irak halkının çoğunluğunun oyları sonu-

cu kabul edilmiş bir federal sisteme Türkiye'nin itiraz etmesi artık mümkün değildir.

Türkmenler: Türkiye 1920'lerden 1990'ların başına kadar Irak'la ilişkilerini 'Kürtler' ve 'güvenlik' zaviyesinden yürütmüş ve ikili ilişkileri zedelememek için Türkmenler konusunu gündeme getirmekten kaçınmıştır. Türkmenlere yapılan haksızlıklar görmezlikten gelinmiş ya da basit protestolarla geçiştirilmiştir. Zira Ankara, Türkmenleri ilişkilerde bir faktör olarak gündeme getirdiğinde, bunun karşılığında Bağdat'ın da Kürtleri gündeme getireceğini varsaymış ve bu konunun karşılıklı menfaatlere dayanan ikili ilişkileri bozmamasına özen göstermiştir. Ayrıca, Kürt silahlı hareketiyle mücadele eden Bağdat'ın bu konuda sıkıştırılmasını gereksiz ve asıl menfaatlerine zararlı görmüştür. Bu aslında Türkiye'nin sadece Irak Türkmenlerine yönelik değil, özellikle Soğuk Savaş ortamında, bütün komşularındaki Türk azınlıklara yönelik 'dış Türkler' politikasıdır. Buna mukabil, yaşadıkları bölgelerdeki Kürt silahlı hareketi ile Bağdat'ın Arap milliyetçiliği politikaları arasında sıkışıp kalan Türkmenler her iki tarafın da baskısı altında kalmışlardır. Kürtlerle Bağdat arasındaki mücadelede Irak devletine olan sadakatlerini hiç bir zaman yitirmeyen Türkmenlerin bu durumunda, petrol şehri Kerkük'te yaşamalarının ve Türkiye'nin Irak'taki beşinci kolu olarak görülmelerinin de payı büyüktür.

Türkiye 1991 sonrası ortamda ise, Bağdat'ın Kuzey Irak'taki kontrolünü yitirmesiyle birlikte ortaya çıkan otorite boşluğu, belirsizlik ve kargaşa sebebiyle Kuzey Irak'taki gelişmelere müdahil olabilecek bir vasıta olarak 'Türkmen kartını' oynamaya başlamıştır. Bu süreçte Türkmen meselesi Türkmen lobisinin de çabalarıyla Türkiye'nin milli davalarından biri haline gelmiştir. Bu sonuçta PKK ile ilgili gelişmeler de önemli rol oynamıştır. Ancak Türk kamuoyunda ve medyasında Türkmenlere yönelik hassasiyet arttıkça, Iraklı Kürt gruplara yönelik olumsuz yayınlar da artmış, bu da Türkiye'nin Güneydoğusundaki hassas ortam göz önüne alındığında olumsuz bir hava yaratmıştır.

Türkiye 2003 Irak Savaşı'nın öncesinden başlayarak Türkmenler konusunda hassas olmuş ve Türkmenlerin siyasal ve kültürel hakla-

rının sağlanması için gayret göstermiştir. Şu anda Türkmenler üçüncü unsur kabul edilmemekle, yani bağımsız siyasi bir varlık oluşturamamakla birlikte,[35] mevcut anayasa ile en azından sosyal ve kültürel hakları sağlanmış durumdadır. Yeni Irak'ta Türkmen kimliği özgürce ifade edilebilecek, Türkmenler anayasada tanımlanan sosyal, kültürel ve ekonomik haklarını kullanarak demokratik bir Irak'ta özgürce yaşayabilecek, Türkmen varlığını geliştirebileceklerdir. Ancak yeni Irak anayasasında yer alan bu maddelerin (örneğin bkz. md. 4/1, 4/4, 125) hayata geçirilmesi önemlidir. Türkmenlerin Kürt, Şii Arap, Sünni Arap ya da etnik-sekter olmayan farklı partilerde politika yapmaları ve temsil edilmeleri onlara uzun vadede birçok bakımdan avantaj sağlayabilir. Nitekim anayasaya Türkmenlerin hakları ile ilgili maddelerin konulmasında ve diğer Türkmen kazanımlarında Şii Türkmenlerin de rolü olmuştur.

Kerkük ve Petrol: Türkiye'nin bir diğer hassasiyeti ise Kerkük konusunda olmuştur. Mevcut anayasa ve siyasi dengeler çerçevesinde düşünüldüğünde Türkiye'nin ve Türkmenlerin beklentilerinin aksine, Kerkük'ün Kürt bölgesine dâhil edileceğine bir dönem kesin gözüyle bakılmaktaydı. Ancak, Türkiye'nin bu konuda yürüttüğü yoğun diplomasi yanısıra, gerek bölgesel gerekse iç aktörlerin tavırları, ve nihayet ABD çevrelerinde oluşan tereddüt nedeniyle, anayasaya göre 2007 yılı sonuna kadar yapılması öngörülen referandum altı ay ertelendi. Türkiye'nin temel tezi Kerkük'e özel bir statü sağlanması yolundadır. Referanduma gidilecekse bile, Irak'taki bütün tarafların uzlaşmasıyla belirlenecek bu özel statü oylamaya sunulmalıdır. Kerkük'ün özel statüsü konusundaki çabalar halen devam etmekte olup, anayasal ve siyasal bakımlardan bundan sonra nasıl bir süreç izleneceği belirsizdir. Petrol kaynakları konusunda da, tıpkı Kerkük konusunda olduğu gibi son dönemde meydana gelişmeler Türkiye'nin lehine olmakla birlikte, yasal ve siyasi belirsizlik devam etmektedir. Petrol kaynaklarının bütün Irak'a ait olduğu ilke olarak anayasada belirtilmekle birlikte, gerek uygulamaya dönük maddeler gerekse mevcut ve potansiyel kaynaklar hakkındaki muğlak ifade-

35. Bu durumun Irak'ın ve Türkmenlerin gerçeklerinden kaynaklanan çeşitli sebepleri için bkz. "Irak'ta Türkmenlerin Sosyal ve Siyasi Analizi" başlıklı kısım.

ler ciddi soru işaretlerine sebep olmaktadır. Bu konuda siyasi aktörler arasındaki mücadele ve uzlaşma arayışı halen devam etmektedir.

PKK Sorunu: Türkiye'nin Kuzey Irak'taki PKK varlığı konusundaki beklentileri de uzunca bir müddet karşılanamamıştır. Bu konu Irak savaşının başından itibaren Türkiye'nin başta Washington olmak üzere Kuzey Irak ve Bağdat ile ilişkilerinde gerilim kaynağı olmaya devam etmiştir. Özellikle PKK'nın Haziran 2004'ten itibaren Türkiye içindeki saldırılarını arttırması sonucu Ankara'nın konuyla ilgili diplomatik temasları yoğunlaşmıştır. Ancak 2006 sonuna kadar olan süreçte Ankara ne Amerikan makamlarını ne de Kuzey Irak'taki Kürt liderlerini PKK konusunda ikna edebilmiş değildi. 2007 başlarına gelindiğinde, PKK'nın Kuzey Irak'taki kamplarından kalkarak Türkiye içerisinde gerçekleştirdiği eylemlerin sayısının ve buna bağlı olarak ölüm oranlarının aniden artmasıyla birlikte Ankara'nın sabrı da taşmaya başladı. Nisan 2007'den itibaren, özellikle askeri makamlardan gelen talepler doğrultusunda Türkiye, Kuzey Irak'taki PKK kamplarına karşı tek taraflı bir sınır ötesi askeri harekatı planlamaya başladı. Böyle bir harekat ihtimali karşısında ise Türkiye'deki genel seçim sürecine ve Amerikan makamlarının muhalefetine güvenen gerek PKK gerekse Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi geri adım atmadı. Türkiye'nin olası bir harekatını önlemek için Türkiye ve Irak makamları arasında koordinasyonu sağlamak üzere Mayıs 2007'de Başkan Bush tarafından atanan Amerikalı emekli general Joseph Ralston'un misyonu da başarısızlıkla sonuçlandı. Ancak 2007 Sonbaharı'nda bütün tablo değişti. Eylül 2007'den itibaren PKK'nın taktik değiştirerek yüzlerce militanın katıldığı saldırılar gerçekleştirmesi, buna bağlı olarak olarak şehit cenazelerinin ve kamuoyu baskısının artması sonucu Türkiye Washington'a yoğun bir diplomatik baskı uygulayarak Amerikan makamlarının bir şey yapmaması durumunda tek taraflı bir askeri harekat gerçekleştireceğini ilan etti. Türk-Amerikan ilişkilerinin son derece kötüleştiği bütün bu yoğun diplomatik süreç sonucunda Bush yönetimi PKK'ya karşı Türkiye ile işbirliği yapmak kararını aldı. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın 5 Kasım 2007 tarihindeki Washington ziyaretinde, Türkiye'nin gerçekleştireceği askeri harekâtın 'sınırlı' olması karşılığında Amerikan yönetimi de Kuzey Irak'taki PKK kamplarına ilişkin istihbarat paylaşımını taahhüt etti.

Bu anlaşma Cumhurbaşkanı Gül'ün 8 Ocak 2008 tarihli Washington ziyaretinde de teyit edildi. Bu anlaşma gereği, Aralık 2007 başından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri Kandil Dağı'ndaki PKK üslerine karşı çeşitli aralıklarla hava harekâtları düzenlemeye başladı. 21 Şubat 2008'de ise 8 gün sürecek bir sınır ötesi kara harekâtı gerçekleştirildi. Kuzey Irak'taki PKK kamplarına yönelik hava harekâtları halen devam etmektedir.

Ankara tarafından gerçekleştirilen yoğun ve çok taraflı diplomasi sonucu yukarıda söz edilen kara ve hava harekâtlarına karşı uluslararası ve bölgesel tepkiler çok sınırlı olmuştur. Gerek Irak'taki siyasi aktörler gerek Irak'a komşu ülkeler ve Arap dünyası ve gerekse küresel aktörler Türkiye'nin harekat gerekçelerini anlayışla karşılamış, sınırlı olması şartıyla destek vermişlerdir. Bu durum hiç şüphesiz Türk diplomasisinin önemli bir başarısı olarak not edilmelidir.

Bütün bu süreçte, gerek PKK konusunda Türkiye'nin taleplerinin karşılanmaya başlanması gerekse Kerkük konusunda Türkiye'nin olumlu baktığı gelişmelerin meydana gelmesi sadece Türk-Amerikan ilişkilerini iyileştirmemiş, Ankara ile Bağdat arasında uzun zamandır tıkanmış olan ilişkileri hızla geliştirmeye başlayarak Türkiye'nin 'Irak açılımına' imkan tanımıştır. Şubat 2008'de gerçekleştirilen kara harekatı sonrasında, Irak Devlet Başkanı Talabani'nin Türkiye ziyaretiyle (7 Mart) başlayan süreç, Başbakanlık Başdanışmanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu başkanlığındaki heyetin Bağdat temaslarıyla (1 Mayıs) devam etmiştir. Haziran 2008 sonunda Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen'in Bağdat'ta gerçekleştirdiği görüşmeleri ise Başbakan Erdoğan'ın 10 Temmuz'da gerçekleştirdiği Irak ziyareti izlemiştir. Bu ziyaret sırasında "Yüksek Düzeyli Türkiye-Irak Stratejik İşbirliği Konseyi" belgesinin imzalanması Türk-Irak ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu anlaşmaya göre, konseyin başında iki başbakan bulunacak ve yılda en az bir kere toplanacaklardır. İki başbakanın altında bakanlar düzeyinde oluşturulan bir mekanizma diplomasi, güvenlik, enerji ve ekonomi konularında işbirliği ve bütünleşme için yılda en az üç kere toplanacak; bu mekanizmanın altında oluşturulacak teknik heyetler ise yılda dört kez bir araya gelecektir. Konseyde alınan kararlar bir 'eylem planı'yla uygulanmaya baş-

lanacaktır. Geçen bir yıllık zaman zarfındaki gerginliklere bakıldığında, Türkiye-Irak ilişkilerinde gelinen bu son aşama hiç şüphesiz Türk diplomasisinin bir başarısı olarak okunmalıdır. Bütün bu süreç, Türkiye'nin 'Kuzey Irak' açılımı için de imkan yaratmış, bu alanda da birtakım somut gelişmeler meydana gelmiştir.

Ekim 2008'de Aktütün'e gerçekleştirilen PKK saldırısının ardından Hükümet, Erbil yönetimi ile PKK'ya karşı ortak mücadele stratejisi oluşturmak için doğrudan diyaloga geçme kararı aldı. Önce Ekim ayı başında Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik başkanlığındaki bir heyet, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi lideri Mesud Barzani ile Bağdat'ta bir araya geldiler. Ekim ayının son haftası Irak'a giden Türk heyeti Kuzey Irak'taki bölgesel Kürt hükümetinin Başbakanı Neçirvan Barzani ve bölgenin güvenlik birimleriyle resmi olarak Erbil'de ilk kez bir araya geldiler. Murat Özçelik ayrıca Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ve Irak Devlet Başkanı Celal Talabani ile de görüşmeler gerçekleştirdi. Görüşmelere ilişkin resmi bir açıklama yapılmazken, PKK'yı tecrit için ortak bir politika belirlendiği ve istihbarat paylaşımı konusunda anlaşmaya varıldığı ileri sürülmektedir.

Genel olarak baktığımızda, **Irak'ta 2003 sonrası ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri** şöyle analiz edilebilir:

• Türk dış politikasında 1930'lardan beri devam eden 'Bağdat ekseni' belirsiz bir süre için kaybolmuştur. Türkiye tekrar eski nitelikte bir ilişki kurmak istese bile, Bağdat'taki **her bakımdan zayıf hükümetlerin** böyle bir dış politika yürütme gücü olmayacaktır.

• Saddam Hüseyin Irak'ının geçmişte Türkiye için de stratejik bir tehdit oluşturduğu düşünülürse, Irak'ın kısa vadede güçlü bir ordusu olamayacağından Türkiye açısından bir rahatlama söz konusudur. Ancak **PKK bağlamında** Kuzey Irak'tan kaynaklanan tehdidin devam edeceği anlaşılmaktadır. Irak'taki gelişmelere bağlı olarak, PKK sorunun Ankara ile 'Kürt Federal Bölgesi' ve Bağdat'taki hükümetler arasında gerilim kaynağı olması muhtemeldir.

• Irak'ın güçlü ordusunu ve Arap kimliğini kaybetmesi

Ortadoğu'daki pek çok dengeyi değiştirecek, Türkiye'yi stratejik bakımdan öne çıkaracaktır. Fakat Türkiye'nin **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşadığı sorunlar ya da Kürt Meselesi** Ortadoğu'da ortaya çıkan bu potansiyeli kullanmasını sınırlandırmaktadır.

• Türkiye kısa ve uzun vadede Kuzey Irak'ta kurulan 'Kürt Federal Bölgesi'nin **siyasî, sosyal ve kültürel etkilerini** hissedecektir. Türkiye'nin başlangıçta federalizmden endişe etmesinin sebebi, özellikle Kuzey Irak'taki federal bölgenin petrol kaynaklarını kullanarak zenginleşmesi ve güçlenmesi sonucu bunun kendi Kürt asıllı vatandaşları üzerinde etki doğurmasıydı. Ancak bu bakış olayın boyutlarını görmek için dar bir çerçeve sunmaktadır. Irak anayasası federal esaslar dışında temel olarak adem-i merkeziyet esası üzerine kuruludur; federal bölgeler dışındaki eyaletlere de çok geniş yetkiler ve özerklik alanları tanınmaktadır. Türkiye'nin ileriye yönelik kaygıları bağlamında düşünüldüğünde, federal rejim uygulanmasa bile beklenen etkilerin oluşabileceği potansiyel yeni anayasada mevcuttur. Bir başka ifadeyle, Irak sıkı merkezî bir siyasî sistemi benimseseydi bile, **beklenen etkilerin kaçınılmaz olduğu** görülmektedir. Burada federasyon ya da petrol sadece hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle, Türkiye açısından sorun yine mevcuttur ve bu bakımdan **içsel bir sorundur**.

• Yeni Irak anayasasında tanınan siyasî, sosyal ve kültürel özgürlükler bağlamında düşünüldüğünde Kuzey Irak'taki gelişmeler her halükarda Türkiye'yi doğrudan etkileyebilecektir. Uzun vadede Kuzey Irak'ta, özellikle 1991 sonrası doğan genç kuşak arasında **bağımsızlık ve pan-Kürt milliyetçiliği** hareketinin ivme kazanacağı beklenmelidir. Siyasî etkileşimin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşim beklenmelidir. İki sınır arasında zaten güçlü aşiret ve tarikat bağları mevcuttur. Küreselleşmenin tanıdığı imkânlar (kitle iletişim araçları, üniversiteler, gazete ve dergiler, edebiyat ürünleri, internet olanakları) da düşünüldüğünde **kültürel etkileşimin** boyutları daha da artacaktır.

• Yeni Irak'ta siyasal istikrarın sağlanması için Türkiye'den belli roller oynaması beklenebilir. Türkiye'nin 2005 Sonbaharından itibaren teşebbüs ettiği 'kolaylaştırıcılık' ya da 'dengeleyicilik' bağlamın-

da tanımlanabilecek bu yeni rolde **Türkmenlerin ve Sünni Arapların** kaçınılmaz olarak bir ağırlığı olacaktır. Türkiye'nin "Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı" bağlamında oynadığı öncü ve yapıcı rolün başarısı da her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır.

• Bu siyasi rol dışında başta Kuzey Irak olmak üzere bütün Irak'ta Türkiye'nin önemli bir ekonomik ağırlığı olacaktır. Bu özellikle Kuzey Irak için ekonomik bir **'hinterland'** ilişkisine dönüşme potansiyeline sahiptir.

• Buna karşılık, Kuzey Irak'la bu tarz etkileşimlerin artması, Türkmenlerin durumlarındaki olumsuz gelişmeler ya da **Kerkük**'ün 'Kürt Federal Bölgesi'ne dahil edilmesi gibi durumlarda Türkiye iç politikasında gerilimlere yol açma potansiyeline sahiptir.

• Irak'ta istikrar sağlandıktan ve siyasi sistem normalleştikten sonra ilk gündeme gelecek konulardan birinin **su sorunu** olması beklenmelidir.

Irak'ta Türkmenlerin Sosyal ve Siyasal Analizi

Irak'taki diğer bütün etnik ve dinî gruplar gibi Türkmenlerin de ***nüfusları tam olarak bilinmemekte****, sadece tahmin edilebilmektedir. Irak'ta son sağlıklı nüfus sayımı kabul edilen 1957 nüfus sayımı sonuçlarına göre yapılan projeksiyonlara ve farklı Türkmen kesimlerinin hesaplamalarına göre, Türkmenlerin nüfusunun 2.1-2.4 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir.*

Türkmenler Irak'ın güneyi de dahil ülkenin her tarafında ***dağınık olarak yaşamaktadırlar****; tek bir eyalet ya da bölgede toplu halde çoğunluk oluşturamamaktadırlar.*

Tıpkı nüfuslarının coğrafi dağılımlarındaki tablo gibi, Türkmenler siyasî ve sosyal olarak ***fazlaca bölünmüşlerdir****. Sünni Türkmenler dahi birleşmek yerine sürekli bölünmektedirler.*

Türkmen nüfusunun yaklaşık yarısı Şii mezhebine, dolayısıyla Ayetullah Sistani gibi Şii müçtehitlere bağlıdır. Genellikle köylerde yerleşik Türkmenlerdir. ***Şii Türkmenler*** *siyasi olarak 'Şii İttifakı' içinde yer alan kendi siyasî partilerine oy verme eğilimindedirler. Siyasî aidiyetleri Şii partilerine, dinî aidiyetleri Şii müçtehitlerine olmakla birlikte, sosyal ve kültürel aidiyetleri itibariyle Türkmen'dirler. Türkmen kimliklerini inkâr etmemektedirler. Yeni Irak'ta Şii Arapların ağırlığı nedeniyle, Şii Türkmenler öne çıkmış ve bu yeni siyasi süreçte Türkmenleri temsil eder konuma gelmişlerdir.*

Ankara ve Sünni (ya da milliyetçi) Türkmenler yakın zamanlara kadar bu kesimle bir diyalog ya da işbirliği kuramamışlardı. 1991 sonrasında Türkmen meseleleri ile ilgilenen kurumlar Şii Türkmenleri İran ajanı olarak görme eğilimindeydi. Bu büyük ölçüde Türkiye'nin bir ***Şii Türklük politikası*** *olmayışından kaynaklanmaktadır. Eğer Irak'ta Türkmen kimliği ve varlığı yaşatılmak ve geliştirilmek isteniyorsa, bu kesime de yönelik politikalar geliştirilmelidir. Şii ve Sünni Türkmenleri belli platformlarda bir araya getirmek, diyalog haline sokmak gerekmektedir. Son yıllarda bu yön-*

de olumlu çabalar görülmeye başlanmıştır.

Baas rejimi Türkmen kimliğini tanınadığı için Türkmenlerin bir kısmının iş bulabilmek ve mesleğinde yükselebilmek gibi çeşitli sebeplerle ***'Araplaştığı' ya da 'Kürtleştiği'*** *tahmin edilmektedir. Genel Türkmen nüfus içerisinde sayıları tam olarak tahmin edilemeyen bu kesimin, yeni dönemde eski kimliklerine geri dönüp dönmeyecekleri merak konusudur.*

'Kürt İttifakı' içinde yer alan Türkmen partileri *ise genellikle sosyal bir tabanı olmayan şahıs partileridir. Sembolik olarak KDP veya KYB tarafından desteklenmektedirler. Kürt gruplar bu yolla Türkmenlerin kendi yönetimleri altında daha mutlu olduklarını, daha iyi temsil edildiklerini ve Türkmenlerin asıl koruyucularının kendileri olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Bu nedenle bazı gazete ve dergileri de finanse etmektedirler*

*'****Milliyetçi' olarak da adlandırılan Türkiye yanlısı Türkmenler,*** *Türk milliyetçiliğini benimsemiş, Türkiye'de okumuş ya da Türkiye ile aile bağları devam eden, Türkiye'nin Türkmenlerin garantörü olması gerektiğini söyleyen, aynı zamanda bütün Türkmenlerin tek bir parti etrafında birleşmesi gerektiğini savunan bir gruptur. İstisnaları olmakla birlikte, genellikle Sünni mezhebine mensupturlar. Bu grup genel olarak Irak Türkmen Cephesi (ITC) tarafından temsil edilmekle birlikte, zannedildiği gibi mütecanis değildir. 1990'lardan gelen süreçte ITC'nin örgütlenmesinden ve işleyişinden de kaynaklanan sebeplerle, sürekli kopmalar olmuş, bölünmüşler ve bu bölünmeden yeni partiler, dernekler, vakıflar ortaya çıkmıştır. Türkmen toplumunu temsil etme yeterliliği, Ankara perspektifinin mi yerel perspektifinin mi belirleyici olacağı konusundaki anlaşmazlıklar, her geçen gün ITC içinde ayrılmaları ve bölünmeyi arttırmaktadır. Türkiye ile yakın ilişkileri ve imajı nedeniyle, savaş öncesi muhalefet toplantılarına çağrılmakla birlikte, ITC savaş sonrasında Amerikalılar tarafından görmezlikten gelinmiştir. Bunda işgal sonrası siyasette Kürtlerin ve Şii Arapların hakim olmalarının da büyük payı vardır. 2005 Seçimleri ile birlikte yukarıda ifade edilen tablonun hem Sünni (milliyetçi) Türkmenler hem de An-*

kara bakımından değişmeye başladığı, politika değişikliklerine ve yeni arayışlara girildiği belirtilmelidir.

IRAK TÜRKMEN CEPHESİ SEÇİM PERFORMANSI			
	Oy Sayısı	**Oy Oranı**	**Milletvekili Sayısı**
30 Ocak 2005	93.480	% 1.11	3
15 Aralık 2005	87.993	% 0.72	1

IRAK SEÇİMLERİNDE TÜRKMEN PARTİLERİ			
Seçim Listesi	**Türkmen Partileri**	**30 Ocak 2005 M.vekili Sayısı**	**15 Aralık 2005 M.vekili Sayısı**
Birleşik Irak İttifakı (Şii)	Irak Türkmenleri İslam Birliği (Abbas Bayati) Türkmen Vefa Hareketi (Feryad Tuzlu)	5	4
Kürt İttifakı	Türkmen Kardeşlik Partisi	4	1
Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi (Sünni)			2
Ulusal Irak Listesi (Iyad Allavi)	Irak Türkmen Aşiretleri ve Eşrafı Birliği		-
Irak Ulusal Kongresi (Ahmed Çelebi)	Türkmen Karar Partisi (Faruk Abdullah Abdurrahman, ITC eski başkanı)		-
Irak Türkmen Cephesi	Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmen Kalkınma Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi	3	1
TOPLAM		**12**	**8**

IV. YENİ DÖNEMDE IRAK VE TÜRKİYE'NİN IRAK POLİTİKASI: ÖNERİLER

Genel Öneriler

• Türkiye yeni Irak'ın gerçekleri ile yaşamasını öğrenmelidir. Yeni Irak'taki bütün siyasi ve toplumsal kesimlerle iletişim kurmalı ve Irak'ın istikrarı için yapıcı, kolaylaştırıcı ve dengeleyici bir rol oynamalıdır.

• Irak'ın istikrarı ve toprak bütünlüğü için Sünni Arapların ve Türkmenlerin sisteme entegrasyonu şarttır. Türkiye bu yönde gösterdiği çabalara devam etmelidir.

• Irak'ın istikrarı ve toprak bütünlüğü için çözülmesi gereken bir diğer mesele de Kerkük'ün geleceğidir. Türkiye'nin Kerkük'ün özel bir statüye kavuşturulması yönünde gösterdiği çabalar aksatılmadan devam ettirilmeli, Türkiye'nin bakış açısı konuyla ilgili bütün taraflara ısrarla anlatılmalı ve bu konuda hayli başarılı bir şekilde yürütülen kamu diplomasisi devam ettirilmelidir. Türkiye mevcut girişimlerinin yanı sıra, bu konuda uzun vadeli düşünmeli, Kerkük meselesinin kapsamlı çözümü, Türkmenlerin güvenliğini ve haklarını sağlayacak mekanizmalar, Kerkük'e nasıl bir özel statü kazandırılabileceği gibi konularda alternatif politikaları tartışabilmeli ve üretebilmelidir.

• Türkiye, Irak'ın ve Ortadoğu'nun geleceği açısından çok önemli olan **Irak'a Komşu Ülkeler Konferanslarını** da devam ettirmelidir. Ortadoğu'daki yeni kamplaşmaların bir tarafı olmayacağını ilan eden Türkiye, bölgenin barış ve istikrarı için, bölgede ortaya çıkan farklı eksenlerle ilişkilerini sürdürmelidir. Ortadoğu'nun güvenliği için her eksenle çıkarları doğrultusunda işbirliği yapabilir; çünkü ikisi arasında dengeleyici bir aktör olabilme kapasitesine de sahiptir.

• Türkiye'nin uyguladığı Irak ve Ortadoğu siyasetinin amaçları ve uygulamaları, zaman içerisinde Washington tarafından da anlaşılmış ve Irak, Türkiye-ABD ilişkilerinde anlaşmazlık değil, bir işbirliği alanı haline gelmeye başlamıştır. Arap ve Körfez ülkelerinden aradığı desteği bulamayan ABD, Türkiye'nin Irak'taki yapıcı ve dengeleyici rolünü bir avantaj olarak görmeye başlamıştır.

Kuzey Irak

• Türkiye, bu yeni Irak politikasına paralel olarak, yeni bir Kuzey Irak politikası tanımlamalıdır. Irak'ta egemenlik krizi bitmiş ve egemen bir devlet kurulmuştur. Türkiye'nin 1990'larda kullandığı yöntemlerle Kuzey Irak'ta müdahil bir aktör konumunda olması artık mümkün değildir. Yeni Irak'ın gerçeklerine uygun ekonomik, sosyal ve kültürel nüfuz alanları oluşturulmalıdır.

• Kuzey Irak'taki gelişmelerin Türkiye'nin genel ve bölgesel dış politikasını ipotek altına almasına izin verilmemelidir. 1990'larda Ermenistan ile yaşanan sorunlar nedeniyle Türkiye'nin Kafkasya politikasının daralması gibi, Irak ve Ortadoğu politikası 'Kuzey Irak faktörü' nedeniyle sınırlandırılmamalıdır.

• Türkiye 'Kürt meselesi'ni bütün Irak'la ilişkilerini belirleyici bir faktör olmaktan çıkarmanın yollarını aramalıdır. Kamuoyunda Güneydoğu ile Kuzey Irak arasında kurulan otomatik bağlantı sona ermelidir. Son zamanlarda çeşitli devlet kademelerinde başlayan gerçekçi yaklaşım bu kısır döngüyü aşmak bakımından çok önemlidir. Bu konuda kamuoyu, medya, bürokrasi, muhalefet, ordu ve hükümet arasında ortak bir anlayışın oluşması son derece önemlidir.

• Kuzey Irak'taki gelişmeler her halükarda Türkiye'yi doğrudan etkileyebilir. Siyasî etkileşimin yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşim beklenmelidir. İki sınır arasında zaten güçlü aşiret ve tarikat bağları mevcuttur. Kitle iletişim araçları, üniversiteler, gazete ve dergiler, edebiyat ürünleri ve internet olanakları gibi küreselleşmenin tanıdığı imkanlar da düşünüldüğünde, sosyal ve kültürel etkileşimin boyutları daha da artacaktır. Hiçbir siyasî etki olmadığı takdirde bile kültürel bir etkileşim kaçınılmaz görülmektedir.

• Türkiye Kuzey Irak'ta uzun vadede bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimaline karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu ihtimal de hesaba katılarak, Güneydoğu meselesini çözüme kavuşturacak girişimlerde bulunulmalıdır.

Türkmenler

• Irak'taki gelişmeler kamuoyunda Türkmenlerle Kürtler arasında bir 'sıfır toplamlı oyun' gibi algılanmaktadır. Türkmenlerin mağduriyetleri göz ardı edilmemekle birlikte, bu iki hassas konunun birbiriyle ilişkilendirilmesi Türkiye'nin çıkarları bakımından zararlıdır. Bu durum Türkiye'nin yeni Irak'taki manevra alanlarını daraltmaktadır.

• Türk iç politikası bakımından Türkmen meselesi ve Kerkük ciddi sorunlara yol açma potansiyeline sahiptir. Türk kamuoyunda Türkmenlere yönelik hassasiyet arttıkça, Iraklı Kürt gruplara yönelik olumsuz yayınlar da artmakta, bu da Türkiye'nin Güneydoğusundaki hassas ortam göz önüne alındığında olumsuz bir hava yaratmaktadır. Konunun bir iç politika meselesi haline getirilmesinden kaçınılmalıdır.

• ITC modelinin başarısızlığı ortaya çıkmıştır. Bu modelde ısrar etmek Türkmenleri daha da zayıflatmaktan başka bir işe yaramayacaktır. ITC modelinin başarısızlığı sadece kişilerle ya da kurumlarla izah edilemez; yeni Irak'ın ve Türkmenlerin sosyal gerçekliği ile de ilgilidir. (Bkz. Irak'ta Türkmenlerin Sosyal ve Siyasal Analizi başlıklı kısım.)

• Yeni Irak'ta bugün gelinen siyasi aşama ve realiteler bakımından, Türkiye mevcut Türkmen politikasını devam ettiremez. Türkiye'nin adının uluslararası camiada ve koalisyon güçleri nezdinde ITC ile anılması, hem Türkiye hem de ITC dahil bütün Türkmenler açısından sakıncalar doğurmaktadır. Türkmenlerle ilgili konularda devlet aygıtlarının faaliyetleri hem tepki çekmekte hem de ters sonuçlar doğurmaktadır. Üstelik devlet aygıtlarının belli sınırlılıkları mevcuttur.

• Bir dönem gündeme gelen 'Bulgaristan Türkleri modeli'nin de, Irak'ın ve Türkmenlerin mevcut şartları göz önüne alındığında, uygulanması mümkün gözükmemektedir.

• Türkiye bunların yerine farklı ve yeni bir politik model geliştirmelidir. Türkiye Türkmenlerin bütün kesimlerini içerecek yeni bir Türkmen politikası tanımlamalıdır. Değişik partilerden ya da koalisyonlardan meclise giren Türkmenlerin ortak bir platformda buluşturulup diyalog oluşturmaları teşvik edilmeli, özellikle Türkmenlerin hakları ve Kerkük konularında girişimde bulunulmalıdır.

• Nitekim 30 Ocak 2005 seçimlerinden itibaren bunun ipuçları görülmeye başlanmıştır. Bu ve müteakip seçimlerden sonra ortaya çıkan olumsuz tablo karşısında, Türkiye'nin tutumunda bazı değişiklikler görülmüştür. Bu hususlarda 2005 yılından beri yürütülmeye çalışılan ve gayet başarılı olduğu gözlenen faaliyetler devam ettirilmelidir.

• Ankara tarafından koordine edilen bu faaliyetlerin yanısıra, Türkmenlere yönelik faaliyetler sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmelidir. Türkmenlere yönelik olarak siyasî faaliyetlerin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlere de ağırlık verilmelidir. Mezhep ve siyasî parti ayrımı yapmadan bütün Türkmenlere yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel yardım faaliyetlerinde bulunulmalıdır. Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin, Türkmen kuruluşlarının ve Türkiye'de bu konuya duyarlı kesimlerin ellerinde bu faaliyetleri gerçekleştirecek imkanlar mevcuttur. Sivil toplum inisiyatifi ele almalı; Sünni-Şii demeden bütün Türkmenler kültürel bakımdan tek bir platformda toplanılmaya çalışılmalıdır. Sosyal yardım fa-

aliyetleri, tarihi eserlerin onarımı, kültürel ve sanatsal faaliyetler, gazete, dergi, televizyon, kültür merkezleri, kültür ve edebiyat hareketleri gibi vasıtalarla Türkmen kültürünün korunmasına ve canlandırılmasına çalışılmalıdır. Türkmenlerin anayasal bir hakkı olan 'Türkçe eğitim'e destek verilmelidir. Bütün bu konularda, TİKA diğer bölgelerde edindiği tecrübeyi Irak'a taşıyarak önemli bir rol üstlenebilir.

• Türkmen kimliği ve varlığı yaşatılmak ve geliştirilmek isteniyorsa, Şii Türkmenlere yönelik politika geliştirmek gerekmektedir. Şii ve Sünni Türkmenleri en azından kültürel planda birleştirmek, diyalog haline sokmak gerekmektedir. Bu bakımdan bir "Şii Türklük politikası" geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı devreye sokulabilir.

• Farklı siyasi ve toplumsal gruplara mensup Türkmenleri sürekli diyalog halinde olabilecekleri platformlarda biraraya getirmek, yeni anayasada belirtilen Türkmenlerle ilgili hakların kanunlaştırılması ve uygulamaya geçirilmesi bakımından da önemlidir.

Sonuç olarak, Türkiye gerçekçi bir şekilde çıkarlarını tanımlamalı, Irak'ın ve bölgenin yeni verileri karşısında gerçekçi bir politika planlamalıdır. Türkiye'nin yeni Irak'ta yapıcı, kolaylaştırıcı ve dengeleyici bir rol oynaması kaçınılmazdır. Bunun için Türkiye her kesimle ve her düzeyde, son dönemde yürütüldüğü gibi, dengeli ve eşit ilişkiler kurmalıdır. Irak konusunda korku söylemleri ve reaksiyoner tavırlar terkedilmeli, barış, güvenlik, demokrasi ve istikrara vurgu yapan aktif, yapıcı ve çok yönlü bir söylem ve politika geliştirilmelidir. Türkiye bu manada Irak halkına, bölgeye ve uluslararası aktörlere dönük kapsamlı bir kamu diplomasisi yürütmelidir. Söylem olarak Irak'ta beklentimizin toprak bütünlüğüne dayalı katılımcı demokrasi, kaynakların etkin kullanımı ve adil paylaşımı, etnik-sekter uyum ve entegrasyon, çoğulcu birliktelik, herkes için güvenlik, uzlaşmayı ve istikrarı sağlayacak bir anayasa olduğu vurgulanmalıdır. Aynı şekilde Türk kamuoyuna yönelik olarak da bir kamu diplomasisi faaliyetine ihtiyaç vardır. Irak'ta oluşan yeni dengeler ve Türkiye'nin mevcut ve muhtemel politika alternatifleri konusunda iç kamuoyu sürekli bilgilendirilmelidir.

II. Bölüm

IRAK EKONOMİ POLİTİĞİ

Taha **ÖZHAN**

I. GİRİŞ: IRAK EKONOMİSİNDE SON GELİŞMELER

"Irak ekonomik potansiyeline göre derin bir fakirlik içerisinde. Halkın yaşam standardı çok kötü durumda. Kişi başına gayr-ı safi hâsıla 84 dolar civarında. Nüfusun büyük bir kısmı yaygın hastalıklarla boğuşuyor. Konut ve temizlik sıkıntısı had safhada. İş gücünün büyük bir kısmı istihdam edilemiyor. Tarımsal teknoloji ilkel düzeyde, sanayi cüzi oranda gelişmiş durumda…"

Yukarıdaki alıntı 1950 yılında, daha sonraları Dünya Bankası (*World Bank*) olarak bilinen, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (*International Bank for Reconstruction and Development Bank*) tarafından yapılan 430 sayfalık bir araştırmadan. Bahsi geçen araştırmadı ki kişi başına gayr-ı safi milli hâsıla rakamlarını 2008 Irak dinarı veya Amerikan dolarıyla değiştirirsek; yukarıdaki bilgilerin Irak'ın bugününü de anlattığını söylemek yanlış olmaz. Irak son 20 yılına üç savaş ve ambargo sığdırmış, kişi başına düşen gayri safi milli hâsılası bir dönem 200 dolara kadar gerilemiş, dünyanın borç oranı en yüksek ülkelerinden birisidir. Irak ekonomisi büyük oranda kayıt dışıdır. Ancak petrol ihracatı rakamlarına göre tahmini analizler yapmak mümkündür. Bugünkü verilerle petrol dışı GSH'nın 10 milyar dolar civarında, petrol gelirlerinin ise petrol dışı gelirlerin iki katı civarında olduğu tahmin edilmektedir. Elinizdeki çalışmanın ilerleyen

bölümlerinde Irak ekonomisiyle ilgili verileri bulacaksınız. Irak üzerine yapılan ekonomik analizlerin tamamı sağlam veri sıkıntısı çekmektedir. Dolayısıyla, çoğu kez ekonomik analiz için kullanılan verilerin tamamı "tahminler" olarak görülmelidir. Petrol üretim ve ihracat rakamlarının büyük ölçüde ayrı tutmak kaydı ile Irak ekonomi verileri yeterince sağlıklı değildir. Bunun üç temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Saddam döneminden gelen kayıt dışı uygulamaların oluşturduğu sıkıntılardır. İkincisi, işgal ile birlikte çöken kamu bürokrasisinin henüz kendisini toparlamaya çalışmasıdır. Üçüncüsü ise Kuzey Irak'ın *de facto* Irak milli hesaplarında ya görülmemesi ya da buradan gelen verilere itibar edilmemesidir.

26 Mayıs 2003'te Paul Bremer Irak piyasasının "iş yapılmaya hazır" olduğunu ilan etti. O tarihten bugüne, işgal yönetiminden Irak hükümetine geçişi yaşayan Irak ekonomisi tahmin edilen ekonomik performansı sergileyemedi. Öyle ki en temel sosyo-ekonomik göstergelerde bile iyileşmeler beklenenden çok yavaş oldu. Mesela, Irak'ta işgal sonrası günlük ekonomik hayatın en önemli sorunu olan enerji meselesinin belli oranda iyileşmesi dahi mümkün olmadı. İşgal sonrasında, Saddam Hüseyin dönemi elektrik dağıtım oranının bile tutturulamamış olması Amerika'nın büyük altyapı projelerini önceleyip, günlük yaşam ihtiyaçlarını göz ardı etmesinden kaynaklanmaktadır. Savaş öncesi günlük 4.500 megavattan fazla elektrik üreten Irak, savaş sonrası dönemde günlük 4.100 megavatı geçememiştir. 2006 senesinde yıllık elektrik üretimi 48.000 megavatta kalmıştır. Bu düşüşe ağır dağıtım sorunları da eklenince elektrik sıkıntısı en üst düzeye çıkmıştır. Irak'ın günlük enerji talebi 7.000–8.000 megavattır.

Irak'ta yeniden yapılanma sürecinin ekonomik altyapısı Amerika'nın yanlış "yeniden yapılanma ve kalkınma stratejisinden" dolayı planlanan düzeye ulaşamamıştır. Petrol fiyatlarının zirve yaptığı 2003 ve 2004 seneleri Irak ekonomisi için toparlanma adına adımların atılamadığı kayıp yıllar olarak geçmiştir. Savaş Sonrası Acil Yardım Kurumu tarafından yönetilen ekonomik altyapı faaliyetleri 2004 ve 2005 seneleri için hedeflerinin çok gerisinde kalmışlardır.

Irak'ın kişi başına düşen gayr-ı safi milli hâsılası ±770 ila 1.051 ABD doları civarındadır.[36] 112 milyar varillik petrol rezervi olmasına rağmen, ülkenin son 30 yılında devam eden istikrarsızlık ve savaşlar, Irak'ın 1980'lerde (savaş halindeyken bile) ±3.600 dolar olan kişi başına gelirinin eriyip 1990'larda ±200 dolara düşmesine neden oldu. Irak dünyanın en fazla dış borca sahip ülkelerinden biri olarak, yeniden yapılanma sürecine, Saddam Hüseyin iktidarının ve Amerikan işgalinin maliyetlerinin oluşturduğu ağır ekonomik yük ile girmektedir.

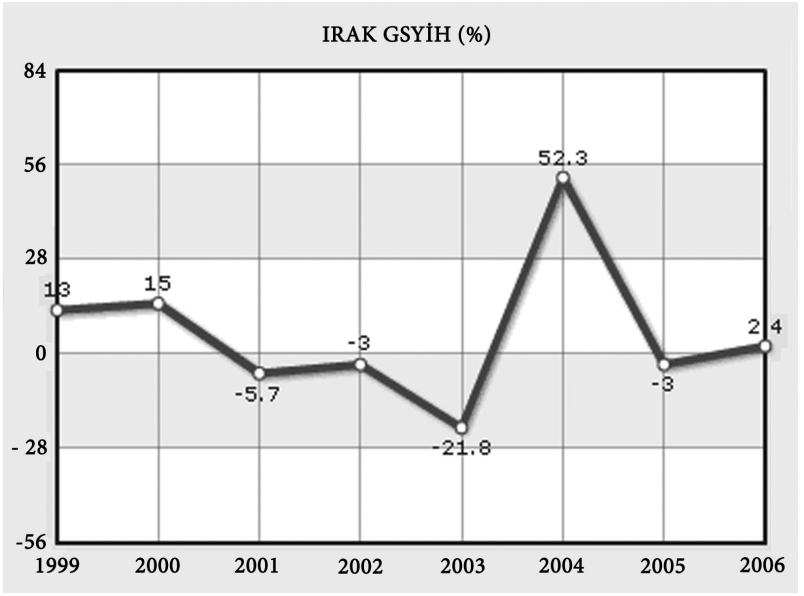

Tablo-13

Irak ekonomisi, tıpkı geçmişinde olduğu gibi, bugün de iktisadî kalkınmasını petrol gelirleriyle gerçekleştiren bir ülkedir. Dünyanın üçüncü büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak, acil eylem planı dâhilinde günlük petrol üretimi istikrarını yakalamaya çalışmaktadır. 2002 senesinde, savaş öncesi son iki yılda 2,5 mvg

36. IMF'in 2003 hesaplamalarına göre kişi başına düşen GSMH 770 dolar civarında idi. 2005 senesinde Dünya Bankası'nın iki ayrı raporunun Temmuz ayı verileri 940 doları gösterirken, Ağustos ayında yapılan başka bir çalışma kişi başına düşen GSMH'yi 1051 dolar olarak tahmin etmektedir.

(günlük-milyon varil) olan petrol üretimi, 2 mvg düzeyinin altına geriledi. Bu düzeyi 2005 senesinde de koruyan petrol üretiminin 1,5 mv kadarı ihraç edilmektedir. Irak ham petrol üretiminin önümüzdeki yıllar içinde 2 mvg civarında seyretmesi beklenmektedir. Bu petrol üretim düzeyi GSH'nın orta vadede beklenenden daha düşük bir düzeyde gerçekleşmesine sebep olmaktadır. Ekonominin diğer ayaklarını oluşturan sanayi sektörü rekabet gücünü kaybetmiş durumdadır. Ambargonun ağırlığı ile kötü yönetimin birleşmesi ülke içi sanayi üretimini durma noktasına getirmiştir. Tarım sektörü ise, petrol-karşılığı-gıda-programı baskısı altında gıda fiyatlarını, dolayısıyla sektörü, baskı altında tutmuş ve bu sıkıntılar 1999 ve 2000 senesinde yaşanan kuraklıkla birleşerek daha ağır bir hal almıştır.

EKONOMİK GÖSTERGE TAHMİNLERİ			
	2007	**2008**	**2009**
Reel GSH (% Değ)	4,3	1,2	2,0
Petrol Üre. (mvg)	2,1	2,1	2,1
Enflasyon (% Değ)	25	12	10
Cari Açık (% GSH)	4,6	-5,6	-1,2
Mali Denge	4,6	-11,5	-10,0
Kaynak: IMF tahminleri, Irak makamları			

Tablo-14

Irak GSH'sinin %70'i, bütçenin de %98'i petrol gelirlerinden elde edilmektedir. Ulaşılan son kişi başı GSMH Irak'ın 25 yıl önceki düzeyinin sadece 1⁄4'üdür. %10 civarında bir nüfusun günlük 1 doların altında gelirle yaşadığı tahmin edilen Irak'ta, işsiz sayısı, 2004 senesi için toplam işgücünün %30'una denk gelen, 2 milyon kişi olarak açıklandı. Bu rakama, son derece düşük işçilik ücretlerinin oluşturduğu sorunlar eklendiğinde, toplam işgücünün yarıya yakınının işsizlik girdabında bulunduğu anlaşılmaktadır.[37]

Irak ekonomisinin Saddam Hüseyin döneminden kalan bir başka sıkıntısı da bütçe analizleridir. Aynı şekilde finansal muamelelerin de neredeyse tam anlamıyla nakit üzerinden döndüğü Irak'ta, nakit harici ödeme sistemleri oldukça ilkel ve verimsizdir. 1990'da Birleşmiş

37. Uluslararası Kalkınma Organizasyonu, Uluslararası Finans İşbirliği, Çok-Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Dünya Bankası 2005 Irak İnşası Ortak Girişimi Raporu.

Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişim Endeksi'nde Irak 50. sıradaydı. Bugün sıralamada 76 basamak daha geride bulunmaktadır. Son dönem Irak'ta yaşanan makroekonomik değişim ve gelişmelere GSH nazarından göz atmak gerekirse, 2004 senesi içerisinde gayri-safi hâsılanın %50'ye varan bir artış gösterdiği görülecektir. 2003 senesinden bu yana petrol üretiminin %74 artmasından kaynaklanan bu artış GSH rakamları açısından bir ilerleme olarak okunsa da, petrol üretiminin 2004'te ulaştığı düzey hala işgal öncesi düzeyden geridedir.

2004 senesinde reel GSH'da yaşanan büyüme (2003'e göre) petrol üretiminin altyapısındaki iyileştirme çalışmalarının mesafe kaydetmesinden ve petrol fiyatlarının (Irak fiyatlarına göre) tavan yapmasındandır. Savaş Sonrası Acil Yardım Programı (EPCA) tahmininin (%7) çok ötesinde çıkan enflasyon rakamı 2004 senesi için %31,7 olarak gerçekleşti.[38] 2004'ün bu manzarasından yola çıkarak 2005 bütçesi için yapılan tahminler de petrol gelirleri ve fiyatları üstünden yapılmıştır. 2006 senesinde kontrolden çıkan enflasyon %65 civarındaydı. 2007 ile %25 düşüş trendine giren enflasyonda, 2008'de %10 civarında düşüş yaşanması beklenmektedir.

IRAK PETROL ÜRETİMİ 1998-2002

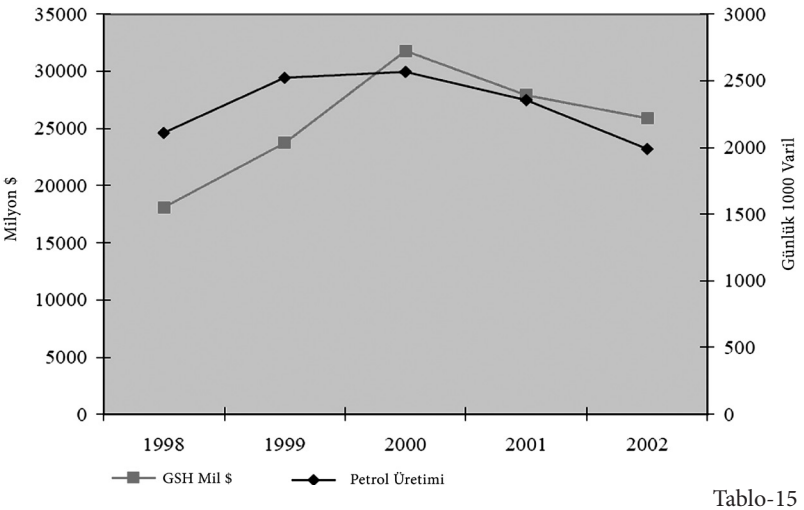

Tablo-15

38. Tüketici fiyatlarına Kuzey Irak bölgesi verileri dâhil değildir.

2005 senesi için EPCA Irak petrol satış fiyatı ortalamasının 26 dolar olacağını tahmin etmekteydi.[39] Petrol ihracatının da günlük 1,8 mvg'ye çıkacağı tahmin edilmekteydi. Petrol gelirleri 2005'in ilk beş ayında program dâhilinde gerçekleşti. Mayıs ayı sonrası düşük petrol ihracat hacmini ise petrol fiyatlarındaki yükseklik (2005 tahmini fiyatının üstüne çıkarak 36,4 dolardan) tazmin etmiş oldu. 2005'in ilk beş ayında petrol ihracat hacmi 2004 senesi ile aynı düzeyde, 1,4 mvg (program hedefinin oldukça altında bir düzeyde) olarak gerçekleşti. Irak petrolünde bu dönemde yaşanan fiyat artışı genel petrol fiyat artışından oldukça aşağıda kaldı. Aynı şekilde 2005–2008 arasında rekor artışlarla 150 dolar düzeylerini bile gören petrol fiyatları da Irak petrol fiyatlarına aynı paralellikte yansımadı.

Bu ise doğal olarak Irak petrolünün dünya petrol ortalama fiyatı karşısında rölatif olarak çok daha düşük fiyat düzeylerinde kalmasını sağladı.[40] Oysa Dünya Enerji Organizasyonu'nun, Brent, Batı Teksas ve Dubai petrollerini baz alarak ortaya çıkardığı mukayeseli petrol fiyatları; 2004 senesinde varil başına 6,4 dolar, 2005 senesinin ilk çeyreğinde 13,4 dolar, aynı yılın Mayıs ayında ise 8,6 dolar yükseliş göstermişti. Bütçe sorunlarının aksine 2004 senesi içerisinde Irak Merkez Bankası'nın harici rezervlerinin genişlemesinden de anlaşılacağı üzere, para rezervleri hızla artmış ve EPCA projeksiyonlarını yakalamıştır. 2004 senesi içerisinde para arzı rezervinde yaşanan artış %117'dir. Irak Merkez Bankası 2004 senesi boyunca ve 2005'in başlarında döviz hareketliliğini büyük ölçüde sabit tutarak, günlük 25 milyon dolar civarında satış gerçekleştirdi. Yeniden yapılanma ve iktisadî altyapının inşası için gerekli olan ithalattan dolayı 2004 ve 2005 senelerinin ödemeler dengesinde oldukça büyük cari işlemler açığı bulunmaktadır. Ortaya çıkan cari açığın finansmanı, dış kaynaklardan sağlanmıştır.[41]

---

39. Bu tahmin Dünya Enerji Organizasyonu'nun Eylül 2004 projeksiyonuna dayanmaktadır

40. Aradaki derin fiyat farkı hala vuzuha kavuşturulmuş değildir. Öne sürülen açıklamalar, Irak petrol üretimindeki altyapı yetersizliklerinin sebep olduğu kalite sorunları, yüksek nakliyat ve güvenlikten kaynaklanan risk maliyetleri ve 2005 senesi içinde geçici bir süreliğine de olsa Amerikan rafinerilerinin rekabet etmesi, Irak ve Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını baskı altına almasıdır.

41. Dış kaynaklar farklılık arz etse de, en temel harici finansman kaynağı Irak Kalkınma Fonu'dur. Bu fonun dışında BM Gıda-Karşılığı-Petrol Fonu'nun açtığı akredite mektuplarıdır.

IRAK PETROL GELİRLERİ (Milyar $)
Milyar $
5
4,5
4
3,5
3
2,5
2
1,5
1
0.5
0
Haz. 03
Ağu. 03
Eki. 03
Ara. 03
Şub. 04
Nis. 04
Haz. 04
Ağu. 04
Eki. 04
Ara. 04
Şub. 05
Nis. 05
Haz. 05
Ağu. 05
Eki. 05
Ara. 05
Şub. 06
Nis. 06
Haz. 06
Ağu. 06
Eki. 06
Ara. 06
Şub. 07
Nis. 07
Haz. 07
Ağu. 07
Eki. 07
Ara. 07
Zaman Dilimi

Tablo-16

Irak'ın borçları konusunda oldukça spekülatif veriler bulunmaktadır. 21 Kasım 2004'te Paris Kulübü[42], borçların %80 kadarını üç aşamalı bir program dâhilinde düşüreceğini açıkladı.[43] Bu planın ne kadarının hayata geçebileceğinin tartışmalı olduğunu belirtmekte fayda var. İlk aşama hayata geçtikten sonra Irak'ın borcu 78 milyar dolara düşmektedir. Bunun diğer bir anlamı Irak'ın borcunun GSH'sinin üç katı olduğudur. Paris Kulübü ile yapılan anlaşma tam anlamıyla hayata geçse bile, Irak borcunun Paris Kulübü içinde olan ülkelere ödenmesi erteleme sonrasında 2011'de başlayacak ve 2038'de bitecektir.

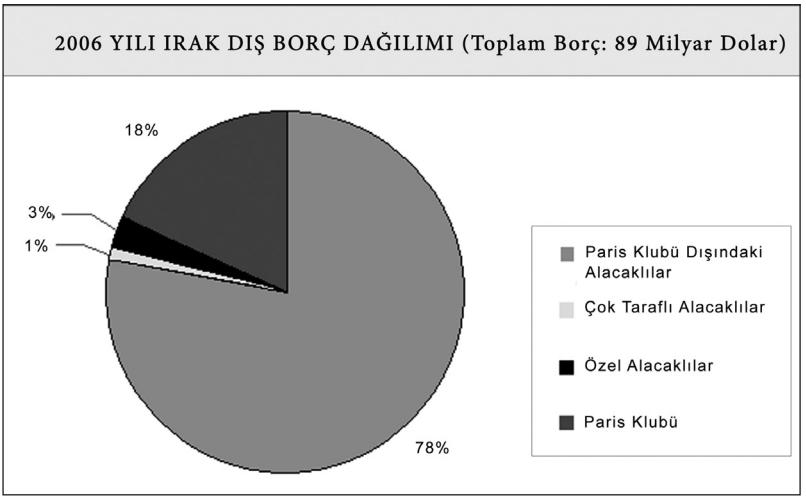

Tablo-17

42. Paris Klubü, dünyanın en zengin 19 kreditör ülkesinden meydana gelen gayri-resmi oluşumdur. Kulübün daimi üyeleri arasında ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Norveç, Rusya bulunmaktadır.

43. Bugünkü net değerleri üzerinden 1. Aşamada %30 indirim ve bakaya miktardan faiz silinmesi, 2. Aşamada 2005 sonunda %30 miktarında borç silinmesi ve 3. Aşamada IMF incelemesinin ardından %20 borç indirimi kabul edildi.

Irak Ekonomi Politiğinden Kesitler

• Irak son 20 yılına üç savaş ve ambargo sığdırmış, kişi başına düşen gayr-ı safi milli hâsılası bir dönem 200 dolara kadar gerilemiş, borç oranı çok yüksek bir ülkedir. 2003 senesinde yaşanan Amerikan işgalinin ardından, Irak'ın ambargo döneminde çökmüş olan sosyo-ekonomik altyapısı tamamen tahrip oldu; günlük yaşamı durma noktasına geldi. Amerika'nın Irak'ta işgal sonrası yaptığı büyük hatalardan birisi olarak da ifade edilen günlük yaşam için gerekli temel hizmetlerin (elektrik, su) tesis edilememesi, Irak ekonomisine kısa vadede pahalıya mal olmuştur. Gene de işgal, direniş ve istikrar arayışları içinde geçen son iki senede ekonomik faaliyetler belli bir oranda toparlanma işareti göstermektedir. Fakat yaşanan ekonomik iyileşmenin tabanı görmüş bir iktisadî yapı içinde gerçekleştiği gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla iktisadî hareketliliğin ivmesi ekonomik yapının cesametinden ya da verimli olmasından değil; en tabandan yükseliyor olmasındandır.

• Irak ekonomisi büyük oranda kayıt dışı olmakla birlikte, ulaşılabilen petrol ihracatı rakamlarından ekonomik analiz ve tahminler yapmak mümkündür. Irak ekonomisi ile ilgili yapılan analiz ve tahminlerin en ciddi sorunu sağlam veriye sahip olmamalarıdır. Özellikle petrol dışı sektörlerle ilgili sağlıklı veri akışı neredeyse yok denecek kadar azdır. Petrol dışı GSH'nin 10 milyar dolar civarında olduğu, petrol gelirlerinin ise petrol dışı gelirlerin iki katı civarında olduğu tahmin edilmektedir.

• İşgalden hemen sonra yapılan araştırmalarda Irak'ta işsizlik oranının %60 civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Toparlanma süreci ile birlikte işsizlik oranında nispi iyileşme gözlenmiştir. Irak Devlet Planlama Teşkilatı'nın açıklamasına göre işsizlik oranı 2005 itibariyle %28 civarındadır. Bazı bağımsız kuruluşlar da %30 civarında işsizlik olduğunu söylemektedirler. Lakin, ideale yakın bir işsizlik tarifi baz alındığında (oldukça düşük ücretli, karın tokluğuna istihdam hariç tutulduğunda) –yine bağımsız kuruluşların analizine göre- Irak'ta işsizlik %50 civarındadır.

• Irak "Nasıl bir ekonomik gelecek planlamalıyız?" sorusuna Amerika tavsiyeleri ışığında "neo-liberal bir ekonomi" cevabını vermek zorunda kalmıştır. Amerika Irak'ın petrol endüstrisini belli bir plan dâhilinde özelleştirmesini istemektedir. Paris Kulübü ile yapılan borç affı ve IMF ile imzalanan stand-by anlaşmalarının bir kısmı bu özelleştirme vaatlerine dayanmaktadır. Irak petrol sektörünün özelleştirmesine talip olan şirketlerin birçoğunun başka ülkelerin kamu şirketleri olduğu da unutulmamalıdır. Merkez Bankası'nın bağımsız hale getirilmesi, yabancı yatırımla uyumlu yasal düzenlemeler ve vergi reformu neo-liberal yapılanmanın diğer bazı adımlarıdır. Irak bütünlüğünü koruma çabası verirken, merkezi devletin bu geçiş döneminde zayıflatılması çelişkili bir yaklaşımdır. Sosyalist ve komünist ekonomiden serbest piyasaya geçen Doğu Bloğu ülkeleri, geçiş sürecinde merkezi devletin güçlü olmamasından dolayı daha fazla iktisadî tahribatla karşılaşmışlardı. Irak'ın bu sosyo-ekonomik yapısı

Doğu Bloğu ülkeleriyle benzerlik arz etmektedir. Gevşek bir federasyon ve nazik bir siyasi denge üzerine kurulu kırılgan Irak yönetimi bu geçişi yönetmekte zorlanacaktır. Irak'ın şok terapi yerine tedrici geçişi tercih etmesi orta ve uzun vadede kendi çıkarınadır. Başka bir deyişle, nominal ekonomik şartlarda, yakın ve orta vade gelecek tahminlerinde makul istikrar beklentileri oluşmadan *de facto* ekonomik yapıyı tedrici bir şekilde dönüştürmek aceleci adımlardan daha az zarara yol açacaktır.

• 2002 senesi boyunca ortalama günlük 2,04 milyon varil petrol üreten Irak, işgal sonrası dönemde günlük ancak 1,30 milyon varil petrol üretebilmiştir. Dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin takriben %11'i Irak'ta bulunmaktadır. Irak çıkardığı petrolü dünya petrol fiyatları ortalamasından satamamaktadır. Güvenlik, petrol işleme, rafineri işlemleri, taşıma maliyetleri ve petrol üretim altyapısından kaynaklanan sorunlardan dolayı Irak petrolü varil başına 26–36 dolar arasında değişen fiyatlardan satılmaktadır. Petrol gelirleri, BM 1483 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nca oluşturulan Irak Kalkınma Fonu'na aktarılmaktadır.

• Irak'ta günlük ekonomik hayatın en önemli sorunu enerjidir. İşgal sonrasında Saddam Hüseyin dönemi elektrik dağıtım oranının bile tutturulamamış olması, Amerika'nın büyük altyapı projelerini önceleyip günlük yaşam ihtiyaçlarını göz ardı etmesinden kaynaklanmıştır. Irak'ta günlük enerji ihtiyacı ve su dağıtımı belli bir istikrara kavuşmadan ekonomik canlanmanın halk arasında hissedilmesinden de bahsetmek mümkün olmayacaktır.

• İşgal öncesi günlük 4.500 megavattan fazla elektrik üreten Irak, savaş sonrası dönemde günlük 4,100 megavatı geçememiştir. Bu düşüşe, ağır dağıtım sorunları da eklenince elektrik sıkıntısı en üst düzeye çıkmıştır. Irak'ın günlük enerji talebi 7.000-8.000 megavattır. Aşağıdaki grafikten de açıkça görüldüğü üzere elektrik talebi ile arzı arasındaki açık, işgalden bu yana artarak büyümektedir. Yer yer 3.500-4.000 megavata varan bu açık, gerek hane tüketiminde oluşturduğu sıkıntılar gerekse de ekonomik faaliyetlere vurduğu darbe ile işgal sonrası dönemde halkın en fazla şikayetçi olduğu konuların başında gelmektedir.

• Irak'ta yeniden yapılanma sürecinin ekonomik altyapısı, hedeflenen düzeye Amerika'nın "yanlış yeniden yapılanma ve kalkınma stratejisinden" dolayı ulaşamamıştır. Amerika savaş sonrası gerek şirketlerini tatmin etmek amacıyla, gerekse de Irak işgalini Saddam'ı devirmeye odakladığından, Irak'ın yeniden yapılanmasını 'büyük projeler' şeklinde düşünmüştür. Bu master planlar hem pahalı hem de zaman alıcı projelerdir. Amerika ne bu projeler için gerekli finansmanı (petrol fiyatlarının dünya genelinde zirve yaptığı bir dönemde Irak petrolünün yarı yarıya ya da üçte bir fiyata satılmasının önüne geçemediğinden) ne de siyasi ortamı tesis edebilmiştir. Büyük projelerin akim kalması ise Iraklının günlük yaşamını doğrudan etkileyen hizmetlerin şiddetli bir şekilde inkıtaya uğramasına sebep olmuştur.

IRAK ELEKTRİK ÜRETİMİ (En Yüksek Kapasite) ve TAHMİNİ TALEP, Eylül 2003-Eylül 2005

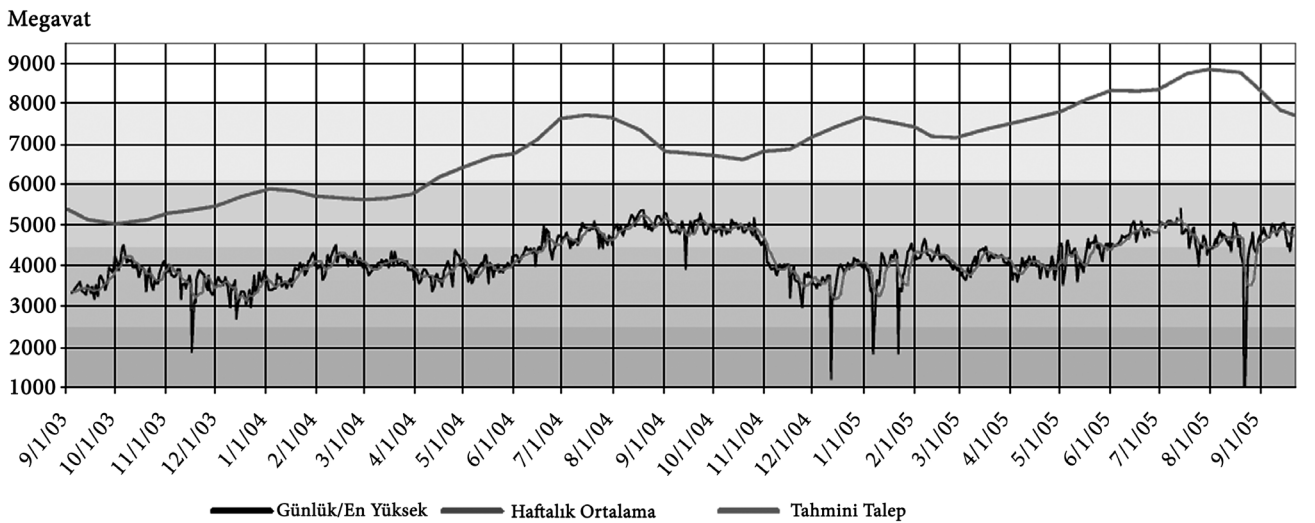

Kaynak: Irak Kalkınma Kurumu

Tablo-18

• Petrol fiyatlarının zirve yaptığı 2003–2008 seneleri Irak ekonomisi için toparlanma adımlarının atılamadığı kayıp yıllar olarak geçmiştir. Savaş Sonrası Acil Yardım Kurumu tarafından yönetilen ekonomik altyapı faaliyetleri 2004 ve 2005 seneleri için hedeflerinin çok gerisinde kalmışlardır.

• Irak için yapılan afakî petrol geliri tahminleri gerçekleşmemektedir. Paris Kulübü haricindeki Irak dış borcunun ne olacağı henüz kesinleşmemiştir. Bu ise Irak'ı hala ne kadar dış borcu olduğunu bilmeyen bir ülke konumunda tutmaya devam etmektedir.

• Irak ekonomisi, petrol fiyatlarının dünya ile paralel ve borcunun ne kadar olacağını net olarak bilemediği sürece, asgari ekonomik istikrar ortamına kavuşamayacaktır.

II. İKTİSADİ ARKAPLAN

A. İktisadi Faaliyet ve Ekonomideki Yapısal Bozukluklar

Dünya Bankası'nın 2005 yılına ait verilerine göre yaklaşık 27 milyon nüfusa sahip olan Irak'ın, kişi başına düşen gayri safi milli hâsılası 770 ila 1051[44] ABD doları civarındadır. 112 milyar varillik petrol rezervlerine rağmen, son 30 yıldaki istikrarsızlık ve savaşlar, Irak'ın 1980'lerde (savaş halindeyken bile) 3.600 dolar civarı olan kişi başına gelirini eriterek 1990'larda 200 dolar civarını görmesini sağladı. Irak, dünyanın en fazla dış borç oranına sahip ülkelerinden biri olarak yeniden yapılanma sürecine, Saddam Hüseyin iktidarının ve Amerikan işgalinin maliyetlerinin oluşturduğu ağır ekonomik yük ile girmektedir. Dünya Bankasına göre 2005 senesinde 25 milyar doların üstünde GSH'ye ulaştığı tahmin edilen Irak, toplam nüfusun %67'sinin kırsalda yaşadığı, yıllık %2,8 nüfus artışı gösteren, halkın %60'ının gıda yardımına muhtaç olduğu, toplam 78 mil-

44. IMF'in 2003 hesaplamalarına göre kişi başına düşen GSH 770 dolar civarında idi. 2005 senesinde Dünya Bankası'nın iki ayrı raporunun Temmuz ayı verileri 940 doları gösterirken, Ağustos ayında yapılan başka bir çalışma da kişi başına düşen GSH'yi 1051 dolar olarak tahmin etmektedir.

yar dolar civarında bir borca[45] gömülmüş, siyasî geleceği muallâkta olan bir ülkedir.

İşgal sonrası Irak ekonomisine de el koyan ABD yönetimi, ilk olarak Irak'ın 48 kamusal sanayi kurumunu yabancı şirketlere satarak özelleştirdi, daha doğrusu devretti. Hemen ardından Geçici Koalisyon Yönetimi (GKY)'nin 39 Sayılı Kararı ile "çok-uluslu şirketlerin kazanç denetlemesi olmaksızın yatırım yapmalarının" önü açıldı. Irak birçok ulus devletin oldukça sancılı bir şekilde küresel sermaye ile yüzleşerek öğrendiği finansal liberalizasyon sürecine, GKY'nin 12 No'lu Kararı ile ön hazırlıksız ve aceleci bir şekilde girmiş oldu. Gümrük duvarları, bankacılık sektöründe yabancı payı gibi hayati konular yasal düzenlemelerle bir anda halledilmiş oldu. 49 No'lu Karar'a göre özel şirket gelirleri üzerindeki %40 düzeyinde bulunan vergi yükü, %15'e düşürüldü. 81 No'lu Karar da fikri mülkiyet haklarının korunması üzerine yeni düzenlemeler getirdi ve özellikle küresel tarım şirketlerinin arzuları doğrultusunda, tohumların ve biyo-teknolojinin kullanımı üzerine getirdiği kısıtlamalar ile bu şirketlerin tekelci kârlarını güvence altına aldı. Dünya Bankası ve IMF, Irak ekonomisinin yeniden yapılandırılması sürecine bizzat katıldılar. Örneğin, Paris Kulübü, Irak'ın 40 milyar doları aşkın dış borçlarının büyük bir bölümünü, ancak "IMF'nin koşullarına uyulması durumunda" affedebileceğini duyurmaktaydı.[46]

---

45. Irak'ın ne kadar borcu olduğu konusunda da çelişkili rakamlar rivayet edilmektedir. IMF ile Dünya Bankası birbirinden farklı rakamlar vermekte, Irak'ın dış borcunun miktarını değiştirecek yardım, hibe ve krediler farklı kriterlere göre hesaplanıp toplam borç güncellenmektedir. Şöyle ki, 2003 senesi için Dünya Bankası rakamları Irak'ın toplam borcunu 125 milyar dolar olarak tahmin etmekteydi. 2004 senesi için ise bu rakam 78 milyar dolara çekildi. Paris Kulübü'ne (Japonya, Fransa, Almanya, ABD, İtalya, Rusya) olan borcu IMF 42 milyar dolar olarak hesaplamakta. DB ise bu borcu 2003 senesi için 38 milyar dolar, 2004 senesi içinse 23 milyar olarak hesaplamaktadır. Paris Kulübü dışındaki borcu ise 43 milyar dolar olarak vermektedir. Bu tablonun bu denli değişiklik göstermesinin iki ana sebebi bulunmaktadır: 1- Irak'taki sağlıksız veriler, 2-Irak'a yapılan yardım, hibe ve kredinin vaat edilen miktarıyla, realize edilen miktarının uyuşmaması. Mesela Japonya'nın Madrid Yardım Konferansı'nda verdiği 4,9 milyar doları Irak'ın toplam borcundan tek kalemde düşmek de mümkündür, 3,5 milyar dolarını Irak'ın borcuna ekleyip sadece 1,4 milyar doların hibe olduğunu ve bu hibenin de sadece 490 milyon dolarının fiili olarak Irak'a ulaşacağını açıklamak da mümkündür. Bu yanlış, bilmeyerek veya kasıtlı olarak birçok raporda yapılmaktadır.

46. E. Yeldan, "Irak Ekonomisinin Neoliberal İşgali", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 2005.

IRAK: SOSYAL GÖSTERGELER[47] (En yakın tahmin- uygun olan en geç yıl, 1998-2004)			
	Irak	**O.Doğu ve K. Afrika**	**Düşük-orta Gelir düz.**
Yaşam süresi beklentisi (yıl)	61	69	69
Bebek ölüm oranı (1000 doğum başına)	102	37	30
Çocuklarda beslenme yetersizliği (5 yaş altı çocuklarda yüzde)	12	…	11
Islah edilmiş bir su kaynağına erişim (Nüfus yüzdesi)	81	88	81
Okur-yazarlık (15 yaş ve üzeri nüfus yüzdesi)	65	35	13
Brüt ilköğretim katılımı(Okul yaşı nüfus yüzdesi)	99	95	111
Erkek	109	98	111
Kız	89	90	110
Nüfus, yıl ortası (Milyon)	27,1	306	2.411
Kentli nüfus (Toplam nüfus yüzdesi)	67	58	49
Nüfus (Yıllık ortalama artış yüzdesi, 1998-2004)	2,8	1,9	1,0
İş gücü (Yıllık ortalama artış yüzdesi, 1998-2004)	2,4	2,9	1,2

Tablo-19

Irak ekonomisi, tıpkı geçmişinde olduğu gibi bugün de iktisadî kalkınmasını petrol gelirleriyle gerçekleştiren bir ülkedir.[47] Dünya'nın 3. büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak, acil eylem planı dâhilinde günlük petrol üretimi istikrarını yakalamaya çalışmaktadır. Körfez Savaşı sonrası petrol üretimi altyapısında ciddi yıpranma yaşamıştır. Amerikan işgali sonrası ise direnişin en çok hedef aldığı odak, petrol boru hatları, rafineriler, taşıma sistemleri ve sektöre hizmet veren çalışanlar olmuştur. Altyapı sorunlarının teknik boyutu çözülse bile, işgal devam ettiği sürece petrol üretim ve taşıma altyapısı güvenliğinin tam anlamıyla tesis edilmesi mümkün olmayacaktır. 2002 senesinde, savaş öncesi son iki yılda 2,5 mvg (günlük-milyon varil) olan petrol üretimi, 2 mvg düzeyinin altına gerilemiştir. Bu düzeyi 2005 senesinde de koruyan petrol üretiminin 1,5 mvg kadarı ihraç edilmektedir. Ekonominin diğer ayaklarını oluşturan sanayi sektörü rekabet gücünü kaybetmiş durumdadır. Ambargonun ağırlığı ile kötü yönetimin birleşmesi ülke içi sanayi üretimini durma noktasına getirmiştir. Tarım sektörü ise, petrol-karşılığı-gıda-programı baskısı altında gıda fiyatlarını, dolayısıyla tüm sektörü, baskı altında tutmuş ve bu sıkıntılar 1999 ve 2000 senesinde yaşanan kuraklıkla birleşerek daha ağır bir hal almıştır.

47. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Dünya Bankası 2004 raporlarının tahminleri.

Dünya Bankası, IMF ve Irak Geçici Hükümeti'nin ekonomi raporları ülkenin çok hızlı bir şekilde toparlandığının üstünde ısrarla durmaktadırlar. Bu raporların ekseriyeti Irak'ta ambargo döneminin bittiğini, Kuzey Irak'ta fiilen yerleşik bir ekonomik yapının olduğunu, hatta bu yapının hızlı bir şekilde büyüdüğünü, yapılan yatırımların ekseriyetinin iç talebi karşılamaya yönelik temel ve sabit sermaye payı yüksek yatırımlar olduğunu ifade etmektedirler. Ambargo sonrası ekonomik faaliyetlerin çok hızlı bir şekilde canlanması başka bir olgu, işgal sonrası 'çok hızlı bir toparlanma' olması başka bir olgudur. İkincinin birincinin doğrudan bir sonucu olduğu dikkate alınmazsa, yapılan iktisadî bir tespit olmak yerine 'Irak'ta istikrar' havasını besleyecek siyasal-iktisadî bir malzemeye dönüşür.

Irak'ın GSH'si hakkında resmi rakamlar ile bağımsız değerlendirme kuruluşlarının rakamları arasında metodolojik sorunlardan ve sağlıksız veri sorunlarından kaynaklanan farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle fiyatlardaki sağlıksız veriler GSH'yi hesaplamakta sorunlar yaratmaktadır. Petrolden kaynaklanan gelirler ve petrol dışı üretimden kaynaklanan gelirler de sağlıklı bir veri analizine imkan vermemektedir. Petrol gelirleri ve bu sektörün etkisi altına aldığı diğer sektörlerdeki gelirler gerçekte olduğundan daha aşağı değerlendirilmektedir. Ayrıca 1991'den bu yana resmi rakamlar Kuzey Irak'taki petrol-dışı ekonomik faaliyetleri hesaplamalarına dâhil etmemiştir.

IMF tahminlerinin vardığı sonuç, "petrol-dışı gelirlerin gösterildiğinden daha aşağı veya yukarı olduğu konusunda kesin bir neticeye" varılamayacağı şeklindedir. Mesela, 2001 senesine dair yapılan GSH tahmini hem IMF hem de Dünya Bankası tarafından 19 milyar dolar civarındadır. Bu rakam resmi rakamın dört katıdır. 2003 sonrası BM, IMF ve DB tarafından yapılan tahminlerin hepsine aynı şekilde ihtiyat kaydı konmakta ve daha detaylı veri geldikçe rakamların güncelleneceği ifade edilmektedir. 2003 senesinde IMF 2004 yılı için GSH'yı 15,3 milyar dolar olarak tahmin etmişken, DB 26 milyar dolar olarak tahmin etmekteydi. 11 milyar dolarlık bir fark, bizlere işgal sürdüğü sürece Irak ekonomisine dair gelecek tahminlerinin sorunlu olmaya devam edeceğini göstermektedir. Bu uyarılar ışığı altında GSH rakamları aşağıdadır:

GSH ve PETROL İHRACATI KARŞILAŞTIRMASI

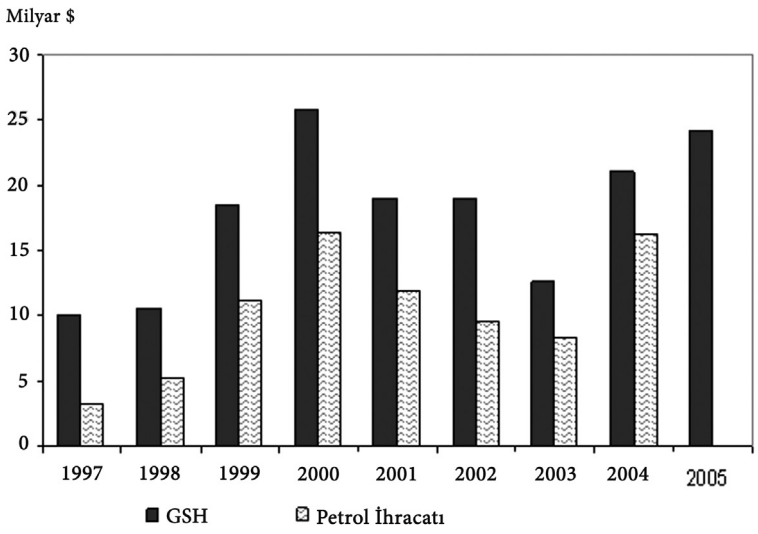

Kaynak: Dünya Bankası Tahminleri, 2005

Tablo-20

Irak GSH'sinin %70'i, bütçenin de %98'i petrol gelirlerinden elde edilmektedir. Ulaşılan son kişi başı GSH, Irak'ın 25 yıl önceki düzeyinin sadece 1⁄4'üdür. GSH rakamlarının dışında, enflasyon da benzer sorunları barındırmaktadır. Enflasyon hesaplamasında kullanılan fiyatlar sepeti uluslar arası düzeyin oldukça gerisindedir. Ülkenin 1991'den bu yana kuzeyi ile olan kopukluğu da enflasyon genellemelerinin yapılmasını zorlaştırmaktadır. İki haneli olmaya devam eden enflasyon rakamı 2004 senesinde %2 düşüş göstererek %32 olarak gerçekleşmiştir.[48]

ILO (Uluslar Arası Çalışma Organizasyonu)'nun 2004 tahminlerine göre işsizlik en büyük sorun olmaya devam etmektedir. %10 civarında bir nüfusun günlük 1 doların altında gelirle yaşadığı tahmin edilen Irak'ta, işsiz sayısı, 2004 senesi için toplam işgücünün %30'u,

48. Haziran 2005 Dünya Bankası, Irak'ın Yeniden İnşası, İyileştirilmesi ve Reform Programı, Amman, Ürdün.

2 milyon kişi olarak açıklandı. Bu rakama düşük işçilik ücretlerinin oluşturduğu sorunlar eklendiğinde, toplam işgücünün yarıya yakınının işsizlik girdabında bulunduğu anlaşılmaktadır.[49] Yarım milyona yakın istihdam sağlayan kamu yatırımlarının atıl durumda olması işsizlik tablosunu daha da ağırlaştırmaktadır.

Irak ekonomisinin Saddam döneminden kalan bir başka sıkıntısı da bütçe analizleridir. Yatırımlar, işletme harcamaları, kuzey valilikleri ve cumhurbaşkanlığı harcamaları altında ayrılan Irak bütçesinin; Başkanlık Makamı'ndan mütemadiyen yapılan müdahaleler yüzünden sene sonunda hedeflenen dengelerinin tutturulması mümkün olmamıştır. Bütçede yapılan değişiklikler, bütçe dışı harcamalar ve son hesaplar gizli tutulduğundan Irak'ın geçmiş bütçelerinden yola çıkarak bugüne dair yapısal bir okuma yapmak zordur.

Finansal işlemlerin neredeyse tamamen nakit üzerinden döndüğü Irak'ta, nakit harici ödeme sistemleri oldukça ilkel ve verimsizdir. Kuzey Irak dışındaki bölgelerde, mali piyasanın ve politikaların aciz hali dolayısıyla nakit dolaşımı 2001'de %21, 2002'de ise %44 artarak işgal yılına girilmiş oldu. Saddam Dinarı (1990 sonrası basılan) ve Kürt bölgelerinde dolaşımda olan İsviçre Dinarı (1979-1989 arasında basılmış olan) Irak'ta dolaşan başlıca iki para birimidir. Bu paralar üstünde Merkez Bankası'nın doğrudan müdahalesi de bulunmamaktaydı. Bu manzara doğal olarak güvenilir ödemeler dengesi rakamlarının ortaya çıkmasını da engellemiştir. Öncelikle Irak, ödemeler dengesi hesaplamalarında farklı kurlar kullanmıştır. Bu sebepten dolayı cari işlemler tablosunu sıhhatli bir şekilde hesaplamak mümkün değildir. Aynı şekilde harici ödemeler dengesi de bilinmemektedir. Irak'ın Paris Kulübü'ne cezalar ve faizleriyle birlikte, 2003 senesi itibariyle, toplam borcu 42 milyar dolardır. GSH'sine göre %900, ihracat gelirlerine göre ise %1000 borçlu olan Irak, dünyanın en fazla dış borç oranına sahip olan ülkeleri arasındadır.

49. Uluslararası Kalkınma Organizasyonu, Uluslararası Finans İşbirliği, Çok-Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Dünya Bankası 2005 Irak İnşası Ortak Girişimi Raporu.

III. AMBARGO SÜRECİ VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

A. Kalkınmışlık Göstergeleri

1990 UNDP İnsani Gelişim Endeksi'nde Irak 50. sıradaydı. Bugün sıralamada 76 basamak daha geride bulunmaktadır. Toplam hanelerin %96'sı gıda yardımı almaktadır. Çocukların (6 ay–5 yaş) %23'ü ciddi gıdasızlık sorunu yaşamaktadır. Yetişkin nüfusun %22'si hiç eğitim almamışken, %15'i temel eğitimi tamamlamamıştır. 15-24 yaş arası okuma-yazma oranı %74, yetişkin okuma-yazma oranı %65'tir. 5 yaş altı çocuk ölüm oranı 115/1000; bebek ölümleri ise her canlı doğan 1000 bebekte 102'dir (aynı oran Afrika alt kıtasında 105).[50]

Son 30 yılın istikrarsız siyasî ve ekonomik şartlarında UNDP[51], işsizlik oranının yetişkin gençler arasında %37 olduğunu hesaplamıştır.[52] Hanelerin 2/3'ünün temiz su ve kanalizasyon altyapısına sahip olmadığı Irak'ta, düzenli elektrik dağıtımı yapılama-

50. Irak Milenyum Kalkınma Hedefleri çerçevesinde *UNDP 2004 Yaşam Koşulları Raporu.*

51. a.g.e.

52. İşsizlik rakamları farklılık göstermektedir. Irak DPT'sine göre %28, Geçici Koalisyon Konseyi'ne göre %30, Brookings Institute'e göre %30-45 ve Bağdat Üniversitesi'ne göre %70'dir.

maktadır. İktisadi ve sosyal geri kalmışlık sorunlarının ardında ambargo döneminin oluşturduğu ağır yük gözden kaçırılmaması gerek ana etkenlerdendir. 'Saddam yönetimini hedefleyeceği' iddiası ile BM Güvenlik Konseyi'nce yürürlüğe konan ekonomik ambargo, savaş sonrası çöken altyapının toparlanamaz bir hale dönüşmesinde başlıca rolü oynamıştır.

Körfez Savaşı'ndan Amerikan işgaline kadar olan sürede Batı medyasında Irak halkının varlığını duymak neredeyse imkânsızdı. Saddam Hüseyin ile özdeşleştirilen Irak halkının, Ağustos 1991'de uygulanmaya başlayan ekonomik ambargonun doğrudan muhatabı olduğu ısrarla gizlendi. Amerikan Dışişleri Bakanı Madeline Albright'ın, "Çok zor bir karardı, fakat ödenen maliyete değdi"[53] sözleriyle doruğa ulaşan toptancı ambargo yaklaşımı, Irak'ta 10 yıl içerisinde bir felaket tablosunun oluşmasını sağladı.[54] Ambargonun üstünden iki yıl geçmeden Irak ekonomisi 1979'daki büyüklüğünün %75'ini kaybetti. 1995 senesi başında Fransa ve Rusya'nın, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah kontrolü ve temizliğinin tamamlandığının onaylanması için yaptığı girişim de sonuçlanmayınca ambargo tahribatına devam etti. 1998 senesinde, savaştan 7 yıl sonra ilk kez ülke genelinde bir incelemeyi UNICEF yapabildi.

İncelemenin sonuçları, yaşanan tartışmaları haklı çıkarmaktaydı: Ambargo döneminde Orta ve Güney Irak'taki 5 yaş-altı çocuk ölümleri ikiye katlanmıştı. Irak'ta Saddam iktidarından kaynaklanan adaletsiz iktisadî yapının sebep olduğu sonuçlar, ambargo dönemindeki sorunların yanında hafif kalmaktaydı. Benzer bir tes-

53. Madeline Albright'ın, Amerikan ambargosu yüzünden yarım milyon çocuğun öldüğü kendisine sorulduğunda CBS TV Kanalı'nın "60 Minutes" programında verdiği cevap. 5/12/96.

54. 1995 senesinde Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) Irak'ta yaptığı incelemeleri saygın İngiliz Tıp Kurumu dergisi The Lancet'te bir makale halinde yayınladı. Bu çalışmaya göre, Irak'ta ambargo nedeni ile ölen çocuk sayısı 567,000'di. Bu raporun ardından New York Times, 1 Aralık 1995'te Barbara Crosette imzasıyla "Ambargo Çocukları Öldürüyor" başlıklı ses getiren bir haber yaptı. Bu haberleri müteakiben ambargonun meydana getirdiği zarar tartışılmaya başlandı. Konuyla ilgili güncellenmiş diğer iki önemli The Lancet yayını da şunlardır: 1999 senesinde Columbia University'den Richard Garfield'ın "Morbidity and Mortality Among Iraqi Children" ve 2000 yılında Mohamed Ali-Iqbal Shah'ın "Sanctions and Chilhood Mortality in Iraq".

piti BM Güvenlik Konseyi Mart 1999'daki toplantısında dile getirmiştir. [55] UNICEF'in 2002 tahminlerinde, Irak'taki çocuk ölümlerinin %70'inin kolera ve solunum hastalıklarından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Toplam nüfusun %41'inin temiz suya ulaşamadığı Irak'ta, Petrol Karşılığı Gıda Programı da savaş tahribatını telafi edecek düzeye ulaşamamış[56], şaibeler ve kötü yönetim[57] ikilemi içerisinde en temel ihtiyaçları bile karşılayamamıştır.

Ambargo dönemini bir başka iktisadî yıkımla, Amerikan işgaliyle kapatan Irak ekonomisinin, son 10 yılın ağır ekonomik yükü altında makroekonomik dengeleri toparlama, borçlarını düzenleme ve yeniden yapılanma sürecine girmesi beklenmektedir. Özellikle doğal kaynaklarındaki zenginlikten dolayı, savaş dönemleri dışında, tarihsel olarak istikrarlı bir GSH trendi yakalamış olan Irak ekonomisi, yeni dönemde siyasî belirsizlik sarmalında da olsa toparlanmaya mecburdur. Irak'ta GSH'nin gelişimi neredeyse tamamen petrol gelirleri ile doğru orantılıdır. Son üç yıl içerisinde petrol fiyatlarında yaşanan artış göz önüne alındığında GSH'nin toparlanması doğaldır. Fakat özellikle işgal senesinde petrol üretiminin ve dağıtımının sıklıkla inkıtaya uğramış olması, 2004 öncesi için bu iyileşmeyi de hemen sağlayamamıştır.

TEMEL GÖSTERGELER				
	2001	**2002**	**2003**	**2004**
Nüfus (Milyon)	24,8	25,5	26,3	27,1
Nominal GSH, Büyüme Oranı (%)	-12	-4	-31	33
GSH Yıllık Toplam (Milyar $)	19-25	18-24	13-17	17-22
Kişi Başına Düşen Gelir ($)	770-1020	720-960	480-630	620-810

Tablo-21

55. Mart 1999, BM Güvenlik Konseyi Paneli'nde "Savaş sırasında sivil halkın doğrudan ihtiyaçlarını giderdiği ekonomik altyapının bombalama ile çökertilmesine ambargonun da eklenmiş olması ve BM tarafında gerekli önlemlerin alınmamış olması, Irak'taki felaketin harici sebebidir" denilmekteydi.

56. Bkz. 1999 BM Güvenlik Konseyi Raporu: "Irak'ta İnsani Durum", 1998 UNICEF Raporu, 1997 WHO Raporu.

57. Program Irak genelinde temel adaletli dağıtımı da tesis edememiştir. Kuzey Irak kişi başına BM Gıda yardımında diğer bölgelerden %22 daha avantajlı olup, BM yardımının %10'unu ise nakit olarak almıştır.

B. İktisadi Faaliyet[58]

Son dönem Irak'ta yaşanan makroekonomik değişim ve gelişmelere GSH nazarından göz atmak gerekirse, 2004 senesi içerisinde gayr-ı safi hâsılanın %50'ye varan bir artış gösterdiği görülecektir. 2003 senesinden bu yana petrol üretiminin %74 artmasından kaynaklanan bu artış GSH rakamları açısından bir ilerleme olarak okunsa da, petrol üretiminin 2004'de ulaştığı düzey hala işgal öncesi düzeyden geridedir. Bu artışın diğer bir anlamı ise Irak ekonomisindeki (sorunlu bir hesaplama olan) petrol-dışı GSH payının 2004 senesi içerisindeki mütevazı düzeyini muhafaza ettiğidir.[59] Öyle ki petrol üretimi ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı olan yan-sektörlerdeki gelişmeler de petrol üretim istikrarıyla simetrik hareket etmektedir. Özellikle petro-kimyasal üretim yapan kamu şirketlerinin bazıları 2004 senesi içerisinde yeniden faaliyete geçti. Elektrik ve telekomünikasyon altyapısındaki yetersizlik ise özel sektörde canlanma işaretlerinin sönük geçmesine neden olmuştur.

Yatırımların bütçe disiplini içerisinde tutulması başarılırken, hibe ile finanse edilen petrol-dışı yeniden yapılanma harcamaları 2004 senesinde tahmin edilen düzeyde gerçekleşmedi. Dünya Bankası ve BM şemsiyesi altında yönetilen IRFFI (Uluslararası Yeniden Yapılanma Fon Operasyonu) bağışlarla toplam 1 milyar dolarlık bir fon oluşturdu. Bu fonun hemen hepsi hâlihazırda yeniden yapılandırma projeleri için tahsis edilmişti. Amerika 2004 senesinde doğrudan iki-taraflı yardım yapan ülke olarak 2,2 milyar dolar hibe ettiğini açıklamaktadır. Lakin bu miktarın ülke içindeki güvenliği tesis etmek için harcanan kısmı ile doğrudan yeniden yapılandırma ve kalkınma projelerini finanse etmek için harcanan miktarının ne kadar

58. GSH rakamları konusunda farklı veriler bulunmaktadır. Yukarıdaki tablo: Irak Merkezi İstatistik Ofisi, IMF, BM, DB raporları ve *The Economist* verilerinden hazırlanmıştır. Birçok rapor tahminler üzerinden GSH hesaplaması yapmakta; hatta çoğu kez işgalin siyasi haritasında kaybolan iktisadi analizler yapmaktadır. Bunlara güzel bir örnek Open Institute'nin 2003 senesinde yayımladığı "Geçiş Sürecinde Irak" (sh. 66) raporunda 2004 yılı için Irak GSH'sini 40-44 milyar dolar, 2005-07 dönemi için ise 69-89 milyar dolar şeklinde tahmin etmesiydi. Daha ilginci, önümüzdeki 10 yıl içerisinde bir çok analist Irak'ta kişi başına düşen gelirin 3000$'ı görmesinin zor olduğunu ifade etmesine rağmen, aynı raporun (ki benzer rakamları Amerikan Kongresi'ne sunulan 2003 yılındaki analizlerde de görmek mümkün) 2005-2007 döneminde kişi başına düşen gelirin 2,650 dolar olacağını tahmin etmesiydi.

59. 2005 IMF Irak Raporu. Haziran 6-13 Resmi İnceleme Sonuçları.

olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.

C. Fiyatlar

2004 senesinde reel GSH'da yaşanan büyüme, (2003'e göre) petrol üretiminin altyapısındaki iyileştirme çalışmalarının mesafe kaydetmesinden ve petrol fiyatlarının (Irak fiyatlarına göre) tavan yapmasından kaynaklanmaktadır. Irak petrol üretimimin 2,2 mvg (milyon varil/günlük) gerçekleştiği bu dönemde, 1,5 mvg'lik kısım ihracata gitmiştir ve hacmin artırılması için çalışmalar devam etmektedir. Petrol-dışı GSH'nin ise 2002 senesinin altında bir düzeyde gerçekleştiği görülmektedir.

TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ (% Değişim)

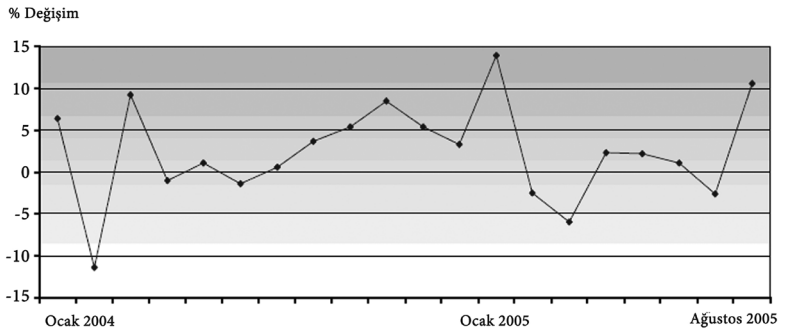

Kaynak: Irak Merkez Bankası

Tablo-22

Kamu sektörü ise, bu dönemde belirsizliğini korumaktadır. Irak'ın şok bir müdahale ile yaşadığı ekonomik liberalizasyon sürecinde bu sektörün küçüleceğini tahmin etmek zor değildir. Hâlihazırda bir çoğu atıl olan kamu kurumları, savaş sonrası yatırım ve yeniden yapılanma kontratları göz önüne alındığında, ekonomik faaliyette hem eski paylarını alamadılar, hem de özelleştirmeye tabi tutuldukların-dan küçüldüler.[60] EPCA (Savaş Sonrası Acil Yardım Programı) tahmininin (%7) çok ötesinde çıkan enflasyon rakamı 2004 senesi için %31,7 olarak gerçekleşti.[61]

60. 2004 Dünya Bakası Irak Geçiş-Dönemi Strateji Raporu.

61. Tüketici fiyatlarına Kuzey Irak bölgesi verileri dahil değildir.

TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ[62], 2004–05 (Yüzdelik değişim)							
	1993 TÜFE ağırlıkları	**2004**	**2005 Ocak**	**Şubat**	**Mart**	**Nisan**	**Kümülatif**
TÜFE toplam	100.0	31.7	13.9	-2.5	-6.0	2.3	6.9
Ticari mallar	81.6	3.3	25.7	-6.7	-13.2	1.8	3.6
Ticari olmayan mallar	18.4	71.3	3.9	1.9	0.8	2.8	9.6
Ticari mallar							
Gıda	63.2	2.2	5.8	4.0	4.0	6.7	22.0
Tütün ve alkol	3.5	-17.4	12.7	-2.5	-5.2	-5.4	-1.4
Kumaş ve dokuma	9.7	-9.0	-3.3	5.0	-2.6	0.9	-0.2
Mobilya	3.1	-6.5	0.8	0.3	0.6	4.0	5.7
Yakıt ve Elektrik	2.1	11.4	80.1	-22.9	-46.8	-15.0	-37.2
Ticari olmayan mallar							
Nakliye ve iletişim	4.9	17.6	0.6	2.0	-1.9	2.8	3.5
Tıbbi hizmetler ve ilaç	1.5	9.7	5.1	0.6	1.2	3.0	10.2
Muhtelif mal ve hizmetler	0.5	14.5	1.9	3.6	0.0	9.7	15.8
Kira	11.5	90.5	4.1	2.0	1.0	2.7	10.1
Ticari mallar		3.3	25.7	-6.7	-13.2	1.8	3.6
Katkıları:							
Gıda		1.4	3.6	2.1	2.4	4.1	13.9
Tütün ve alkol		-0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Kumaş ve dokuma		-0.7	-0.2	0.2	-0.1	0.1	0.0
Mobilya		-0.2	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1
Yakıt ve ışık		2.9	22.2	-9.1	-15.4	-2.6	-10.3
Ticari olmayan mallar		71.3	3.9	1.9	0.8	2.8	9.6
Katkıları:							
Nakliye ve iletişim		2.0	0.0	0.1	-0.1	0.2	0.3
Tıbbi hizmetler ve ilaç		1.2	0.4	0.1	0.1	0.2	0.8
Muhtelif mal ve hizmetler		0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1
Kira		67.9	3.4	1.6	0.8	2.3	8.4

Tablo-23

2004'ün ilk yarısında enflasyon nispeten sakin bir trend göstermiş olsa da, Ağustos ayı içerisinde yükselmeye başladı ve yıl sonuna kadar bu artışını devam ettirdi. Bu artışın arkasındaki saiklerin başında gıda ve akaryakıt yetersizliği ile Ocak 2005'te yapılan seçimler öncesi direnişin yoğunlaşması gelmekteydi. Özellikle Ocak ayında bir başka hızlı yükselişin ardından, Şubat ayıyla birlikte enflasyon rakamlarında düşüş yaşanmaya başladı. Bu iyileşme trendi Mayıs ayına kadar devam etti. Beş aylık düşüş eğilimi enflasyonda %4,7'lik bir iyi-

62. Irak Yetkili makamlarının verileri, 2005 IMF İstatistik Analiz Eki.

leşme sağladıysa da, 2005 sonu itibariyle EPCA tahmini olan %15'i ikiye katlayıp %33,9'luk düzeyde kaldı.

Yıllık enflasyon 2005 senesindeki %35 düzeyinden 2006'da %65'e fırladı. Bu büyük artışın temel sebebi olarak güvenlik sorunlarını gideremeyen işgal kuvvetleri ve Irak hükümetinin benzin kıtlığının önüne geçememiş olması gösterilmektedir. Bu enflasyon artışı karşısında doğal olarak Irak dinarı ciddi anlamda değer kaybına uğramıştır. 2006'da %16 değer kaybeden Irak dinarı, 2007'de de %20 civarında, dolar karşısında değer kaybetmiştir. Gelinen son noktada yıllık enflasyonun hedeflendiği üzere %25'in altında kalması beklenmektedir.

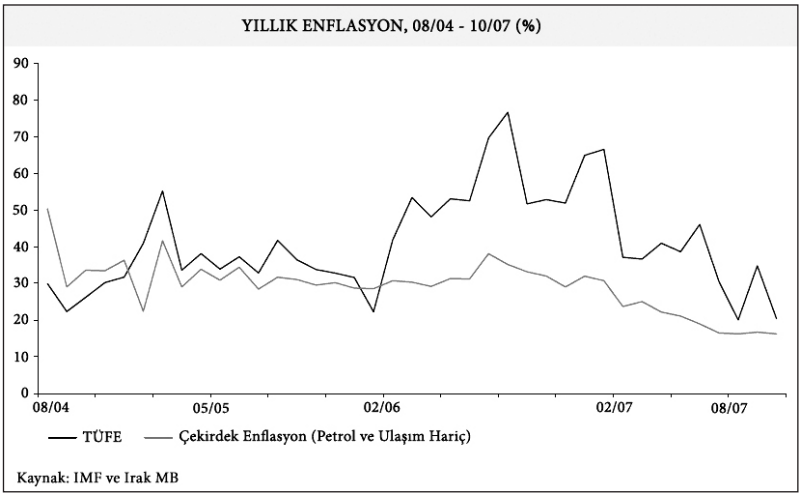

Tablo-24

2004 senesi için bütçe açığı da EPCA'ın beklediği düzeyde gelişmedi. EPCA 2004 senesi için petrol fiyatını varil başı 30,5 dolar olarak tahmin etmişti. Petrol fiyatları ortalama 31,6 dolar düzeyinde gerçekleşti. Aradaki farktan dolayı EPCA'nın 2004 için petrol gelirlerinden beklediği tahmini 25,3 trilyon ID (Irak dinarı)'ye 1 trilyon ID'nin eklenmesine yol açtı. Ücret ödemeleri ve sosyal güvenlik harcamaları tahmin edilenden daha az çıkarken, mallar ve hizmetlere harcanan rakam ise daha yüksek çıktı.

IRAK PETROL İHRACATI, 1980-2003

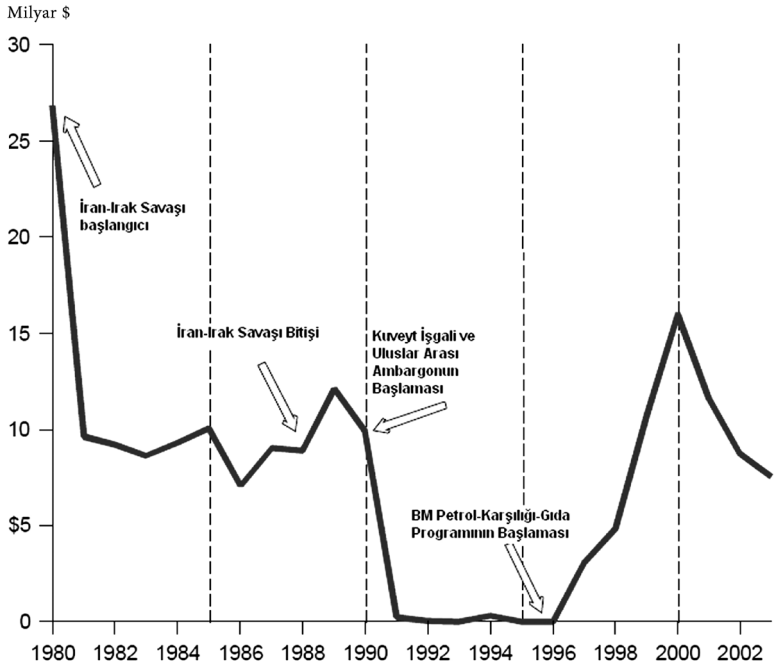

Kaynak: BM Ticaret Verileri

Tablo-25

2004'ün bu manzarasından yola çıkarak 2005 bütçesi için yapılan tahminler de petrol gelirleri ve fiyatları üstünden yapılmıştır. 2005 senesi için EPCA Irak petrol satış fiyatı ortalamasının 26 dolar olacağını tahmin etmekteydi.[63] Petrol ihracatının da günlük 1,8 mvg'ye çıkacağı tahmin edilmekteydi. Petrol gelirleri 2005'in ilk beş ayında program dahilinde gerçekleşti. Mayıs ayı sonrası düşük petrol ihracat hacmini ise petrol fiyatlarındaki yükseklik (2005 tahmini fiyatının üstüne çıkarak 36,4 dolardan) tazmin etmiş oldu. 2005'in ilk beş ayında petrol ihracat hacmi 2004 senesi ile aynı düzeyde, 1,4 mvg (program hedefinin oldukça altında bir düzeyde) olarak gerçekleşti. Irak petrolünde bu dönemde yaşanan fiyat artışı genel petrol fiyat artışından oldukça aşağıda kaldı. Bu ise doğal olarak Irak pet-

63. Bu tahmin Dünya Enerji Organizasyonu'nun Eylül 2004 projeksiyonuna dayanmaktadır.

rolünün dünya ortalama petrol fiyatı karşısında rölatif olarak derin fiyat farkı[64] pozisyonunda kalmasını sağladı. Oysa Dünya Enerji Organizasyonu'nun, Brent, Batı Teksas ve Dubai petrollerini baz alarak ortaya çıkardığı mukayeseli petrol fiyatları; 2004 senesinde varil başına 6,4 dolar, 2005'in ilk çeyreğinde 13,4 dolar ve Nisan-Mayıs 2005 arasında da 8,6 dolar yükseliş göstermişti.

Aralık 2005'te hedeflenen günlük ham petrol üretimi ve ihracatı 2.25 ve 1.65 milyon varil düzeyindeydi. Benzer bir hedef 2006 için 2.7 ve 2.1; 2007'de ise 2.3 ve 1.7 milyon varil şeklinde planlanmıştı. Bütün bu hedeflemeler 2008 yılına kadar tutturulamadı. Irak'ın geçen dönem içerisinde petrol üretim ve ihracat hedeflerinin tutturulmasındaki ana aktörlerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye üzerinden yapılan ihracatın düzeyi Irak'ın ihracatının da düzeyi belirlemiştir. Küresel mali krizle birlikte petrol fiyatlarının hızla düşmeye başlamasıyla Irak'ın hali hazırda sorunlu olan ihracatı daha fazla etkilenecektir. 2005-2008 arasında dünya petrol fiyatları neredeyse %300'e varan miktarlarda radikal artışlar gösterirken, Irak petrolünün fiyat artışı ancak %27-30 düzeyinde olabilmiştir.

64. Aradaki derin fiyat farkı hala vuzuha kavuşturulmuş değildir. Yapılan açıklamalar (Irak petrol üretimindeki altyapı yetersizliklerinden dolayı) kalite sorunları, yüksek nakliyat ve güvenlikten kaynaklanan risk maliyetleri ve 2005 senesi içinde geçici bir süreliğine de olsa Amerikan rafinerilerinin rekabet etmesi, Irak ve Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarını baskı altına alması şeklindedir.

Irak Ham Petrol Üretimi ve İhracatı, 01/05 - 09/07 (Günlük/Mil. Varil)

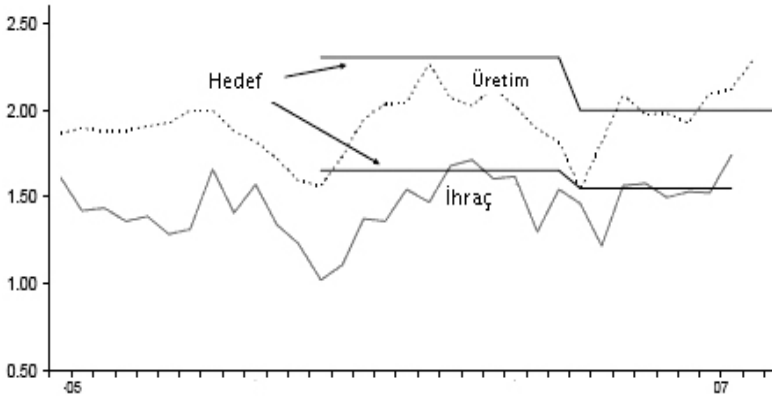

Irak Ham Petrol Fiyatları ve İskontoları (Günlük/Mil. Varil)

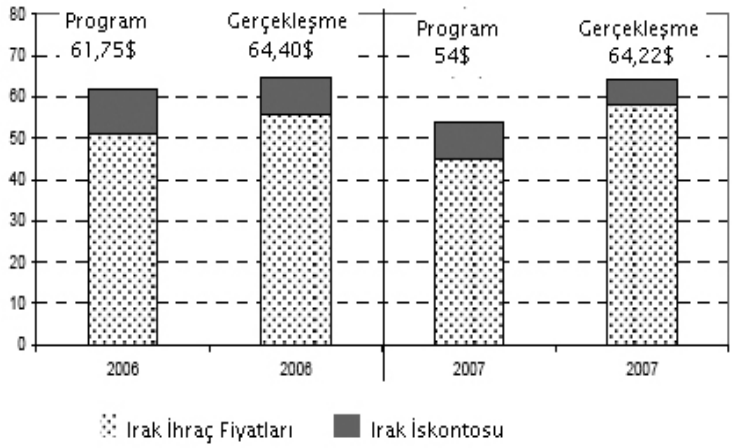

Kaynak: IMF, Irak Hükümeti, WEO

Tablo-26

IRAK ENERJİ FİYATLARI						
	LPG	**Akaryakıt**		**Gazyağı**	**Dizel**	**Toplam**
		87 oktan (Regular)	92 oktan (Premium)			
Günlük Üretim (ML[65])	0,3	8,0	-	5,3	9,7	
Günlük İthalat (ML)	-	-	11,0	3,1	8,2	
Günlük Tüketim (ML)	0,3	8,0	11,0	8,4	17,9	
Resmi Fiyat[66]	250	20	50	5	10	
Resmi Fiyat[67]	16,7	1,3	3,3	0,3	0,7	
Uluslararası Piyasalardaki Fiyat	420	42,7	48,1	44,3	45,7	
Irak Fiyatı/Uluslararası Fiyat Rasyosu (%)	4,0	3,0	6,9	0,7	1,5	
Resmi Fiyatlarla Yıllık Satış (Milyon $)	20	39	134	10	44	247
Uluslararası Fiyatlarla Yıllık Satış (Milyar $)	0,5	1,2	1,9	1,4	3,0	8,0
Toplam Satışın Uluslararası Fiyatlar ve Yerli Fiyatlar Farkı (Milyar $)	0,5	1,2	1,8	1,3	2,9	7,8

Tablo-27

65. Milyon Litre, 2004 rakamlarıyla.

66. Irak Dinarı/Litre Başı

67. ABD senti/litre Başı.

EPCA'nın yerli rafineri petrol ürünleri fiyatlarını artırmak üzere ortaya koyduğu hedefler gerçekleştirilemedi. Bu ürünlerin resmi fiyatlandırılması uluslar arası fiyatların oldukça altında tutulmaktadır. Devlet destekli fiyat politikasının dışında da, ithal edilen petrol ürünleri[68] iç piyasada desteklenmiş fiyatlarla satılmaktadır. Bu ise 2004 senesi içindeki gayr-ı safi hâsılada ciddi zarara yol açarak, takriben GSH'nin %30'u, yani 8 milyar dolara yakın bir bütçe maliyeti oluşturmuştur. Irak iç piyasa petrol satışlarının yerli ve uluslar arası fiyatlardan değerlendirilmesi aşağıdaki tabloyu ortaya çıkarmaktadır. Bu değerlendirmede petrol üretimi için 2004 rakamları, fiyatlar içinse Haziran 2005 rakamları dikkate alınmıştır.

D. Para Politikası

Bütçe sorunlarının aksine 2004 senesi içerisinde Irak Merkez Bankası'nın harici rezervlerinin genişlemesinden de anlaşılacağı üzere, para rezervleri hızla artmış ve EPCA projeksiyonlarını yakalamıştır. 2004 senesi içerisinde para rezervlerinde yaşanan artış %117'dir. Hükümete borç vermesi yasaklanan Merkez Bankası, rezervlerdeki artışın nerdeyse hepsini harici rezervler vasıtasıyla sağlamıştır. Merkez Bankası geçen sene içerisinde para politikası araçlarını genişletirken, likidite şartlarını da zorlaştırdı. Mart ayında, dinara ve dolara gecelik %4 ve yıllık %2 faizin ödendiği[69] müstakil bir mevduat oluşturuldu. Para piyasaları ve fiyatlar üzerindeki baskıyı hafifletmek ve bankanın fazladan likiditesini azaltmak üzere alınan bu önlemle, Mayıs ayı sonu itibariyle Irak Dinarı hesabında 1,7 trilyon, dolar hesabında ise 540 milyon toplandı. 1 Nisan 2005 itibariyle ise devlet mevduatlarını da kapsayan merkez bankası rezervleri yeniden hayata geçirildi.

68. Irak 2004 yılı boyunca 3,2 milyar dolarlık petrol ürünü ithal etmiştir.

69. Haziran 2005 itibariyle dolar hesabındaki faiz oranı %2,5, Dinar hesabı içinse %5 olmuştur. Aynı zaman diliminde 14 günlük (%6 faizle) ve 20 günlük (%7 faizle) yeni hesaplar da oluşturulmuştur.

FAİZ ORANLARI[70], 2002–04

	2002	2003	2004											
		12/03	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Maliye Bakanlığı														
Hazine bonoları	6.0	6.4	6.4	6.4	6.4	6.4	6.4	6.4	6.8	5.3	3.6	2.9	1.1	6.0
Açık kredi	20.0	…	…	…	14.0	12.6	12.0	11.0	11.0	11.0	…	…	…	…
Irak Merkez Bankası														
Poliçe oranı	…	…	…	…	…	…	…	…	…	6.0	6.0	6.0	6.0	6.0
Birincil kredi oranı	…	…	…	…	…	…	…	…	…	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0
İkincil kredi oranı	…	…	…	…	…	…	…	…	…	9.0	9.0	9.0	9.0	9.0
Son kredi mercii	…	…	…	…	…	…	…	…	…	9.5	9.5	9.5	9.5	9.5
Gecelik mevduatlar	…	…	…	…	…	…	…	…	…	4.0	4.0	4.0	4.0	4.0
Ticari banka oranları														
ID banka mevduatları (bir yıl sabit)	9.0	9.0	9.0	9.0	8.4	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.1	8.0	8.0	8.0
FX banka mevduatları (bir yıl sabit)	…	…	…	…	…	4.5	4.0	3.8	4.0	4.0	4.7	4.2	4.0	4.0
ID banka kredileri (1-5 yıl)	15.0	15.0	15.0	15.0	13.2	13.5	12.3	12.8	12.8	13.0	13.0	13.0	13.0	13.0
FX banka kredileri (1-5 yıl)	…	…	…	…		8.8	9.0	8.8	8.8	9.1	8.6	8.3	8.5	8.6

Tablo-28

70. Irak yetkili makamları, IMF 2005 Irak İstatistik Eki.

Merkez Bankası'nın 2004 senesinde ortalama %4 faizle piyasaya sunduğu iki-haftalık hazine tahvillerinin faizleri Mayıs 2005'te yükselmeye başladı ve Haziran ayı itibariyle %7'ye ulaştı. Bu satışlardaki düşük faiz oranları yüksek banka likiditesinden ve kamu bankaları arasındaki çatışmadan kaynaklandı. Bu son dönem faiz oranlarındaki artış para politikalarını da sıkıntıya sokacak bir gelişmedir. Yeni para biriminin tedavüle sokulmasının ardında kurda yaşanan değerlenmeyle, Mayıs 2004'ten beri Irak dinarı *de facto* olarak Amerikan dolarına sabitlenmiştir. Irak Merkez Bankası 2004 senesi boyunca ve 2005'in başlarında döviz hareketliliğini büyük ölçüde sabit tutarak, günlük 25 milyon dolar civarında satış gerçekleştirdi.

YENİ IRAK DİNARI (YID) vs. AMERİKAN DOLARI

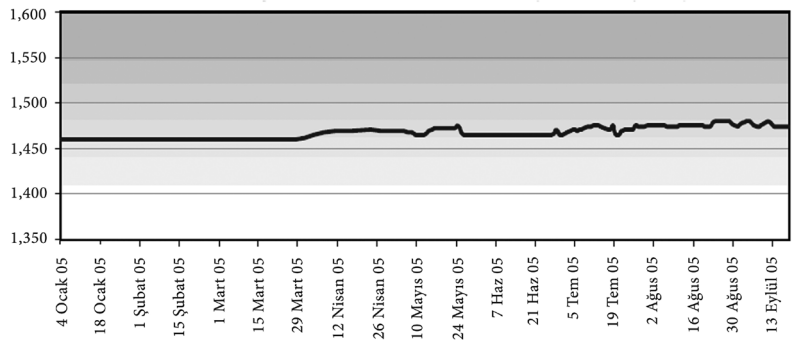

Fiyatlardaki varyasyon toplam dinar değerinin 2'sinden daha azdır.

Kaynak: Irak Merkez Bankası

Tablo-29

Ancak son dönem (2005) döviz belli bir baskı altına girdi. Nisan ortasından bu yana hızlı bir artış ile günlük 50 milyon dolar düzeyinde işlem hacmine ulaştı. Merkez Bankası'nın harici rezervleri EPCA'nın 2004 senesindeki 4 milyar dolar tahmininin oldukça üstüne çıkıp Ocak 2005'te net 7,4 milyar dolara ulaştı. Dolar satışlarındaki yükseliş ve Merkez Bankası'nın tam anlamıyla istikrarlı olmayan rezervleri, para talebinin azalmaya başladığını göstermektedir.

Uygulanan sıkı para ve kur politikası dolarizasyonu nispeten azaltırken, uluslararası net döviz pozisyonunu tahmin edildiğinden daha iyi bir noktaya gelmesini sağlamıştır. 2005-2006 arasında

REEL VE NOMİNAL KUR DÜZEYLERİ, 01/04-08/07
(İndeks 01/04=100)

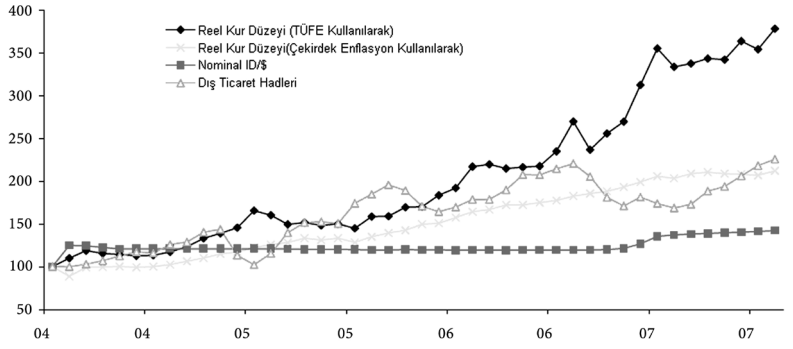

Kaynak: IMF

Tablo-30

oldukça hızlı bir düşüş (%37)gösteren reel dinar talebi 2006-2007 içerisinde artış (%9) göstermiştir. Aynı şekilde dolarizasyon düzeyinin önemli göstergelerinden nakit döviz ihaleleri 2006'nın oldukça altında kalmıştır.

E. Ödemeler Dengesi

Yeniden yapılanma sürecinin gerek siyasî istikrarsızlık, gerek silahlı direnişin sona ermemesinden dolayı inkıtaya uğraması, petrol ve petrol-dışı sektörlerin toparlanmasını engellemekte ve tehir etmektedir. Ödemeler dengesini oluşturan ağırlıklı kalem, petrol ihracatıdır. Ödemeler dengesinde petrol dışı sektörden kaynaklanan hareketlilik veri olarak küçük bir yer tutmaktadır. Bu faaliyetler içerisine giren gıda ve hizmet ithalatı ile harici rezervler petrol dışı sektörün başlıca kalemleridir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere yeniden yapılanma ve iktisadî altyapının inşası için gerekli olan ithalattan dolayı 2004 ve 2005 ödemeler dengesinde oldukça büyük cari işlemler açığı bulunmaktadır. Ortaya çıkan cari açığın finansmanı, dış kaynaklardan sağlanmıştır.[71]

71. Dış kaynaklar farklılık arzetse de, en temel harici finansman kaynağı Irak Kalkınma Fonu'dur. Bu Fonun dışında diğer önemli bir kaynak BM Gıda-Karşılığı-Petrol Fonu'nun açtığı akredite mektuplarıdır.

Tablo 31. ÖDEMELER DENGESİ, 2004[72] Aksi belirtilmedikçe, Milyon $	
Dış ticaret dengesi	-1,788
İhracat	17,782
Ham petrol	17,329
Diğer ihracat (ham petrol hariç petrol ürünleri dahil)	452
İthalat[73]	-19,569
Kamu ithalatı	-13,761
BM Gıda Karşılığı Petrol Programı (GKPP)	-3,488
Diğer tüketime yönelik ithalat (GKPP-dışı)	-3,843
Diğer petrolle bağlantılı olmayan sermaye ithalatı	-2,352
Petrolle bağlantılı sermaye ithalatı	-1,429
Rafine petrol ürünleri	-2,648
Özel sektör ithalatı	-5,809
Rafine petrol ürünleri	0
Gelir, net[74]	-5,381
Hizmetler, net	-4,257
Transferler, net	1,979
Özel, net (STK'lar dahil)	500
Resmi	1,479
Gelir	2,345
Ödeme	-866
Cari işlemler	-9,447
Sermaye hesabı	0
Mali hesap	10,842
Doğrudan yatırım	200
Diğer sermaye, net	10,642
Resmi, net	10,835
Aktifler	10,835
Kısa vadeli borçlar	0
Kredi ödemeleri	0
Amortisman	0
Özel, net	-193
Hata ve noksan	178
Genel bilanço	1,573
Finansman	-1,573
Merkez bankası (artış-)	-6,768
Rezervler (net, artış-)	-6,332
Kısa vadeli borçlar (artış +)	436
Fon kredisi (net)	436
Ödemeler	436
Geri ödemeler	0
Ertelenmiş tahakkuk etmiş faiz[75]	5,380
Gecikmiş borçtaki değişim (net, azalış-)[76]	-35,858
Borç affi[77]	35,673
Beyanname öğeleri	
Merkez bankası rezervleri	7,902
Merkez bankası rezervleri (mal ve hizmet ithalatı olan aylarda)	3.2

F. Maliye Politikası ve Bütçe Durumu

2004-2007 MALİ GELİŞMELER, GSH %

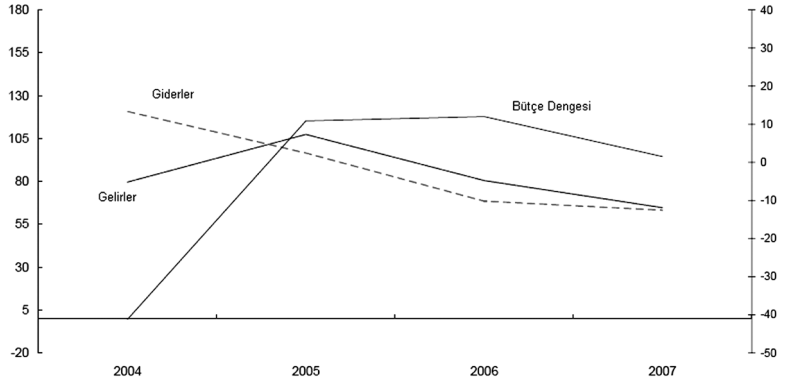

Kaynak: IMF, Irak MB

Tablo-32

Irak'ın borçları konusunda oldukça spekülatif veriler bulunmaktadır. Bu araştırmada 4 ana kaynak üzerinden değerlendirme yapılacaktır: 1- Dünya Bankası, 2- IMF, 3- Geçici Koalisyon Hükümeti (işgal sonrası) ve Irak Hükümeti, 4- *Jubilee* Irak verileri. Bu veriler arasında insicam bulunmamaktadır. Verilerden kaynaklanan sorunları akıldan çıkarmadan, Irak'ın borçlarına dair yapacağımız değerlendirmeleri şekillendiren iki unsur daha vardır: 1-Siyasî gelişmeler neticesinde yaşanan borç afları, 2-Irak'ın uluslararası finans kuruluşları[78] ile ilişkilerinin yeniden tesisiyle kalkınma ve yeniden inşa

72. ABD'nin Irak'taki askeri harcamaları hariç.

73. Hizmetlere dahil olan nakliye ücreti ve sigorta mal ithaline dahil değildir. EPCA'da mal ithalleri nakliye ücreti ve sigortayı içermektedir.

74. Tahakkuk etmiş, ertelenmiş, kapitalize edilmiş faiz dahil.

75. Paris Kulübü anlaşmasından önce mevcut olan borç stoğu üzerinden tahakkuk eden faiz tahminleri

76. Borç affı ve çok taraflı borçtaki gecikmiş borçların denkleştirilmesini içerir.

77. 21 Kasım 2004 tarihli Paris Kulübü anlaşması gereğince 2004 sonunda yapılan borç indiriminin (%30) ilk dilimini yansıtmaktadır ve Paris Kulübü üyesi olmayan kredi veren ülkelerden kıyaslanabilir bir borç indirimi geleceğini farz etmektedir.

78. Dünya Bankası 30 yıl sonra ilk kez Kasım 2005'te Irak'a kredi verdi. Aynı şekilde IMF de

programı çerçevesinde aldığı krediler. 21 Kasım 2004'te Paris Kulübü'nün borçların %80 kadarını üç aşamalı[79] bir program dâhilinde düşüreceğini açıklaması da bu maddeye dahildir.

TAHMİNİ IRAK DIŞ BORÇ STOKU, Milyar $, 2004-2010								
	2004	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
II. ve III. Aşama Borç İndirmesi Gerçekleşmeden Önceki Durum[80]								
Paris Kulübü	36,6	23,8	25,0	26,3	27,6	28,8	29,9	30,6
Paris Kulübü- Dışı Alacaklılar	76,4	53,5	56,2	59,0	61,9	64,7	67,1	68,6
Resmi Alacaklılar	61,4	43,0	45,1	47,4	49,8	52,0	53,9	55,2
Çok taraflı Alacaklılar[81]	0,6	0,9	0,9	1,0	1,3	1,7	2,4	3,4
Toplam Borç	113,6	78,2	82,1	86,3	90,8	95,2	99,4	102,6
Toplam Borç (%/GSH)	444,9	306,2	279,8	221,2	200,9	185,3	179,6	170,1
Toplam Borç Servisi	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	1,6	2,7
II. ve III. Aşama Borç İndirmesi Gerçekleşmeden Önceki Durum								
Toplam Borç	113,6	78,2	51,1	53,5	56,3	31,9	32,9	34,1
Toplam Borç (%/GSH)	444,9	306,2	174,3	137,2	124,6	60,3	59,4	56,6
Toplam Borç Servisi	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,8	11

Tablo-33

Paris Kulübü planının ne kadarının hayata geçebileceği tartışmalıdır. İlk aşama hayata geçtikten sonra Irak'ın borcu 78 milyar dolara düşmektedir. Bu durumun bir diğer anlamı, Irak'ın borcunun GSH'sının üç katı olduğudur.

Paris Kulübü ile yapılan anlaşma tam anlamıyla hayata geçse bile, Irak'ın borcunun Paris Kulübü içinde olan ülkelere ödenmesi, erteleme sonrası, 2011'de başlayacak ve 2038'de bitecektir. Ek başka bir borç azaltması yapılmaksızın 2010'da Irak'ın dış borç stoku, GSH'sinin %170'ine, yani 103 milyar dolara ulaşacaktır. Bu miktarın bir kısmı büyük oranda 2005–2010 arasında faiz ödemelerinin aktifleşmesinden kaynaklanmaktadır. II. ve III. aşamalarda ise dış borç stokunun 34 milyar dolar kadar düşmesi planlamaktadır.

Irak ekonomisine müdahil oldu. DTÖ ile gözlemci statüsünde ilişkiye geçildi.

79. Bugünkü net değerleri üzerinden 1. Aşamada %30 indirim ve bakaya miktardan faiz silinmesi, 2. Aşamada 2005 sonunda %30 miktarında borç silinmesi ve 3. Aşamada IMF incelemesinin ardından %20 borç indirimi kabul edildi.

80. Bu tahmin, ödemelerin ertelendiğini ve faizlerin büyük bir kısmının 2011'den önce ödeme takviminde olmadığını farz etmektedir.

81. Tahmin, yeni borçları da kapsamaktadır.

Paris Kulübü dışında kalan ülkelerin borçlar konusunda nasıl bir politika izleyecekleri belirsizdir. Genelde savaş sonrası ve gelecek için iyimser bir tablo çizmeye çalışanlar Paris Kulübü ertelemesi üzerinde gereğinden fazla durmaktadırlar. Oysa Paris Kulübü dışında kalan borçlar hususunda bir anlaşma sağlanmış değildir.[82]

Irak'ın toplam borcu hakkında net bir rakama sahip değiliz. Farklı kaynaklardan, hesaplamalardan ve iddialardan elde edilen bilgiler oldukça farklı bir tablo çıkarmaktadır. 80–135 milyar dolar arasında değişen tahmin ve iddialar bulunmaktadır. *Jubilee*'nin yaptığı[83] kapsamlı çalışmadan faydalanarak hazırlanmış aşağıdaki genel tablo, Irak'ın Birleşmiş Milletler Telafi Komisyonu'nun (UNCC) tazminatlarını içermemektedir. Tablolar *Jubilee* organizasyonunun farklı kurumsal ve haber kaynaklarından hazırladığı veriler ışığında derlenmiştir. İlk tabloda özet ana borçlar, ikinci tabloda ise borçların detaylarına göre tasnifi bulunmaktadır.

82. 10 Temmuz 2003 Basın Bildirisi.

83. http://www.jubileeiraq.org/odiousdebt.htm

Tablo 34. ALACAK MİKTARINA GÖRE IRAK'IN BORCU (Ana Özet) (Milyar ABD $)

Kaynak	**CSIS** (Center for Strategic and International Studies, USA)				**Exotix** (Londra)	**Paris Kulübü**[33]	**Jubilee Irak** (diğer kaynaklar)
	Tazminat	Borç	Sözleşmeler	**Toplam**	Borç	Borç**	Borç
Kuveyt	68.800	17.000		**85.800**	12.500		27.000
Rusya		12.000	52.000	**64.000**	8.000	3.450***	16.000
Suudi Arabistan	12.040			**12.040**	25.000		
Ürdün	13.760	0.295		**14.055**			
Hindistan	6.880		**6.880**				1.000
İngiltere	6.880			**6.880**		0.9308	1.600
Japonya						4.1086	5.580 7.000
Hollanda	1.720		3.600	**5.320**		0.0967	
Almanya	5.160			**5.160**		2.4039	
Mısır	3.440		0.740	**4.180**			
Türkiye	3.440	0.800		**4.240**			
İtalya	3.440			**3.440**		1.726	
ABD	3.440			**3.440**		2.192	5.000 4.000 (faiz dahil)
Fransa	1.720		0.073	**1.793**	8.000	2.9937	4.000
Sırbistan							1.8 ila 2
Kanada	1.720			**1.720**		0.5642	
Suriye	1.720			**1.720**			
İsrail	1.720			**1.720**			
Bulgaristan		1.000		**1.000**	1.700		1.512
Avusturya						0.8131	
Çin			0.080	**0.080**			> 2
B. A. E.			0.703	**0.703**			

Tablo 34. ALACAK MİKTARINA GÖRE IRAK'IN BORCU (Ana Özet) (Milyar ABD $) (Devamı)							
Yugoslavya					0.700		
Romanya					***0.530****		1.700
Avustralya						0.4993	
Polonya		0.500		**0.500**	***0.530****		0.700
İspanya						0.3212	
Brezilya						0.1929	
İsveç						0.1858	
Belçika						0.1845	
Finlandiya						0.1522	
İsviçre						0.1175	
Çek Cumhuriyeti					***0.530****		0.06 ila 0.1
Güney Kore						0.0547	1.100
Danimarka						0.0308	1.100
Fas		0.032		**0.032**			
Macaristan		0.017		**0.017**			
Körfez Devletleri		30.000		**30.000**	17.500		
Londra Kulübü					2.600		11.000
Paris Kulübü					9.500		Fransa/Rusya hariç
Çok Taraflı Kur.					1.100		
Diğerleri	36.120	18.357		**54.477**	26.100		
Diğer Ticari Alacaklar					2.200		
Diğer Borçlar	27.000			**27.000**			
Faiz		47.000		**47.000**		21.000	
	199.000	**127.000**	**57.196**	**383.196**	**116.490**	**42.0179**	

Tablo 35. IRAK'IN BORÇLARI (Detaylı Tablo)

Ülke	**Milyar/d**	**Yıl**	**Kaynaklar**
1.Paris Kulübü			
Avustralya	0.5	1991	Paris Kulübü, AU$635 (Avusturalya Buğday Kurumu)
Avusturya	0.8	1991	Paris Kulübü
Belçika	0.2	1991	Paris Kulübü
Brezilya	0.2	1991	Paris Kulübü
Kanada	0.6	1991	Paris Kulübü
Danimarka	0.03	1991	Paris Kulübü
Finlandiya	0.2	1991	Paris Kulübü
Fransa	3	1991	Paris Kulübü
Almanya	2.4	1991	Paris Kulübü
	3.9	2003	Alman Finans Bakanlığı resmi rakamı (03/04/25)
İtalya	1.7	1991	Paris Kulübü
Japonya	4.1	1991	Paris Kulübü
	7.02	2003	4.109 + 2.919 mld bakaya borç. 6.46mld ihracat kredisi, Japonya Uluslar Arası kalkınma Bankası (JBIC) 550md.
Kore	0.05	1991	Paris Kulübü
Hollanda	0.1	1991	Paris Kulübü , **303m**d'ı Temmuz 2004'den.
Rusya	3.4	1991	Paris Kulübü, Rusya borcuyla ilgili olarak 16mld'a ulaşan rakamlarda bulunmaktadır, çünkü Paris Kübü SSCB döneminden kalan borçların %65'ini silmektedir. Öyle ki bu borcun ekseriyeti "çirkin" askeri yardım borçlarıdır.
İspanya	0.3	1991	Paris Kulübü, daha az olduğuna dair veriler de mevcut.
İsveç	0.1	1991	Paris Kulübü
İsviçre	0.1	1991	Paris Kulübü
	0.7	2003	
	0.3	2003	

Tablo 35. IRAK'IN BORÇLARI (Detaylı Tablo) (Devamı)

Ülke	**Milyar/d**	**Yıl**	**Kaynaklar**
İngiltere	2	2003	620milyon £ ana borç, 525m faiz.
	0.9	1991	Paris Kulübü
ABD	2.2	1991	Paris Kulübü
2.Diğer Alacaklılar	(65.3-81.8mld)		
Bulgaristan	1.512	1995	22. Bulgaristan-Irak İşbirliği Komitesi. Faizler hariç.
	1.7	2003	
Çin	5.8	2004	Çin'in iddia ettiği alacak miktarı, daha önceleri bu rakam 2mld olarak bilinmekteydi.
Çek Cum.	0.147	2004	
Mısır	??	??	Alacaklı ama rakam bilinmiyor.
Macaristan	0.017	1995	
Hindistan	1	2003	
Ürdün	0.295	1991	
	1.3	2003	
Kuveyt	17	1992	
	27	2003	Kuveyt Yatırım Kurumu
Fas	0.032	1999	
Polonya	0.564	2003	
	0.7	2003	
Katar	4	2004	Oldukça şüpheli bir rakam, bkz. Dow Jones 20/1/04
Romanya	1.7	2003	
	2.5	2005	
Suudi Arabistan	25	2002	
	30	2004	24mld nakit + 6mld petrol. Bkz **Gulf Daily News 7/1/04**

Tablo 35. IRAK'IN BORÇLARI (Detaylı Tablo) (Devamı)

Ülke	**Milyar/d**	**Yıl**	**Kaynaklar**
Sırbistan	1.8-2	2003	Tartışmalı alacak iddia ediliyor.
Güney Afrika	0.024	2003	
Türkiye	1.8	2003	Faizlerle birlikte
BAE	3.8	2004	
3. Ticari ve Çok-Taraflı Kurumlar			
Kore şirketleri	1.7	2003	En büyük alacaklı Hyundai: 1.1 mld.
Japon şirketleri	3.2	2004	
Alman Şirketler	2.1	2004	Bu alacağın resmi ihracat alacağının parçası olma ihtimali var.
Londra Kulübü	2.6	2003	Rafidain Bank, 1983'de Chase Manhattan (J.P. Morgan Chase), Irving Trust (Bank of New York) ve BNP (BNP Paribas). Emergent Alternative Fund, Aberdeen Asset Management ve Argo Capital Management finans şirketleri de Irak'tan alacaklı oldukları iddia etmekteler.
Arap Para Fonu	0.420	2004	
Sosyal ve Ekonomik kalkınma İçin Arap Fonu	0.166	1998	
Islami Kal. Bank	0.125	1999	
4. Saddam Sonrası Dönem			
IMF	0.437	2004	29 Eylül 2004
US Ex-Im Bank	0.5	2004	5 Ekim 2004'de imzalandı
Islami Kalk Bank	0.5	2004	6 Ekim 2004
Ülke içi bonolar	0.1	2004	
Dünya Bankası	0.1	2005	29 Kasım 2005.

TOPLAM BORÇ TAHMİNLERİ	
Milyar Dolar	**Kaynaklar**
127	CSIS'in Ocak 2003 hesaplaması, 47mld faiz içinde.
100-200	ABD Enerji Bakanlığı, 2003
142	David Chance, Reuters 3/4/2003
127.7	World Bank, 2001
120	Irak'lı ekonomistlerin 2001 tahmini

Borç tahminleri ile ilgili sorunlar:

1. Körfez fonlarının hesaplanıp hesaplanmadığı net değil. Bu fonların hibe olduğu da iddia edilmektedir.
2. Hesaplamalar ve faizlerin dahil edilmesi 1990 sonrası gerçekleşti. Bu dönemde Saddam geri ödemeler için moratoryum ilan etmişti.
3. Farklı kurlar üstünden hesaplamaların yapılmış olması. Özellikle Körfez ülkeleriyle olan alacak ilişkileri Körfez Savaşı öncesi Irak para birimi değeri üstünden hesaplanmakta. Savaş sonrası Irak dinarının geldiği durum hesaba katılmamaktadır.
4. Bilinmeyen alacaklılar.

KASIM–2008 İTİBARİYLE IRAK'IN IMF'DEKİ DURUMU

I. Katılım Tarihi: 27 Aralık, 1945;

II. Kaynaklar	SDR[1] Milyon	% Kota
Kota	1,188.40	100.00
Fonda duran miktar	1,017.31	85.60
Rezerv Pozisyonu	171.10	14.40

III. SDR Bölümü:	SDR Miyon	Kullandırılan %
Net Kümülatif Verilen	68.46	100.00
Varlıkları	93.22	136.16

IV. Bekleyen : Yok

V. En Son Finansal Anlaşmalar

Çeşidi	Antlaşma Tarihi	Bitiş Tarihi	Onaylanan (SDR Milyon)	Çekilen (SDR Milyon)
Stand-By	19 Aralık, 2007	18 Mart, 2009	475.36	0.00
Stand-By	23 Aralık, 2005	18 Aralık, 2007	475.36	0.00

Tablo-37

IMF'LE HESAPLAR: 1 Mayıs 1984–30 Kasım 2008 (SDR)

Yıllar				**Fakirlik Giderme ve Büyüme/ Geliştirilmiş Yapısal Düzenleme/Teminat Fonu**			**Toplam**			
	Alımlar Ödemeler	Mükerrer Alımlar	Masraf Odemeleri	Krediler Ödemeler	Mükerrer Ödemeler	Faiz Ödemeleri	Alımlar ve Krediler Ödemeler	Mükerrer Ödemeler	Masraflar ve Faiz Ödemeleri
2008	0	0	1,639,339	0	0	0	0	0	1.639.339
2007	0	297,100,000	16,057,888	0	0	0	0	297.100.000	16.057.888
2006	0	0	14,433,927	0	0	0	0	0	14.433.927
2005	0	0	10,519,931	0	0	0	0	0	10.519.931
2004	297,100,000	0	733,007	0	0	0	297.100.000	0	733,007

Tablo-38

IV. IRAK'IN DIŞ TİCARETİ

A. Uluslararası Ticaret

İşgal öncesi Irak'ın dış ticareti ambargo rejimine rağmen devam etmiştir. 1997 ile Mart 2003 arasında sadece Rusya ile yaptığı dış ticareti 7,7 milyar doları bulan Irak, ambargo yönetimi altında ticari faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Rusya, Saddam Hüseyin döneminde imzaladığı ticari anlaşmaların işgal ile birlikte geçersiz sayılmasıyla 2,5 milyar dolara yakın zarara uğradı. En son Ağustos 2002'de imzaladığı 5 yıllık ekonomik işbirliği anlaşmasının avantajlarını da kaybeden Rusya, ambargo dönemi boyunca uluslar arası piyasada rekabet gücü olmayan *Volga* otomobillerini, tarım makinelerini ve elektrik santrallerini Irak'a düzenli olarak satmaktaydı. Son anlaşma ile petrol, elektrik ve demiryolları sektörlerinde Irak'la işbirliği kararı almış olan Rusya ilk ticari büyük zararı Ocak 2003'te gördü. Irak *Lukoil* ile olan anlaşmasını tek taraflı olarak feshedince, Rusya ile olan ticari ilişkileri gerildi. Bu son gerginliği saymazsak, Rusya'nın işgal öncesi Irak'la en fazla petrol anlaşması imzalamış olan ülke olduğunu söyleyebiliriz.

Irak'ın bir diğer dış ticaret ortağı Fransa'dır. İşgal öncesi dönemde Irak piyasasında büyük bir dilimin sahibi olan Fransa, endüst-

IRAK İTHALATI, 1980-2003

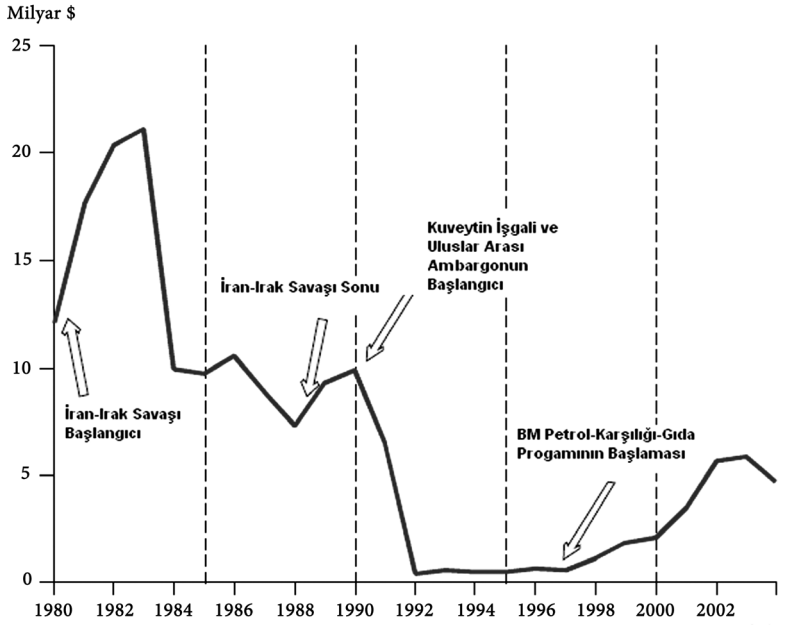

Kaynak: BM Ticaret Verileri

Tablo-39

ri ürünleri, telekomünikasyon ve elektrik aletleri ihraç etmekteydi. Ticari ilişkilerin iyi olduğu işgal öncesi yıllarda, Saddam rejimi Fransa ile olan ticaretini daha da derinleştirmek için Irak'ın Paris Büyükelçiliği'nde yeni bir Ticaret Ataşeliği bile açmıştı. Kasım 2003'te Bağdat'ta yapılan yıllık ticaret fuarına Fransa'dan 90'ın üstünde firma katılmıştı. Fransız petrol devi *Total* (eski ismiyle *Total Fina Elf*) Irak hükümetiyle 7,4 milyar dolarlık petrol yatırım sözleşmesi imzalamıştı. İşgal öncesi Amerika ile Fransa arasında da ciddi bir sorun olan bu sözleşme işgal ile birlikte geçersiz hale geldi. İşgal sonrası Irak petrollerinin kontrolünü kendi firmaları denetiminde ele alan Amerikan GKY, *Kellog Brown* ve *Root (KBR)* gibi Amerikalı firmalara ilk petrol yapılandırma işlerini ihale etti. Yeniden yapılanma programı altında Amerika-Irak ticari ilişkilerinin de canlandığı bu dönemde, sadece 2003 içerisinde Amerika Irak'tan 4,4 milyar dolarlık petrol ithal etti. ABD bu ithalatına karşın Irak'tan 347 milyon dolarlık ihracat yaptığını belirtmektedir. Lakin ihracat rakamları

Irak'taki Amerikan şirketleri ve onların bölgesel taşeron firmalarıyla beraber değerlendirilmelidir.

İşgal öncesinde birçok Uzakdoğu ülkesi de Irak'la olan dış ticaretlerini korudu. Özellikle Vietnam pirincinin en büyük ithalatçısı olan Irak, Tayvan[84] ve Tayland[85] ile de ticari anlaşmalar imzalandı. Çin'in Ulusal Petrol Şirketi, Çin Kuzey Endüstrileri Şirketi ile birlikte güney Irak petrol bölgesinde petrol çıkarmak üzere 1,3 milyar dolarlık anlaşmayı 1997'de imzalamışlardı. [86] Aynı şekilde Hindistan'dan *ONGC*, Endonezya'dan *Pertamina* da 2000 yılında Irak Batı Çölü bölgesinde petrol çıkarma anlaşmaları imzaladılar. Pirinç ticaretini petrole de taşıyan Vietnam'ın, *Petro Viyetnam* şirketi de Amara bölgesinde petrol çıkarma sözleşmesi imzaladı.[87] İşgalden hemen sonra Japonya'nın *Itochu*[88] ve *Mitsubishi* şirketleri Irak'ta petrol çıkarma anlaşmasına vardıklarını açıkladılar.

B. Savaş Öncesi Bölgesel Ticaret

i. Ürdün

Ürdün, bölgedeki siyasi istikrarsızlığın olumsuz etkilerine rağmen ülke ekonomisinin dış dünyaya entegrasyonu yönünde ekonomik reformlarını sürdürmüş ve yabancı yatırımcıların ilgi göstermeye başladığı bir ülke konumuna gelmiştir. Özellikle 2003 yılı Irak Savaşı'nı takiben Iraklıların Ürdün'e yerleşmeleri ve Irak'ta faaliyetleri olan ABD'li firmaların Ürdün'ü bir üs olarak seçmelerinin ülke ekonomisinde olumlu etkileri olmuştur. Irak'ta yaşanan ABD askeri müdahalesinin ardından Ürdün'ün konumu Irak ve çevredeki diğer bölgeler için daha fazla önem kazanmıştır. Irak'ta yapılacak yatırımlar veya kurulacak ilişkiler büyük oranda Ürdün üzerinden yapılmaktadır. Akabe limanı ABD ve AB'den Irak'a iletilmek

84. "Taiwan Expresses Interest in Securing Iraq Contracts", *Asia Pulse*, Nisan 21, 2003.

85. "Iraq-Thailand Trade Looks Promising if UN Ends Sanctions", *Emerging Markets Datafile*, Xinhua News Agency, Ocak, 2002.

86. "China Adopts Cautious Approach to Iraqi Oil", *Oil Daily*, Aralık 17, 2002.

87. "Iraqi Oil is for Iraqis", *Financial Times*, Kasım 28, 2003.

88. "Itochu Signs Iraqi Crude Oil Contract", *Japan Economic Newswire*, Ağustos, 2003.

üzere gelen ürünler için bir merkez konumuna gelmiştir. Akabe 2001 yılında "özel yatırım bölgesi" olarak yapılandırılmıştır. Bu da gümrük vergisi muafiyeti, düşük vergilendirme gibi ayrıcalıkları yatırımcılara sunmaktadır.[89] Aşağıdaki tablo Körfez Savaşı sonrası Irak ile Ürdün arasındaki dış ticaret dengesini göstermektedir. Benzer bir tabloyu bölgenin diğer ülkeleri için ortaya çıkarmamız mümkün değildir, çünkü Ürdün ambargo döneminde özel imtiyazlarla Irak'la ticaretini devam ettirmiş tek bölge ülkesidir.

ÜRDÜN-IRAK TİCARET DENGESİ, KÖRFEZ SAVAŞI-2003[90] (1000 dolar)							
	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2003
İhracat	395,047	379,036	459,624	302,198	620,511	634,611	769,346
İthalat	79,031	165,708	149,189	164,697	218,981	623,555	693,089
Ticaret Dengesi	316,016	213,328	310,435	137,501	401,530	11,056	76,257

Tablo-40

BM tarafından ambargo yönetimi uygulanmaya başlandıktan sonra Irak ile Ürdün her sene Şubat ayında yenilenen bir ticari anlaşmayı devam ettirdiler. Irak Ürdün'e ithal ettiği mallar karşılığında oldukça yüksek oranda indirimle petrolle ödeme yapmaktaydı. Bu dönem içerisinde resmi ticaret rakamları 300 ile 700 milyon dolar arasında değişmekteydi. 2006 yılında Irak'a ihracat 461 milyon dolar olarak olurken, Hindistan'a 395 milyon, Suudi Arabistan'a ise 354 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir. Resmi rakamların dışında, hatta resmi rakamları birkaç kez katlayacak gayri resmi ticaretin de yapıldığı tahmin edilmektedir. Anlaşma dışındaki ticareti göz ardı etsek bile, Ürdün ambargo döneminde elde ettiği ticaret imtiyazları sayesinde Irak'ın bir numaralı tedarikçisi haline gelmişti. Bu anlaşma Irak Geçici Hükümeti tarafından Kasım 2003'te feshedildi. Ambargo döneminde Ürdün'e tanınan imtiyazlar BM tarafından "ne izin verilmiş, ne de ambargoyu delen" uygulamalar şeklinde tarif edilmekteydi.

89. DEIK Ürdün Ülke Bülteni 2008

90. "Iraq's Trade with the World: Data and Analysis, 2004," *CRS Report for Congress*.

ii. Türkiye

Ambargo uygulanmadan önce Türkiye Irak'ın önemli ticari ortaklarından birisiydi. Yıllık 3 milyar dolar civarında seyreden ticaret hacminin savaşın hemen ardından durma noktasına gelmesiyle kayıt dışı ticarete yönelim arttı. Yıllık 1 milyar dolara ulaştığı tahmin edilen kayıt dışı ticaretin Türkiye'nin savaş sonrası zararını karşılaması mümkün değildir. Farklı analizlerin tahminlerine göre, Türkiye'nin bu dönemdeki toplam zararı 30 ile 80 milyar dolar arasında değişmektedir. 30 milyar dolar rakamı Türkiye'nin savaş öncesi resmi ticareti göz önüne alındığında çıkan çıplak hesaptır. Fakat 1991–2003 arasında Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yaşadığı gelişmeler, sosyal maliyet, askeri harcamalar, petrol fiyatları ve ekonomik krizler düşünüldüğünde, 60-80 milyar dolar arası bir zarar hesaplaması daha gerçekçi durmaktadır.

Ambargo döneminde Türkiye'den firmalar BM Petrol-Karşılığı-Gıda Programı'ndan faydalandılar. Lakin 2000 senesine kadar BM ihalelerinden ciddi bir pay da alamayan bu firmalar, 2000'den sonra, sınır ülke olmanın da verdiği avantajla BM ihalelerinden daha fazla pay almaya başlamışlardır. Türkiye'nin koalisyon güçlerinin içinde yer almasına rağmen, gerek zararlarını tazmin edecek bir uluslararası açılım yapamaması ve gerek ticari bir imtiyaz alamamasından dolayı, Irak'la kayıt dışı ticareti hızla artmıştır. Ambargo döneminde 'kamyon ticareti' olarak bilinen sınırdan kaçak petrol taşınması hızla artmış, günlük 500 kamyona kadar ulaşmıştır. Dönemin nazik ekonomik şartlarından dolayı göz yumulan sınır ticareti uluslar arası raporlarda vurgu yapılarak aktarılsa da[91] bu ticaret Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndaki zararlarının küçük bir kısmını bile tazmin etmekten uzaktır.

iii. Suriye

1980'den beri Irak'la diplomatik ilişkileri savaşta İran'ı desteklemesiyle kesilen Suriye, ilk münasebetini 1997'de ticari yollarla kurdu. 2001'de ticari anlaşma ile resmen başlamış olan ilişkiler ambar-

91. "Iraq's Trade With the World: Data and Analysis", *CRS,* Eylül 2004.

go döneminde devam etti. Irak, ambargo dönemi başladıktan sonra Suriye ile BM kararlarına rağmen ticaretine devam etti. Suriye'nin kendi ekonomik şartları ve siyasi izolasyonu dolayısıyla, yapılan ticaret göze gelecek kadar ciddi bir hacme ulaşmamıştır. Yalnız, Kasım 2000 ile işgale kadar olan süre zarfında, Irak Suriye'ye 20 yıldır kullanılmayan 50 yıllık borulardan ambargoya rağmen petrol akıttı. Piyasa değerinin yarısının da altında bir fiyatla Suriye'ye satılan petrol, bu ülkenin toplam petrol ihtiyacının takriben %50'sini karşılamaktaydı. Suriye bu gelirleri toplarken, kendi ham petrolünü de piyasa fiyatından satmaya devam etti. Irak'ın bu petrol boru hattından günlük 200.000- 250.000 varil petrol ihraç ettiği ve bu anlaşmadan 800 milyon dolar kazandığı tahmin edilmektedir. 8 Nisan 2003'te Suriye Devlet Petrol İştirakı (*Sytrol*) yetkilileri anlaşmayı doğruladılar.[92]

iv. İran

Irak'ın İran'la yaşadığı ağır savaştan dolayı ambargo dönemi ve sonrasında bu ülkeyle ticari ilişkileri olmadı. Lakin yeni Irak hükümetinde oluşan Şii ağırlık ve İran'ın Irak içerisindeki siyasi aktörlerle olan derin bağları dolayısıyla ticaretin hızla artacağı tahmin edilmektedir. İran İhracat Garanti Fonu ile Irak Ticaret Bankası arasında 2004 senesinde imzalanan bir anlaşma ile ilk resmi ticaret adımları atıldı. Anlaşma sonrası yapılan açıklamaya göre, Irak ile İran'ın ticaretinin yıllık 3–4 milyar dolara ulaşması beklenmektedir.

Irak bölgedeki diğer ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmalarına da dâhil olmuştur. Özellikle 13 ülke tarafından imzalanan 'Arap Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'na dâhil olması oldukça önemli bir açılımdı. Bu anlaşmanın en göze çarpan yönü, ülkeler arasındaki gümrük duvarlarının yıllık %10 azaltılması kararıdır.

Sonuçta, Irak'ın bölge ülkeleri ile olan ticaretine bakıldığında iki önemli ülke ön plana çıkmaktadır: Türkiye ve İran. Suriye ve Ürdün ambargo döneminin özel şartları içerisinde, rekabet ortamı olmaksızın Irak'la ticaretlerini geliştirmişlerdir. Ancak rekabet şartlarının olduğu bir ortamda ne Suriye ne de Ürdün, Türkiye ve İran'la

92. J. Van Schaik, "Syria At Last Admits to Iraqi Oil Imports", *Oil Daily*, 9 Nisan 2003.

ekonomik olarak rekabet edemeyeceklerdir. Önümüzdeki dönemde petrol üretiminin ve Irak-içi petrol fiyatlarının istenilen bir seviyeye ulaşmasıyla Irak iç talebi canlanmaya başlayacaktır. Şu an için sadece altyapı yatırımları ve sınırlı sayıda sektörde görülen talep, istikrar ortamının yerleşmesiyle birlikte toparlanmış ve sektörlere yayılmış bir talebe dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Burada Türkiye'nin önemli bir avantajı ortaya çıkmaktadır. Irak'ta bir istikrarsızlık senaryosunda bile Türkiye'nin Irak'la olan ticareti Kuzey Irak'taki göreceli istikrardan dolayı inkıtaya uğramadan devam etme potansiyeline sahiptir.

V. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN EKONOMİ-POLİTİĞİ

• Türkiye'nin 70 milyar dolarlık ihracatının yüzde 87'sini sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye, otomotiv, seramik, cam, gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, çimento gibi pek çok sanayi alanında Irak'la işbirliğine gidebilir.

• Türkiye bu işbirliğini yakın zamanda hayata geçirdiği Kalkınma Ajanslarını da devreye sokarak gerçekleştirebilirse, bölgesel canlanmayı da tesis edecektir. Kurulan toplam 26 Kalkınma Ajansının 6 tanesi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindendir. Bu bölgelerde başarıyla yürütülecek yatırım promosyonları, Irak'ın ve sınır ticaretinin potansiyelini yeteri kadar fark edemeyen İç Anadolu ve Marmara yatırımcısının da ilgisini çekecektir.

• Irak'la ticari faaliyetlerin kaderini belirleyecek temel unsur gelecek kaygılarıdır. İstikrar ortamının tesis edilmesi, işgalin bitmesi ve bir iç çatışmanın yaşanmaması en başta gelen temennilerdendir. Türkiye'nin Irak piyasasında diğer rakiplerine göre en büyük avantajı sınır komşusu olmasıdır. İstikrar ortamı Irak'ta tam anlamıyla tesis edilsin veya edilmesin, Türkiye'nin sınır komşusuyla ticareti devam etmek zorundadır. Türkiye, Körfez Savaşı'nda gördüğü zararı tekrar görmemelidir. Yapılacak yatırımlar bu bağlam göz önünde bulundu-

rularak yapılmalıdır.

• Ticaret ve Sanayi odaları, Türkiye'den Irak'a yönelen yatırımcıyı ve tüccarı yönlendirmelidir. Kısa vadeli ticaret ve yatırımdan ziyade, orta vadeli yatırım-uzun vadeli kâr realizasyonu vizyonu yerleşmek zorundadır. Ancak böylesi bir vizyon ile Türkiye'den Irak'a giden yatırımcı ve ihracatçılar taşeron firma statüsünden kurtulabilirler.

• Irak'ta işgal sonrası durma noktasına gelmiş olan ekonomik hayat canlanmaktadır. Aşağıda Irak Kalkınma Fonu'nun geçen sene itibariyle yayımladığı resmi yeni işyeri açma grafiği bulunmaktadır. Grafikte görüleceği üzere, işgalin ikinci senesinin sonundan beri ticari hayat canlanmaktadır. Bu ticaretin ekseriyeti Kuzey Irak'ta gerçekleşmiştir. Türkiye yaşanan bu ticari canlılıktan özel sektörü aracılığı ile belli bir pay almış olsa da, cari payı istenilen düzeye ulaşmış değildir. Donanımlı bir planlama ile arzu edilen ticari düzey yakalanabilir.

TOPLAM YENİ TİCARİ SİCİLLER

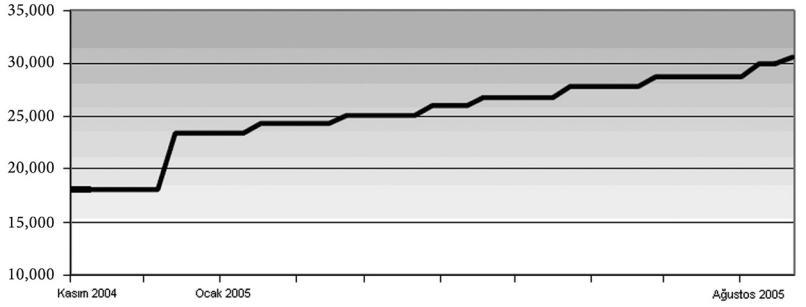

Kaynak: Irak Kalkınma Kurumu

Tablo-41

Körfez Savaşı'nda çok uluslu güce destek veren Türkiye, Irak'ın komşusu olarak savaştan en çok etkilenen ülkelerin başında olmasına rağmen, yeterince tazminat ve ticaret avantajı elde edememiştir. Aynı dönemde Mısır ve İsrail'in askeri borçları silinmiştir. Ürdün Irak'la ticarete devam etmiş ve ABD'den ciddi miktarda mali yardım almıştır. Bu avantajlar ABD'nin Ürdün ve İsrail'de nitelikli sanayi bölgeleri kurdurmasıyla doruğa çıkmıştır. Aynı şekilde, savaşa katılan batılı devletlerin hemen hepsine savaş tazminatı verilmiştir.

1991 senesinde, savaş sonrası, 16 dolar civarından 37 dolar civarına çıkan petrol fiyatları Türkiye ekonomisini doğrudan etkilemiştir. Petrol fiyatlarının makro etkisinin yanında nakliyat, müteahhitlik hizmetleri ve ihracatı doğrudan etkilenen Türkiye, 1993'ten sonra iktisadî istikrarsızlık dönemine girmiştir. Bu maliyetlere savaş sonrası dönemde Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğunun zemin hazırladığı iç sorunlardan kaynaklanan askeri operasyonların kısmi masraflarını da dâhil etmek gerekmektedir. Öyle ki, askeri masrafların yanında, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki ticari faaliyet kollarının doğrudan etkilendiği bu süreç, savaş sonrası 10 yıl boyunca etkilerini oldukça ağır bir şekilde hissettirmiştir. Sınır ticaretinin inkıtaya uğradığı bu dönemde Türkiye, Almanya'dan sonra ikinci büyük ticaret hacmine sahip olduğu Irak pazarını tamamen kaybetme noktasına gelmiştir.

Savaşın Güneydoğu ekonomisine göç, işyerlerinin kapanması ve işsizlik şeklinde yansıyan olumsuz etkileri bir dizi ticari ve sosyal sorunu körüklemiştir. Bölgede sanayi ve ticaret durma noktasına gelmiş, ihracat güçleşmiştir. Güneydoğu'da duran yatırımlar, bölgenin geri kalmışlığını derinleştirmiş, batıya göçü hızlandırmış ve terörü besleyen bir faktör haline gelmiştir. Makro anlamda da Türkiye ekonomisi savaştan şiddetle etkilenmiş; 1990'da %9,4 olarak gerçekleşen büyüme hızı 1991'de %0,3'e inmiş; bütçe açığı %180 artmış; durgun ekonomiye karşın enflasyon 11 puan yükselmiştir. Türkiye'nin bölgeye gerçekleştirdiği 3,5 milyar dolar civarındaki ihracat, toplam ihracatının %9,5'ini oluşturmaktadır. Bu seviye, bir ülkenin yakın komşularıyla olan ticari ilişkileri kapsamında düşünülürse oldukça yetersizdir.[93]

Irak'ın 2003 senesinde Amerika tarafından işgal edilmesiyle Türkiye 10 yıl aradan sonra benzer siyasî ve ekonomik risklerin içine girmiştir. Savaş öncesi oldukça yıkıcı senaryolar girdabında Türkiye işgale ortak olmamıştır. Savaş sonrası mevzui bahis edilen senaryoların ekseriyeti gerçekleşmemiş, Türkiye Körfez Savaşı sonrası tec-

93. Irak Savaşının Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Mayıs 2003.

rübesi ile Irak'la olan iktisadî ilişkilerini tahmin edilenden daha hızlı bir şekilde geliştirmiştir. Bu iyimser tablonun oluşması tamamen Türkiye'nin kontrolünde gelişmemiştir. İşgal sonrası Irak'ın siyasî geleceği ne olursa olsun, Türkiye açısından ekonomik ilişkiler vazgeçilmezdir. Bu vazgeçilmezlik, coğrafi gerçeklikten kaynaklanan jeoekonomik bir zorunluluktur.

Türkiye bu tabii avantajını ve gerçekliğini Körfez Savaşı sonrasında idrak edememiştir. Körfez Savaşı'ndan sonraki süreçte ambargoya, özel bir statü elde etmeksizin iştirak etmenin faturasını tam olarak bilmesek de, en iyimser yaklaşım bile 30 milyar dolar zarardan bahsetmektedir. 2003 işgalinin ardından Türkiye'nin hem Körfez Savaşı'ndan aldığı dersler, hem de Amerikan şirketlerinin bölgeden taşeron şirketlere ihale vermeyi tercih etmesinden dolayı, Türk şirketleri hızlı bir şekilde Irak'ta yapılanmaya gitmişlerdir.

Ocak-Ekim 2005 döneminde tüm ülkeler içinde İtalya'dan sonra en büyük ihracat artışı, Irak'a gerçekleşmiştir. Irak'a yapılan ihracat, Ocak-Ekim döneminde yüzde 51,2 oranında artarak 2,2 milyar dolar değerine yükselmiş, böylece Irak en fazla ihracat yaptığımız 7. ülke durumuna gelmiştir. Ekim ayında da yüzde 35,3 oranında artış gerçekleşmiştir. Irak'a yönelik ihracat artışında en büyük rolü sanayi ürünleri oynamıştır. 2005'i takip eden yıllarda ise Irak'ın Türkiye ihracat-ithalat tablosundaki yeri aşağıdaki gibidir.

İHRACAT - İlk 10 Ülke (Milyon $)

ÜLKELER	EKİM					OCAK - EKİM				
	2007	**DAĞ.%**	**2008**	**DAĞ.%**	**DEĞ.%**	**2007**	**DAĞ.%**	**2008**	**DAĞ.%**	**DEĞ.%**
1- Almanya	1.115	11,3	908	9,5	-18,5	9.823	11,4	11.220	9,8	14,2
2- İngiltere	806	8,1	604	6,3	-25,0	6.912	8,0	7.207	6,3	4,3
3- B.A.E.	302	3,1	503	5,2	66,4	2.498	2,9	7.308	6,4	192,6
4- İtalya	684	6,9	502	5,2	-26,6	5.973	6,9	6.944	6,0	16,3
5- Rusya Federasyonu	473	4,8	497	5,2	5,0	3.824	4,4	5.729	5,0	49,8
6- Fransa	554	5,6	451	4,7	-18,5	4.736	5,5	5.861	5,1	23,8
7- **Irak**	**239**	**2,4**	**379**	**4,0**	**58,4**	**2.304**	**2,7**	**3.058**	**2,7**	**32,7**
8- A.B.D.	351	3,5	372	3,9	6,1	3.493	4,1	3.643	3,2	4,3
9- İspanya	383	3,9	309	3,2	-19,5	3.769	4,4	3.588	3,1	-4,8
10- Romanya	336	3,4	289	3,0	-14,1	2.947	3,4	3.588	3,1	21,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo-42

İTHALAT - İlk 40 Ülke (Milyon $)

ÜLKELER		EKİM					OCAK - EKİM				
		2007	**DAĞ. %**	**2008**	**DAĞ. %**	**DEĞ. %**	**2007**	**DAĞ%**	**2008**	**DAĞ %**	**DEĞ %**
1	Rusya Federasyonu	2.078	13,3	2.344	15,7	12,8	18.614	13,6	27.368	15,3	47,0
2	Almanya	1.642	10,5	1.355	9,1	-17,5	13.863	10,1	16.180	9,1	16,7
3	Çin	1.245	8,0	1.351	9,1	8,5	10.640	7,7	13.600	7,6	27,8
4	A.B.D.	725	4,6	892	6,0	23,1	6.640	4,8	10.448	5,9	57,4
5	İtalya	920	5,9	811	5,5	-11,8	8.124	5,9	9.752	5,5	20,0
7	İran	556	3,6	681	4,6	22,5	5.540	4,0	7.488	4,2	35,2
28	Endonezya	123	0,8	109	0,7	-11,1	1.144	0,8	1.247	0,7	8,9
29	Bulgaristan	182	1,2	109	0,7	-40,4	1.611	1,2	1.685	0,9	4,6
30	**Irak**	**175**	**1,1**	**108**	**0,7**	**-38,2**	**416**	**0,3**	**1.247**	**0,7**	**199,7**

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Tablo-43

2005 itibariyle, Petrol-Karşılığı-Gıda Programı dışında savaş sonrası yatırımlarda Türkiye'den onay alarak Irak'ta iş yapan 200 şirketin toplam yatırımları 2,2 milyar doların üstündeydi. Gerçekleşmiş yatırımların dışında, 600 şirket de iş yapmak için müracaatta bulunmuştur. Türkiye'nin yatırımlarında ve dış ticaretinde, Irak'la tesis edeceği sorunsuz tahsilât mekanizmasının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Tahsilât sorunların ciddi boyutlara ulaşmazsa, Irak'ta 2010'a kadar hız kesmeden devam edecek yatırım ortamının Türkiye tarafından ivedilikle dış ticaret avantajına dönüştürülmemesi için bir sebep bulunmamaktadır.

2006 yılında bir önceki yıla göre Irak'a ihracatımız %5,8 oranında azalarak 2,5 milyar dolar olarak gerçekleşirken ithalatımız da aynı yıl %18,3 oranında düşüşle 374 milyon dolar olmuştur. 2007 yılında ise Irak'a ihracatımız bir önceki yıla göre %8,8 oranında artışla 2,8 milyar dolara ithalatımız ise %72,2 oranında artışla 645 milyon dolara yükselmiştir. 2005 yılında Türkiye üzerinden Irak'a 1,8 milyar dolar değerinde 2.220 bin ton akaryakıt (benzin, kerosen, motorin) ve 426 milyon dolar değerinde 735,5 bin ton LPG transit olarak ihraç edilmiştir. 2006 yılında ise Türkiye üzerinden transit akaryakıt ihracatı 500 milyon dolar civarında olmuştur. Irak'a ihracatımızda mineral yakıtlar, elektrikli makineler, değirmen ürünleri, tuz, kükürt, çimento, demir-çelik, kazanlar, makineler, demir-çelik eşya, mobilyalar, otomotiv ve yan sanayi, plastikler ilk sıralarda yer alırken, ithalatımızda mineral yakıtlar, demir-çelik, bakır ve bakır ürünleri, yenilen sebzeler, gübreler, alüminyum ve alüminyum ürünler başta gelen ürünlerdir. Irak ile 2006 yılında sınır ticareti tahminlere göre 2–4 milyar dolara ulaşırken navlun geliri de yaklaşık 750 milyon dolar olmuştur.

Karadeniz Holding'e bağlı KARTET Toptan Elektrik Ticaret A.Ş. 2003 yılından son döneme kadar Irak Elektrik Bakanlığı ile yapılan sözleşme çerçevesinde Irak'a elektrik ihraç etmekteydi. Elektrik üretiminin ham maddesi olan fuel oil, Irak tarafından aynı sözleşme kapsamında sağlanıyordu. Irak tarafından sağlanan fueloil'in temininde aksama meydana gelmesi yüzünden, Irak'a elektrik ihracatını, söz konusu durumun telafisine kadar durdurmak zorunda kalmıştır.

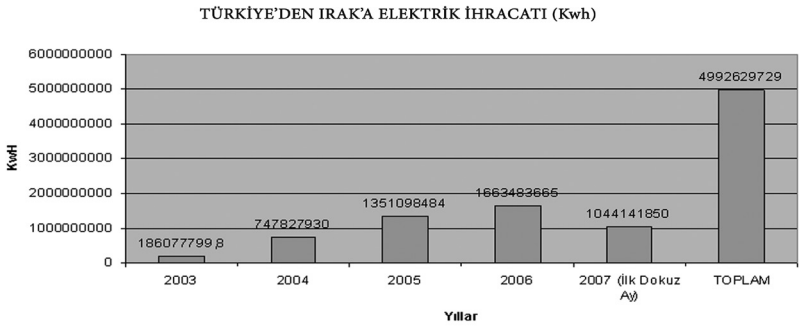

Tablo-44

Irak'ta beş sahada üretilecek yaklaşık 280 milyar m^3 doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ihraç edilmesi söz konusudur. Bu çerçevede, Botaş Genel Müdürlüğü, Kerkük-Yumurtalık ham petrol boru hattına paralel yapılması planlanan Irak-Türkiye doğal gaz boru hattının Türkiye bölümüne ilişkin etüt çalışmalarına başlanmıştır. Bu paralel boru hattı ile Irak doğal gazının Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmaktadır. 2007 yılı için Türk müteahhitleri tarafından Irak'ta üstlenilen işer 540 milyon dolar ve şu ana kadar Irak'ta üstlenilen işlerin toplam değeri ise 5 milyar dolardır.

Mersin çıkışlı bir aracın Habur'a ulaşım süresi ortalama 24–30 saat iken, İstanbul çıkışlı bir aracın Habur'a ulaşım süresi ortalama 48-60 saattir. Mersin veya İstanbul'dan çıkış yapan bir aracın gidiş-dönüş sefer süresi ortalama 18–21 gündür. Habur sınır kapısından günlük ortalama çıkış yapan araç sayısı ortalama 893 iken giriş yapan araç sayısı ortalama 777'dir.[94]

Önümüzdeki dönemde özellikle Kuzey Irak'ta, kişi başına düşen gelir hızla artacaktır. Kuzey Irak, Körfez Savaşı sonrası dönemde siyasî ve iktisadî olarak Bağdat yönetiminden kopmuş, bu ara süreci ekonomik olarak toparlanarak geçirmiştir. Aynı şekilde, önümüzdeki yıllarda iç talebin hızla artacağı da hesaba katılmalıdır. Türkiye gerek bu talebi karşılamada gerekse büyük ekonomik altyapı yatırım-

94. DEIK Türkiye-Irak Ticari İlişkileri, Mart 2008

HABUR SINIR KAPISINDAN IRAK'A ÇIKIŞ YAPAN ARAÇ SAYILARI

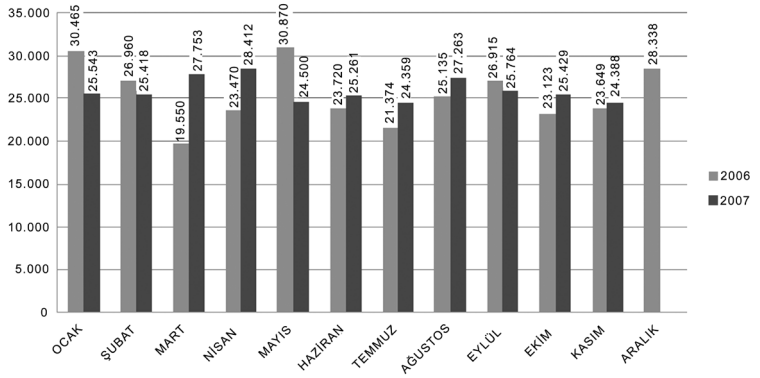

Tablo-45

larını karşılamakta en avantajlı ülkedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki KOBİ'ler, genel sorunlarının yanında, Irak'taki potansiyel de göz önüne alınarak yapılandırılmalı ve desteklenmelidir. Öyle ki, Irak'ın dış borç ödemelerinin belini çok fazla bükmeyeceği önümüzdeki dört yıl içerisinde yapılacak yatırımlar, Türkiye ve Irak arasında yapısal bir ticari münasebetin tesis edilmesini sağlayacaktır. Böylesi bir girişim, Türkiye'nin hem sınır bölgelerindeki, hem de sınır ötesindeki çıkarlarını besleyecek istikrar ortamının yaratılmasının da en önemli unsurlarındandır.

VI. IRAK'TA EKONOMİNİN YAKIN GELECEĞİ

A. *GSH Beklentileri*

• 2005 yılı için Amerikan kaynaklarının ve Irak yetkililerinin GSH'de yaşanacak büyümeye dair tahminleri ve açıklanan programları %300 sapma göstermiştir. GSH büyümesi %17 tahmininin oldukça altında, %4 olarak çıkmıştır. Bu sapmanın en temel sebebi petrol üretimine dair yapılan iyimser tahminlerdir. Öte yandan Irak'ta güvenlik ortamı tesis edilmedikçe gelecek yıllar için tutarlı bir tahminde bulunmak kolay değildir. 2007 yılı içerisinde reel GSH artışının %1.5 olarak tahmin edildiği Irak ekonomisinde, petrol dışı ürünlerin GSH'ya katkısı daha da azalmıştır. 2008 için IMF kaynakları ve Irak hükümeti büyüme hızının %9 olacağını tahmin etmekteydiler. Elbette ki küresel mali kriz ortamında petrole duyulan talepte yaşanan radikal düşüş Irak'ın büyüme tahminlerini doğrudan etkileyecektir. Irak için kötü senaryo 2004 düzeylerini yeniden görmek olabilir. Ayrıca 2007 senesinde yaşanan kuraklığın 2008'de de etkili olması, Irak'ın gelecek birkaç yılını da (petrol dışı GSH katkıları anlamında) olumsuz etkileyecektir.

B. Fiyat Beklentileri

• EPCA programı altında 2005 senesi için tahmin edilen enflasyon hesaplamaları %20 civarında çıkarak, tahminlerden %5 sapma göstermiştir. Mal arzında yaşanan sıkıntıların başlıca sebebini teşkil eden bu sapma, yerli petrol ürünleri fiyatlarında uluslar arası fiyatlara göre bir düzenleme yapıldığında daha da büyük dalgalanmalara yol açacaktır. 2006 senesinde %65'i gören enflasyon, 2007 de ancak %5 civarında aşağı çekilebilmiştir.

• Yüksek bir düzeyde seyreden ve önümüzdeki yıllarda da (yedek kapasitelerin hızlı bir şekilde artma ihtimali olmadığından) seviyesini koruyacağını tahmin ettiğimiz dünya petrol fiyatları, Irak'ın kısa vadede toparlanmasına yardımcı olacaktır. Irak'ın petrol fiyatlarını kendi avantajına dönüştürmesi, bir an evvel petrol üretiminin istikrarı yakalamasına ve altyapısını hızla toparlamasına bağlıdır. Irak ancak petrol üretiminde yakalanan bir istikrardan sonra önümüzdeki yıllar için büyüme oranının, ödemeler dengesinin, bütçenin ve yatırımların geleceği hakkındaki tahminleri tutturabilir. 15 Aralık 2005 seçimlerinin ardından oluşan kısmi siyasî istikrar ortamı, 2006'da devam ettirilememiştir. 2006 için hedeflenen ve tahmin edilen %17 GSH büyüme oranının gerçekleşmesi de mümkün olmamıştır.

C. Maliye Politikası ve Bütçe Beklentileri

• Bütçe açığı 2003–2005 arasında artmaya devam etmiştir. Bu gelişme de yetersiz petrol üretiminden kaynaklanmaktadır. Bütçe gelirleri petrol gelirleri ile planlanmaktadır. 2005 petrol üretimi ortalamasının 1,4 mvg civarında kalmasıyla açık ortaya çıkmıştır. Düşük üretim, ortalama 36 dolar/varilden yapılan ihracatı negatif bakiye olarak aşağı çekmiştir. Petrol ürünleri fiyatlarının artırılmasının gecikmesi mali gelirleri de negatif yönde etkilemiştir. EPCA programında 1 milyar dolar, Irak programında da 1,5 milyar dolar olan bu negatif artış bütçe üstünde baskı yaratmıştır. Ancak petrol fiyatları planlanan fiyatın üstüne çıkmasıyla bu açık kendi kendini finanse edebilir. 2007 senesinde bütçe toparlanmaya başlayarak fazla vermiştir. Artan petrol fiyatlarının nispi olarak Irak petrol fiyatlarına

yansıması bütçeye yardımcı olmuştur. Irak Kalkınma Fonunda biriken miktar 2007 sonunda 12.6 milyar doları bulmuştur. Aynı şekilde 2008 ortasından itibaren inişe geçen petrol fiyatları Irak'ın yakın gelecekteki bütçe yönetimi sıkıntıya sokmaya adaydır.

• Bütçe yönetimini, yolsuzlukla mücadeleyi, kamu finansmanı idaresini ve borçlanma stratejilerini yeniden yapılandırmak zorunda olan Irak; elindeki tek stratejik sektör olan petrol ve ilgili yan sanayideki, kamu şirketlerinin özelleştirilmesinde olabildiğince temkinli davranmalıdır.

D. Para Politikası ve Kur Politikası Beklentileri

• Bütçede oluşan açıklar için siyasî iradenin, Merkez Bankası'nı zorlamadan önce, Irak'ın dışarıda dondurulmuş ve el konmuş kaynaklarının aktif hale getirilmesi için irade koyması gerekmektedir. Aksi takdirde, dört yıl sonra uluslar arası kurumlara borç ödemeleri başlamadan, bir başka borç dağı ortaya çıkabilir.

• Geçen senenin ortasından beri kur paritesi baskıları ortaya çıkmıştır. 2004'te uluslararası rezervlerdeki net artışın ardından 2005'te ibre tersine dönmüştür. 2005 için net uluslararası rezervler oldukça düşüktür. 2004 senesinde günlük 25 milyon dolar seviyesinde seyretmiş olan dolar satışları, 2005 senesinde 50 milyon dolara çıkmıştır. Bu artışlar karşısında farklı analizler bulunmaktadır. Fakat Irak'ın dolar dolaşımının oldukça yaygın olduğu bir ülke olduğu unutulmamalıdır. Körfez Savaşı sonrasında, başta Kuzey Irak olmak üzere, ülkede dolar yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı. Amerika, işgal sonrası yeniden yapılanma sürecinde de, Irak'taki lokal şirketlere dolar üstünden nakit ödeme yapmayı sürdürmektedir. Irak Merkez Bankası'nın 2007 itibariyle net uluslararası döviz rezervi 25 milyar dolar düzeyinde seyretmiştir. Irak Merkez Bankası'nın diğer bir sorunu da Kuzey Irak bölgesindeki iki şubenin Bağdat'tan kopuk bir şekilde çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu ise çok açık bir şekilde Merkez Bankasının hem veri anlamında hem de operasyonel pozisyon anlamında güven tesis etmesini engellemektedir.

• Irak'ta dalgalı veya sabit kur sistemi altında ne gibi ekonomik

farklılıklar olacağı, 2005 senesi boyunca Irak Merkez Bankası ve uluslararası finans kurumları arasında tartışılmıştır. Dalgalı kurun daha önce belli oranlarda siyasî istikrarsızlıkların olduğu ülkelerde ne gibi sonuçlar verdiği de hala tartışılan bir konudur. Irak, işgal sonrasında kaybettiği kurumsal altyapısı olmaksızın *de facto* ekonomik faaliyetleri değiştirme yolunu tercih etmemelidir.

Tablo 46. IRAK MERKEZ BANKASI BİLANÇOSU[95]		
	2007 (Milyon, Irak Dinarı)	**2006** (Milyon, Irak Dinarı)
AKTİFLER		
Altın rezervi	191,943	159,073
Merkez Bankasındaki mevcut para varlığı	8,161,679	4,858,618
Banka mevduatları	5,615,788	360,296
Vadesi gelmemiş Hazine bonoları	24,004,486	20,033, 353
Maliye Bakanlığındaki mevduatlar	4,688, 201	5,407,472
IMF'deki döviz cinsinden yatırımlar	2,448,770	2,960,235
Gayrimenkul ve ekipmanlar	22,417	22,014
Diğer varlıklar	11,896	8,670
Aktif Toplam	**45,145,180**	**33,799,731**
PASİFLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER		
PASİFLER		
Emisyon hacmi	15,632,225	11,916,555
İhraç edilen Hazine bonoları	2,745,675	1,632,300
Yerel Bankaların depozitoları	18,613, 785	11,148,851
Yabancı hükümet ve bankaların mevduatları	2,532,582	12,498,102
IMF mevduatları	2,101,595	2,756,529
Hükümet kuruluşlarının mevduatları	16,7,743,114	6,304,768
Diğer yükümlülükler	289,494	731,812
	49,685,470	46,988,917
BÜTÇE AÇIĞI		
Sermaye	100,000	5000
Genel rezerv	2,100	2,100

95. Kuzey Irak verileri hariç.

Tablo 46. IRAK MERKEZ BANKASI BİLANÇOSU (Devamı)		
	2007 (Milyon, Irak Dinarı)	**2006** (Milyon, Irak Dinarı)
Altın yeniden değerlendirme karşılığı	191,928	159,059
Geçmiş yılların zararları	4,807,318	13,350,845
	4,513,290	13,189,186
Toplam borçlar ve bütçe açığı	**45,145,180**	**33,799,731**
GELİRLER		
Faiz geliri	459,158	1,091,676
Faiz masrafı	1,377,728	462,307
Net faiz geliri	**81,430**	**629,369**
Net harç ve komisyon geliri	454,942	157,976
Altın değerlendirme karı	32,869	16,172
Diğer muhtelif gelirler	15,935	63,234
582,176		
866,751		
MASRAFLAR		
Personel masrafları	8,915	12,255
Amortisman	653	397
Kur farkı gideri	1,065,034	677,255
Genel ve yabancı bankalardaki mevduatlar	22,957	103,579
Yabancı bankalarda amorti edilmiş depozito	38	56,114
Provizyonların geri alınması	44,745	141,435
	1,052,852	708,165
Yabancı alacaklı bakiyelerinin tanınmamasının etkisi	9,044,072	_
YILLIK NET KAR	**8,576,396**	**158,586**

Tablo 47. SEÇİLMİŞ EKONOMİK VE FİNANSAL GÖSTERGELER, 2004–10

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Ekonomik Büyüme ve Fiyatlar									
Nominal GSYİH (Milyar Dolar)	21.132	25.53	24.295	29.341	39.003	45.203	51.389	55.318	60.306
Kişi başı nominal GSYİH (Dolar)	780	942	870	1.051	1.357	1.528	1.690	1.771	1.882
Nominal GSYİH (Milyar Irak Dinarı)	31.698	37.28	36.442	44.011	64.177	80.135	96.365	108.711	121.879
Reel GSYİH (yüzde değişim)	51,7	46,5	16,7	3,7	16,8	13,6	12,5	7,8	7,2
Petrol üretimi (Milyon Var./Gün)	2,1	2,0	2,4	2,0	2,4	2,8	3,1	3,3	3,5
Irak petrol ihraç fiyatları (Dolar/varil)	30,4	31,6	26,0	36,0	40,5	39,8	38,8	38,5	38,5
Irak petrol ihraç fiyatları ve WEO fiyatları ara. fark (Dolar/varil)[1]	6,8	6,1	11,3	12,7	8,0	7,5	7,0	6,5	6,0
Tüketici fiyat enflasyonu (yıldan yıla)	7,0	32,0	15,0	20,0	12,0	10,0	8,0	7,0	5,0
GSYİH deflatörü	15,0	3,2	-1,5	13,8	24,8	9,9	6,9	4,7	4,6
Libor (yüzde)	1,6	1,6	4,3	4,3	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Kur (ID/$)	1.500	1.460	1.500	...	…	…	...	...	…
Nüfus artış oranı	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	2,9	2,8	2,7	2,6
Milli Hesaplar			GSYİH yüzdesi						
Brüt yerli yatırım	34,9	26,6	44,8	37,1	30,8	30,7	30,5	31,1	29,1
Kamunun payı	26,4	22,3	37,4	31,8	26,0	25,8	24,5	24,2	22,1
Brüt yerli tüketim	91,2	97,0	90,7	99,6	85,5	75,9	72,3	68,3	69,6
Kamunun payı	50,5	56,8	45,2	61,5	49,2	41,1	37,6	33,8	33,0
Brüt yerli tasarruflar	17,0	-10,4	26,6	6,9	18,6	21,9	21,5	22,1	21,8
Kamunun payı	-16,4	-42,2	9,7	-0,7	1,6	4,7	2,9	2,1	0,4
Kamu Maliyesi			Aksi belirtilmedikçe GSYİH yüzdesi						
Hükümetin gelir ve tahsisleri	90,6	80,5	97,7	87,7	88,0	81,9	76,3	72,4	70,9
Hükümetin petrol gelirleri	79,5	70,1	78,0	65,1	70,3	71,4	71,1	70,1	68,6
Hükümetin petrol dışı gelirleri	1,4	1,3	2,1	2,5	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3

Tablo 47. SEÇİLMİŞ EKONOMİK VE FİNANSAL GÖSTERGELER, 2004–10 (Devamı)

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Tahsisler	9,7	9,2	17,5	20,1	15,7	8,5	3,1	0,1	0,0
Gider	133,5	121,3	125,4	115,4	92,3	82,5	77,4	74,0	72,5
Tekrarlanan giderler	107,1	99,0	88,0	83,6	66,3	56,7	52,9	49,8	50,5
Sermaye giderleri	26,4	22,3	37,4	31,8	26,0	25,8	24,5	24,2	22,1
Mali Denge (tahsisler dahil)	-42,9	-40,8	-27,7	-27,7	-4,3	-0,6	-1,1	-1,6	-1,7
Brüt borçlanma/dış varlık kullanımı	45,3	43,4	27,7	23,0	0,4	0,6	1,0	1,4	1,4
Amortisman	2,4	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Yerli finansman	0,0	-1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bakiye veya Finansman Açığı (+)/Fazlası (-)[2]	0,0	0,7	0,0	4,7	3,9	0,0	0,1	0,2	0,3
Nazım Hesaplar									
Vergi geliri/Petrol dışı GSYİH (yüzde)	3,0	1,3	3,7	1,9	2,0	2,6	2,8	3,1	3,4
Faiz dışı bütçe dengesi	- 41,9	-39,8	- 27,3	-27,4	-3,8	-0,2	0,1	1,1	3,0
Petrol dışı faiz dışı bütçe dengesi	-96,7	-89	-74,2	-69,5	-60,4	-61,2	-60,8	-57,5	-54,1
Parasal Göstergeler						Yüzde			
Merkez Bankası'nın döviz cinsi varlıkları/Para tabanı	68,0	94,4	75,0	104,6	…	…	…	…	...
Bankalar/Para tabanı	6,5	0,1	5,7	0,1	...	…	…	...	...
Para tabanı (yıllık büyüme)	117,0	116,9	32,8	12,6	...	…	...	…	...
Tedavüldeki para (yıllık büyüme)	118,4	74,9	32,8	30,7	…	…	…	…	...
Ödemeler Dengesi					Aksi belirtilmedikçe milyon dolar				
Cari Hesap	-9.985	-9.447	-10.64	-8.847	-4.729	-3.972	-4.602	-4.975	-4.412
Ticaret dengesi	-5.137	-1.788	-7.878	-5.127	-817	1.743	2.860	4.087	4.751
Mal ihracatı	16.543	17.78	17.597	19.016	27.273	31.892	36.094	38.125	40.600
Mal ithalatı	-21.68	-19.56	-25.47	-24.14	-28.09	-30.14	-33.23	-34.038	-35.849
Gelir ve hizmetler	-6.580	9.638	-6.964	-9.510	-9.609	-9.015	-8.804	-9.222	-9.696

Tablo 47. SEÇİLMİŞ EKONOMİK VE FİNANSAL GÖSTERGELER, 2004–10 (Devamı)

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Transferler	1.731	1.979	4.197	5.790	5.698	3.300	1.342	160	533
Sermaye hesabı	8.973	10.84	7.026	9.158	4.597	5.012	5.740	6.101	5.350
Doğrudan yatırım	200	200	300	300	400	500	1.062	1.768	2.128
Brüt borçlanma/Yabancı varlık kullanımı	9.565	10.64	6.726	8.858	4.197	4.512	4.678	4.333	3.222
Amortisman	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer akımlar	-792	-193	0	-1.750	0	0	0	0	0
Net hata noksan	0	178	0	1.388	1.525	10	36	101	190
Dış denge	-1.013	1.573	-3.619	1.700	1.393	1.050	1.174	1.226	1.128
Finansman	1.013	-1.573	3.619	-1.700	-1.393	-1.050	-1.174	-1.226	-1.128
Merkez bankası rezervleri (artış-)	-4.624	-6.768	-2.598	-1.700	-1.393	-1.050	-1.174	-1.226	-1.128
Gecikmiş ödeme yükümlülüğü değişimi	-580	-35.85	0	0	0	0	0	0	0
Tahakkuk eden fakat ertelenmiş faiz	6.217	5.380	6.217	0	0	0	0	0	0
Borç afları	…	35.67	…	0	0	0	0	0	0
Nazım hesaplar									
Ticaret dengesi (GSYİH yüzdesi)	-24,3	-7,0	-32,4	-17,5	-2,1	3,9	5,6	7,4	7,9
Cari hesap (GSYİH yüzdesi)	-47,3	-37	-43,8	-30,2	-12,1	-8,8	-9	-9	-7,3
Rezervler (Milyon Dolar)	5.691	7.902	8.289	9.602	10.995	12.045	13.218	14.445	15.573
Aylık mal ve hizmetler cinsinden	2,6	3,2	3,7	3,4	3,8	3,9	4,2	4,4	4,2
Borç stoku (Milyar Dolar)	124,3	78,2	131,5	82,1	86,3	90,8	95,2	99,4	102,6
Borç servisinin ihracata yüzdesi[3]	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	2,0	4,2	6,7

Kaynak: Irak resmi verileri, IMF Irak Raporu İstatistik Eki.

1-EPCA'da, WEO petrol fiyatlarından olan farklılık, varsayılan bütçe fiyatlarını yansıtacak şekilde hesaplanmıştır. 2-2004 bakiyesi harcama olarak sınıflandırılan cari avanslar şeklinde açıklanabilir. 3-Gecikmiş ödeme yükümlülükleri ödemeleri hariç, ödenmiş borç servisi (tahakkuk etmemiş). *EPCA: Savaş Sonrası Acil Yardım

Tablo 48. ÖDEMELER DENGESİ, 2004–10[1] (Aksi belirtilmedikçe, milyon dolar)

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rev. Proj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Ticaret Dengesi	-5.137	-1.788	-7.878	-5.127	-817	1.743	2.860	4.087	4.751
(GSYİH yüzdesi)	-24,3	-7,0	-32,4	-17,5	-2,1	3,9	5,6	7,4	7,9
İhracat	16.543	17.782	17.597	19.016	27.273	31.892	36.094	38.125	40.600
Ham petrol	16.200	17.329	17.113	18.410	26.609	31.194	35.359	37.498	39.939
Diğer ihracat	343	452	484	606	665	698	735	627	662
İthalat[2]	-21.680	-19.569	-25.475	-24.143	-28.090	-30.149	-33.234	-34.038	-35.849
Hükümet ithalatı	-14.790	-13.761	-17.197	-15.199	-14.653	-15.105	-16.240	-17.087	-17.676
BM gıdaya karşılık petrol programı (OFFP)	-3.622	-3.488	-2.166	-1.884	0	0	0	0	0
Diğer tüketim ithalatı (OFFP dışı)	-4.267	-3.843	-5.301	-5.181	-6.099	-6.941	-7.577	-7.753	-8.299
Diğer petrol dışı ilişkili sermaye malı ithalatı (OFFP dışı)	-3.603	-2.352	-4.480	-3.020	-4.619	-5.068	-5.387	-5.227	-4.955
Petrol ilişkili sermaye malı ithalatı	-1.197	-1.429	-2.850	-3.025	-2.312	-3.096	-3.277	-4.106	-4.422
Rafine edilmiş petrol ürünleri	-2.100	-2.648	-2.400	-2.088	-1.623	0	0	0	0
Özel sektör ithalatı	-6.890	-5.809	-8.277	-8.944	-13.437	-15.044	-16.994	-16.952	-18.172
Rafine edilmiş petrol ürünlerinin payı	…	0	...	-2.069	-3.805	-4.015	-4.455	-3.503	-3.620
Gelir, net[3]	-6.208	-5.381	-6.220	-3.878	-4.081	-4.294	-4.534	-5.440	-5.713
Hizmetler, net[2]	-372	-4.257	-744	-5.632	-5.529	-4.721	-4.269	-3.782	-3.983
Transferler, net	1.731	1.979	4.197	5.790	5.698	3.300	1.342	160	533
Özel, net (Sivi toplum kuruluşları dahil)	500	500	800	800	900	1.000	1.500	2.000	2.500
Resmi	1.231	1.479	3.397	4.990	4.798	2.300	-158	-1.840	-1.967
Tahsiller	2.041	2.345	4.253	5.910	6.128	3.860	1.610	35	30
Ödemeler	-810	-866	-856	-920	-1.330	-1.560	-1.768	-1.875	-1.997
Cari Hesap	-9.985	-9.447	-10.645	-8.847	-4.729	-3.972	-4.602	-4.975	-4.412
(GYİH, yüzdesi)	-47,3	-37,0	-43,8	-30,2	-12,1	-8,8	-9,0	-9,0	-7,3

Tablo 48. ÖDEMELER DENGESİ, 2004–10[1] (Aksi belirtilmedikçe, milyon dolar) (Devamı)									
	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rev. Proj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Sermaye Hesabı	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Finans Hesabı	8.973	10.842	7.026	9.158	4.597	5.012	5.740	6.101	5.350
Doğrudan yatırım	200	200	300	300	400	500	1.062	1.768	2.128
Diğer sermaye, net	8.773	10.642	6.726	8.858	4.197	4.512	4.678	4.333	3.222
Resmi, net	9.565	10.835	6.726	10.609	4.197	4.512	4.678	4.333	3.222
Varlıklar	9.565	10.835	6.372	6.743	0	0	0	0	0
Yükümlülükler	0	0	354	3.866	4.197	4.512	4.678	4.333	3.222
Borç ödemeleri	0	0	354	0	138	250	651	919	944
Amortisman[4]	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sermayelendirilmiş faiz ödemeleri[4]	0	0	0	3.866	4.059	4.262	4.028	3.414	2.278
Özel, net	-792	-193	0	-1.750	0	0	0	0	0
Net Hata, Noksan[5]	0	178	0	1.388	1.525	10	36	101	190
Denge	-1.013	1.573	-3.619	1.700	1.393	1.050	1.174	1.226	1.1280
(GSYİH yüzdesi)	-4,8	6,2	-14,9	5,8	3,6	2,3	2,3	2,2	1,9
Finansman	1.013	-1.573	3.619	-1.700	-1.393	-1.050	-1.174	-1.226	-1.128
Merkez bankası (artış -)	-4.624	-6.768	-2.598	-1.700	-1.393	-1.050	-1.174	-1.226	-1.128
Rezervler (net; artış -)	-4.188	-6.332	-2.598	-1.700	-1.393	-1.050	-1.400	-1.452	-1.128
Yükümlülükler (artış +)	436	436	0	0	0	0	-226	-226	0
Kredi fonu (net)	436	436	0	0	0	0	-226	-226	0
Nakit ödeme	436	436	0	0	0	0	0	0	0
Geri ödeme	0	0	0	0	0	0	-226	-226	0
Tahakkuk etmiş olup ertelenen faiz[6]	6.217	5.380	6.217	0	0	0	0	0	0
Gecikmiş ödeme yükümlülüklerindeki değişim (net, azalış -)[7]	-580	-35.858	0	0	0	0	0	0	0

Tablo 48. ÖDEMELER DENGESİ, 2004–10[1] (Aksi belirtilmedikçe, milyon dolar) (Devamı)									
	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rev. Proj.		Revize edilmiş projeksiyonlar			
Borç afları[8]	...	35.673	...	0	0	0	0	0	0
Nazım Hesaplar:									
Merkez bankası rezervleri	5.691	7.902	8.289	9.602	10.995	12.045	13.218	14.445	15.573
Merkez bankası rezervleri (aylık mal ve hizmet ithalatı cinsinden)	2,6	3,2	3,7	3,4	3,8	3,9	4,2	4,4	4,2
GSYİH	21.132	25.539	24.295	29.341	39.003	45.203	51.389	55.318	60.306
Petrol dışı GSYİH	4.173	8.297	5.661	10.854	12.411	14.193	16.230	18.228	20.285
Petrol dışı GSYİH	4.173	8.297	5.661	10.854	12.411	14.193	16.230	18.228	20.285

Kaynak: Irak resmi verileri. IMF Irak Raporu İstatistik Eki.1-ABD'nin Irak'taki askeri harcaması hariç 2-Mal ithalatı, hizmetler altında olan taşımacılık ve sigortayı içermemektedir. EPCA'ya göre ise taşımacılık ve sigorta dahildir. 3-Tahakkuk etmiş olan, ertelenen ve sermayeleşen faizi içerir. 4-Paris Kulübü uzlaşmalarına dayanarak, anapara ödemeleri ve 2005-10'a kadar olan faizin büyük bölümü ertelenmiş ve sermayeleşmiştir. 5-Mali açığı veya bakiyeyi yansıtır. 6-Paris Kulübü uzlaşması öncesi var olan borç stoğunun tahakkuk eden faizinin tahmini değeri. 7-Borç aflarını ve çok taraflı borçların gecikmiş ödeme yükümlülüklerinin kaldırılmasını içerir. 8-21 Kasım 2004'te Paris Kulübü uzlaşmasıyla belirlenen 2004 sonundaki borcun ilk indirim dilimini (yüzde 30) yansıtır ve bütün dış borca karşılaştırılabilir borç indiriminin olacağını varsayar. *EPCA: Savaş Sonrası Acil Yardım **WEO: Dünya Enerji Örgütü

Tablo 49. MALİ SEKTÖR VE PETROL SEKTÖRÜ HESAPLARI, 2004–10 (GSYİH yüzdesi)

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj[1]		Revize edilmiş projeksiyonlar[2]			
Gelirler ve Tahsisler	90,6	80,5	97,7	87,7	88,0	81,9	76,3	72,4	70,9
Gelirler	81,0	71,3	80,2	67,5	72,3	73,4	73,1	72,3	70,8
Ham petrol ihracat gelirleri[3]	76,7	67,9	70,4	62,7	68,2	69,0	68,8	67,8	66,2
Bütçelendirilmiş ham petrol gelirleri	76,7	65,2	70,4	58,2	48,1	48,5	48,3	47,4	46,2
Petrol ürünleri üzerindeki sübvansiyon ind. Elde edil.gelir.[4]	0,0	0,0	4,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Petrol ilişkili kamu teşebbüsleri gelirleri.	2,8	2,1	3,5	2,3	2,1	2,4	2,3	2,4	2,3
Fuel oil ve gas ihracatı	0,0	1,4	0,0	1,6	1,3	1,1	1,0	0,7	0,7
İç petrol gelirleri (sübvansiyom indirimi hariç)	0,0	0,6	0,0	1,2	0,8	0,8	0,9	0,9	2,7
Vergi gelirleri	0,8	0,4	1,1	0,7	0,7	0,8	0,9	1,0	1,1
Doğrudan vergiler	0,0	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Dolaylı vergiler	0,8	0,2	1,0	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
Vergi dışı gelirler	0,7	0,8	1,1	1,7	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1
Tahsisler	9,7	9,2	17,5	20,1	15,7	8,5	3,1	0,1	0,0
ABD	0,0	8,8	0,0	18,7	14,3	8,2	3,0	0,0	0,0
ABD dışında	0,0	0,4	0,0	1,4	1,4	0,3	0,1	0,1	0,0
Giderler	133,5	121,3	125,4	115,4	92,3	82,5	77,4	74,0	72,5
Faaliyet giderleri	107,1	99,0	88,0	83,6	66,3	56,7	52,9	49,8	50,5
Maaşlar ve emekli maaşları[5]	15,9	12,2	15,4	16,0	12,6	12,5	12,6	12,1	11,4
Mal ve hizmetler (petrol dışı)	15,9	29,5	11,1	35,0	29,9	26,2	22,8	19,3	19,3
Bütçelendirilmiş mal ve hizmetler[6]	11,4	18,7	7,1	18,3	19,6	20,3	20,6	19,3	19,3
Gıdaya karşılık petrol prog. Fin. Edilen (sos. Güv. Hariç)	4,5	4,4	3,9	3,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Hibelerle finanse edilen projelerinin sabit maliyetleri[7]	0,0	2,3	0,0	5,3	4,0	2,3	0,9	0,0	0,0
Hibelerle finanse edilen diğer mal ve hizmetler[8]	0,0	4,1	0,0	8,2	6,3	3,6	1,3	0,0	0,0

Tablo 49. MALİ SEKTÖR VE PETROL SEKTÖRÜ HESAPLARı, 2004–10 (GSYİH yüzdesi) (Devamı)

	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj[1]		Revize edilmiş projeksiyonlar[2]			
Mal ve hizmetler (petrol)	18,7	15,1	18,8	10,5	6,8	2,4	2,3	2,4	2,3
Petrol türevi ithalat[9]	9,9	12,9	9,9	8,2	4,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Petrol ilişkili kamu teşebbüslerinin faaliyet giderleri(+rafine)	8,8	2,1	8,9	2,3	2,1	2,4	2,3	2,4	2,3
Transferler	51,7	37,8	38,9	18,8	13,2	11,8	10,5	10,0	9,4
Sosyal güvenlik net (OFFP hariç)	12,3	10,3	16,5	13,6	9,6	8,7	8,1	7,9	7,5
Sosyal güvenlik net (OFFP ile finanse edilen)	6,9	5,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
KİT transferleri	4,8	3,3	4,2	2,9	2,0	1,6	1,0	0,8	0,6
Diğer transferler[10]	27,7	18,2	18,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz ödemeleri	1,0	1,0	0,4	0,3	0,4	0,4	1,2	2,7	4,7
İç faiz ödemeleri	1,0	1,0	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2
Dış faiz ödemeleri	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	2,4	4,5
Bütçe açığını kapama amaçlı olmayan dış borcun faizi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	2,4	4,5
Bütçe açığını kapama amaçlı dış borcun faizi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Savaş tazminatları[11]	3,8	3,5	3,5	2,9	3,4	3,5	3,4	3,4	3,3
Yatırım giderleri	26,4	22,3	37,4	31,8	26,0	25,8	24,5	24,2	22,1
Petrol dışı yatırım giderleri	20,5	16,5	25,1	19,3	19,0	17,8	16,6	15,0	13,0
Yerli finansmanlı yeniden inşa giderleri[12]	12,2	11,0	5,6	10,8	13,6	14,9	15,0	13,7	11,8
OFFP finansmanlı yeniden inşa giderleri	2,5	2,9	2,9	2,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tahsis finansmanlı yeniden inşa giderleri	5,8	2,6	15,0	6,1	5,0	2,4	0,9	0,1	0,0
ABD tahsisiyle finanse edilen yeniden inşa giderleri	0,0	2,2	0,0	4,7	3,6	2,1	0,8	0,0	0,0
ABD dışı tahsislerle finanse edilen yeniden inşa giderleri	0,0	0,4	0,0	1,4	1,4	0,3	0,1	0,1	0,0
Borç finansmanlı yeniden inşa giderleri	0,0	0,0	1,5	0,0	0,4	0,6	0,8	1,2	1,2
Petrol yatırımı giderleri (rafineri yatırımları dahil)	6,0	5,9	12,3	12,5	7,0	8,0	7,9	9,2	9,1
Tanımlanamayan giderler/Tasarruflar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tablo 49. MALİ SEKTÖR VE PETROL SEKTÖRÜ HESAPLARı, 2004–10 (GSYİH yüzdesi) (Devamı)									
	2004		2005		2006	2007	2008	2009	2010
	EPCA	Tahmin	EPCA	Rv.Prj[1]		Revize edilmiş projeksiyonlar[2]			
Denge (tahsisler dahil)	-42,9	-40,8	-27,7	-27,7	-4,3	-0,6	-1,1	-1,6	-1,7
Denge (tahsisler hariç)	-52,5	-50,0	-54,2	-47,9	-20,0	-9,1	-4,2	-1,7	-1,7
Dış finansman	42,9	41,6	27,7	23,0	0,4	0,6	1,0	1,4	1,4
Yurt dışında tutulan varlıklar[13]	28,1	27,3	17,3	15,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Proje finansmanı	0,0	0,0	1,5	0,0	0,4	0,6	0,8	1,2	1,2
Diğer finansman[14]	17,1	16,1	8,9	7,4	0,0	0,0	0,3	0,2	0,2
Amortisman	2,4	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bütçe açığını kapama amaçlı olmayan dış borcun amortis.	2,4	1,3	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bütçe açığını kapama amaçlı olan dış borcun amortis.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İç finansman	0,0	-1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Banka finansmanı	0,0	-0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Banka dışı finansman	0,0	-0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bakiye veya Finansman Açığı (+)/Fazlası (-)[15]	0,0	0,7	0,0	4,7	3,9	0,0	0,1	0,2	0,3
Nazım hesaplar:									
Faiz dışı fazla	-41,9	-39,8	-27,3	-27,4	-3,8	-0,2	0,1	1,1	3,0
Petrol dışı faiz dışı fazla	-96,7	-89,0	-74,2	-69,5	-60,4	-61,2	-60,8	-57,5	-54,1

Kaynaklar: Iraklı Resmi Makanları tahminleri ve projeksiyonları.

1-2005 için revize edilmiş projeksiyonlar 2005 bütçesine, Geçici KoalisyonYönetimi harcamalarına, petrol ilişkili KİT'lerin gelir-giderleri bilgisine, 2-Orta vade projeksiyonlar, muhtemel gelir ölçülerinin veya ilave harcamaların (örn. Transfer harcamaları) kabinece görüşülmesini içermemektedir. 3-2005 projeksiyonları ortalama petrol fiyatı (36 dolar/varil) ve ilk beş ay için hacme (1,4 milyon varil/gün) bağlıdır. 4-Projeksiyonlar, artan yerli hafif petrol ürünleri fiyatlarının üzerinde resmi bir uzlaşmaya varılmamış olunduğu gerçeğine dayan-

makta olup, personelin tavsiyelerini içermemektedir. 5-2004 ve 2005 EPCA verileri ve 2004 tahminleri diğer transferler tarafından kapsanan Kürt bölgesinin maaş ve ücretlerini içermemektedir. 2004 ücret tahminleri yeniden sınıflandırılmak üzere 2,2 trilyon ID avansı içermektedir. 6-2004'te ABD'nin haciz konan varlıklar ve müktesep varlıklar üzerindeki harcamalarını içermektedir. 7-Donör finansmanlı yeniden inşa harcamalarıyla ilgili sabit giderlerin çoğunlukla Irak dışında harcandığına inanılmaktadır. Bugüne kadar donörlerden ciddi bir açıklama gelmemiştir. 8-Hibe ile finanse edilen diğer mal ve hizmetler, yeniden inşa projeleriyle ilgili güvenlik harcamalarını içermektedir. Bugüne kadar donörlerden ciddi bir açıklama gelmemiştir. 9-2005 figürleri bütçedendir. 2005'ten itibaren özel sektörün artan bir oranda hafif petrol ürünleri ithal edeceği varsayılmaktadır. 10-2004 ve 2005 EPCA verileri ve 2004 tahminleri Kürt bölgesinin maaş ve ücretlerini içermektedir. 11-1483 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'na göre Kuveyt'e ödenecek olan savaş tazminatları petrol ihracının %5'ine tekabül etmektedir. 2005 verileri bütçedendir. 2005'te kayıtlı yüzde 5'i geçen herhangi bir ilave gelir savaş tazminatı olarak ödenecektir. 12-2005 projeksiyonları, ABD tarafından Irak Kalkınma Fonu (IKF) altında özel bir alt hesaptan ödenecek olan ve bütçede görünmeyen Geçici Koalisyon Otoriteleri tarafından taahhüt edilen 1,4 trilyon ID'yi, daha önce transferler olarak adlandırılmış olan kuzeydeki projeleri ve daha önce mal olarak sınıflandırılmış olan 1,9 trilyonluk bakım harcamalarını içermektedir. 13-2005 tahminleri, Irak otoritelerince yönetilen IKF'nin raporlanmış dengelerine ve ABD'nin IKF althesabını yönetenlerce belirlenmiş dengelere dayanmaktadır. 14-BM gıdaya karşılık petrol programıaltında daha önce ihraç edilen kredi mektupları finansmanını kapsamaktadır. 15-2004 bakiyesi cari olarak harcama şeklinde sınıflandırılan avanslarla açıklanabilir.

Tablo 50. IRAK MERKEZ BANKASI ANKETİ, 2003–05 (Aksi belirtilmedikçe milyar Irak Dinarı)									
	2003	2004		2005					
	Güncel Ara.	Güncel Ara.	EPCA	Güncel Oca.	Güncel Şub.	Güncel Mar.	Güncel Nis.	Proj. Ara.	EPCA
Net Yabancı Varlıklar[1]	1.600	10.743	7.532	12.176	12.966	11.247	11.428	13.558	11.419
Yabancı varlıklar	1.916	11.538	8.309	12.967	13.765	12.045	12.225	14.356	12.196
Altın[2]	114	115	94	117	119	117	118	117	94
Diğer	1.803	11.422	7.578	12.851	13.645	11.928	12.107	14.239	12.102
Merkez Bankası kasası	1.803	10.361	7.578	11.809	12.601	10.886	11.067	13.194	12.102
SDR hesabı	0	1.061	37	1.042	1.044	1.042	1.039	1.044	0
Yabancı yükümlülükler	-316	-795	-777	-792	-799	-798	-798	-798	-777
IMF yükümlülükleri	…	-637	637	-637	-637	-637	-637	-637	…
Net İç Varlıklar									
İç varlıklar	4.038	1.296	4.703	729	1.098	1.675	644	207	4.833
Net genel hükümet	3.698	4.147	3.119	2.672	2.907	3.338	4.296	3.711	3.119
Hazine kağıtları	2.874	2.589	2.562	2.589	2.589	2.528	2.528	2.460	4.019
İskontolu hazine kağıtları	206	709	0	709	709	707	707	673	0
Karşılıksız çekler	909	1.637	1.458	1.851	1.821	1.821	1.821	1.528	0
Mevduatlar	-15	-596	-300	-849	-443	-715	-413	-450	-300
Döviz mevduatları	-276	-192	-600	-1.628	-1.769	-1.003	-346	-500	-600
Bankacılık dışı kamu kurumları	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ticari bankalar	0,0	8,7	800	8,8	8,9	155,6	155,1	8,7	929
Para politikası enstrümanları[3]	0,0	0,0	…	0,0	0,0	-1.639	-1.834	-2.053	…
Diğer maddeler net	339	-2.859	784	-1.952	-1.818	-180	-1.973	-1.459	784
Para Tabanı	5.638	12.228	12.235	12.904	14.064	12.922	12.070	13.765	16.252

Tablo 50. IRAK MERKEZ BANKASI ANKETİ, 2003–05 (Aksi belirtilmedikçe milyar Irak Dinarı) (Devamı)

	2003	2004		2005					
	Güncel Ara.	Güncel Ara.	EPCA	Güncel Oca.	Güncel Şub.	Güncel Mar.	Güncel Nis.	Proj. Ara.	EPCA
Bankalar dışı para	2.606	7.163	9.522	7.578	8.278	8.561	8.333	9.360	12.648
Tedavüldeki para	4.586	8.021	10.014	8.361	9.122	9.463	9.392	10.481	13.301
Ticari bankaların kasalarındaki miktar çıkarıldıktan sonra	1.980	858	492	784	844	903	1.059	1.121	653
Bankaların rezervleri	1.052	4.208	2.222	4.543	4.942	3.459	2.679	3.285	2.951
Zorunlu	717	2.287	2.000	2.287	2.285	1.390	1.137	2.250	2.657
Fazladan	335	1.921	222	2.256	2.657	2.069	1.541	1.035	295
Nazım hesaplar:									
Para tabanı (yıllık büyüme, yüzde)	…	116,9	117,0	5,5	15,0	5,7	-1,3	12,6	32,8
Tedavüldeki para (yıllık büyüme, yüzde)	…	74,9	118,4	4,3	13,7	18,0	17,1	30,7	32,8
Brüt dış varlıklar (milyon dolar)	1.134	7.902	5.691	8.882	9.421	8.239	8.356	9.602	8.353
Altın	67	79	64	80	82	80	81	93	64
MB kasası	1.067	7.097	5.191	8.088	8.625	7.446	7.565	8.796	8.289
Devlet bankalarındaki mevduatlar	0	0	0	0	0	0	0	0	0
IMF ödemesi	0	727	436	713	715	713	710	713	0
Yabancı yükümlülükler (IMF, milyon dolar)	-187	-544	-532	-542	-547	-547	-546	-532	-532
Net yabancı varlıklar (milyon dolar)	947	7.358	5.159	8.339	8.874	7.692	7.809	9.070	7.821
Kur (dönem sonu)	1.690	1.460	1.460	1.460	1.461	1.462	1.463	1.500	1.460
Kur (program)	1.690	1.460	1.460	1.460	1.461	1.462	1.463	.500	1.460
Enflasyon (12 aylık)	36,3	32,0	7,0	20,0	12,0	10,0	8,0	20,0	15,0
Petrol dışı reel GSYİH büyümesi (yüzde)	-3,4	14,9	5,0	12,0	12,0	12,0	12,0	12,0	10,0
Brüt yabancı varlıklar/Para tabanı (yüzde)	34,0	94,4	67,9	100,5	97,9	93,2	101,4	104,6	75,0

Tablo 50. IRAK MERKEZ BANKASI ANKETİ, 2003–05 (Aksi belirtilmedikçe milyar Irak Dinarı) (Devamı)									
	2003	2004		2005					
	Güncel Ara.	Güncel Ara.	EPCA	Güncel Oca.	Güncel Şub.	Güncel Mar.	Güncel Nis.	Proj. Ara.	EPCA
Bankalar/Para tabanı (yüzde)	0,0	0,1	6,5	0,1	0,1	1,2	1,3	0,1	5,7
Banka rezervleri	3.032	5.065	2.713	5.327	5.786	4.362	3.737	4.405	3.604
Para tabanı karşılaması (yüzde)	28,4	87,9	61,6	94,4	92,2	87,0	94,7	98,8	70,3
Dolaşımdaki para/Para tabanı (yüzde)	46,2	58,6	77,8	58,7	58,9	66,2	69,0	68,0	77,8

Kaynaklar: Iraq otoriteleri; personel tahminleri ve projeksiyonları; CPA; CBI; ve CSO.

1-Piyasa kuruyla değerlendirilmiştir 2-Tarihi fiyat ya da piyasa fiyatından düşük olanıyla değerlendirilmiştir. 3-Temelde gecelik ID ve $ mevduat imkanını temsil etmektedir.

*EPCA: Savaş Sonrası Acil Yardım

EK: IRAK PETROLLERİ GELECEĞİ VE PSA'LAR

Irak'ın bilinen 80 petrol sahasının 60'ında Üretim Paylaşım Anlaşmaları (PSA: *Production Sharing Agreements*) altında petrol çıkarılacaktır. Bu gelişme sonucunda Irak'ın bilinen petrol rezervlerinin en az %64'ü yabancı şirketlere devredilecektir.[96] PSA'ların en büyük özelliği petrol rezervlerinin mülkiyetini devletlerin elinde kalmasını sağlarken, petrol gelirlerine özel şirketlerin ortak edilmesidir. Irak'ın petrol altyapısının iyileştirilmesi için gerekli olan miktar 20 milyar dolar civarındadır. Bu tahmini masrafı Irak'ın tek hamlede karşılaması mümkün değildir. Lakin petrol rezervlerinin büyüklüğü ve petrol çıkarma maliyetlerinin uygunluğu göz önüne alındığında Irak petrol endüstrisi için altyapı iyileştirilmesi çalışmaları karşılanabilecek bir hedeftir. PSA anlaşmaları genellikle petrol çıkarmanın çok maliyetli veya petrol rezervinin yeterince büyük olmadığı ülkelerde yabancı şirketlerin yatırım yapmasını teşvik etmek için imzalanmaktadır. Irak, PSA'ların genel tabiatını oluşturan iki ana şarttan da uzaktır. PSA'ların Irak petrolleri için bir model olması fikri ilk olarak 2003'te, işgal öncesi, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın "Irak'ın Geleceği Projesi"nde[97] ele alınmıştır. Daha sonra işgal yönetimi altında kurulan Geçici Koalisyon Yönetimi altında olgunlaştırılan plan, Geçiş Hükümeti döneminde hazırlanan anayasaya da belirsiz petrol gelirleri tarifleri altında yerleştirilmiştir.

ABD ve İngiltere'nin 15 Aralık seçimi sonrasında Irak petrol rezervlerinin çokuluslu şirketlere devredilmesi için bastırdığı, bunun gerçekleşmesi halinde Iraklıların yaklaşık 200 milyar dolar zarara uğrayacağı öne sürüldü. 'War on Want', 'New Economics Foundation' (NEF) ve 'Platform' adlı İngiliz ve Amerikan sivil toplum gruplarının hazırladığı bir rapora göre, gelecek yıl yürürlüğe konulması düşünülen plan sayesinde İngiliz ve Amerikan petrol şirketleri Irak'ta yapacakları yatırımlar karşısında üretimden olağanüstü paylar alacak. *Independent*'ın kamuoyuna "Irak Petrolü: Savaş Ganimetleri" başlığı ile duyurduğu raporda, bu planın ABD Dışişleri tarafın-

96. Irak Petrolü Analizi, Council on Foreign Relations, 2005

97. http://usinfo.state.gov/products/pubs/archive/dutyiraq/homepage.htm

dan savaş öncesinde hazırlandığı ve işgalin ardından kurulan 'Irak Geçici Koalisyon Yönetimi'ne kabul ettirildiği belirtildi. Petrol ortaklıklarını zora sokacak anayasal engeller de peşinen kaldırıldığından, ABD ve İngiltere'nin petrol yataklarında sondaj yapılmasına ve işletilmesine dayanan "üretimi paylaşma anlaşmalarının" yapılması için Irak üzerinde baskı kurduğu belirtiliyor. Raporda, sözleşmelerin, "demokratik ve halk denetiminin yanı sıra Irak mahkemelerinin görev alanı dışında tutulduğu" belirtildi. Rapora göre PSA ile petrol devlerine yatırımların yüzde 42 ile yüzde 162'sini geri alabilme imkânı sağlanıyor. Bu anlaşmaların 25 ile 40 yıllığına yapılması olasılığından hareketle Iraklıların zararının 120–194 milyar dolar arasında olacağı hesaplanıyor. Raporda Irak'ı bekleyen tehlike, "Iraklılar, yabancı şirketlerin geniş enerji kaynaklarından pay almasına izin vermesi halinde, eski sömürgeci tuzağına düşebilir ve 200 milyar dolarlık bir kayıpla karşı karşıya kalabilir. Irak savaşının gerçek nedeninin Batı'nın Irak petrolünü kendi kontrolü altına almak istemesi olduğu yönündeki korkular, yeniden canlanacak gibi görünüyor. Bu şirketler, Irak'ı on yıllar boyunca bu koşullara mahkûm etmek için ülkedeki istikrarsızlıktan kaçınılmaz olarak faydalanacaktır" sözleriyle aktarıldı.[98] Bu raporun ve benzer çalışmaların hesaplama yöntemleri ile beklentilerinin özetini ilerleyen sayfalarda görebilirsiniz.

Irak Anayasası'nın[99] 109. maddesinde petrol "bütün bölgelerdeki ve eyaletlerdeki Irak halkına aittir" ifadesi yer alırken, 110. maddede petrol gelirlerinin "ülkenin bütün bölgelerindeki demografik yapıyla uyumlu, adaletli bir şekilde" paylaştırılacağını söylüyor. Fakat tam da bu noktada, petrol zenginliği olan bölgeler üzerindeki demografik yapı ve anayasanın ortaya koyduğu federal tablo; Irak'ın bütünlüğünü korunmasını riske sokmaktadır. Öyle ki, anayasada Irak petrolleri üstündeki federal (özellikle Kuzey Irak ve Basra bölgelerinin) kontrolün sadece şu andaki petrol kuyuları mı, yoksa gelecekteki rezervleri de mi kapsadığına açıklık getirilmemiştir. Bu çerçevede ise Sünni Araplar, Kürtlerin Bağdat hükümetini atlayarak petrol kuyuları açılması ve yeni rezervlerin çıkarılması için yabancı şirketlerle

98. "Irak'ın Petrol Rezervlerine Sömürge Tuzağı", *Radikal*, Dış Haberler, 23/11/2005

99. http://www.iraqigovernment.org/constitution_en.htm

ortaklıklara gitmelerinin anayasaya aykırı olduğunu söylemekteler. Bu itiraza Kürtler, gelecekte çıkarılacak olan petrol rezervlerinin bölgesel hükümetin yetkisi dâhilinde olduğu ve bu durumun Saddam dönemindeki adaletsizliği tazmin edecek yegâne mekanizma olduğu şeklinde cevap vermektedirler. Bu sorunlu durumu daha da derinleştirecek olan anayasanın 111.maddesi ise, muhtemel bir merkezi hükümet ve bölgesel yönetim arası anlaşmazlıkta son sözün yerel hükümette olduğunu söylemektedir. Bölgesel yönetimin alacağı kararlar arasında PSA anlaşmaları da bulunmaktadır. Hâlihazırda Kürt bölgesinde bu anlaşmalar imzalanmaya da başlanmıştır.

Örnek Bir PSA İşleyişi[100]

Bir PSA'nın nasıl çalıştığını görmek için, aşağıdaki terimlerin kullanıldığı hayali bir durumu göz önünde bulunduracağız. Bu terimler, Irak için uygun olmayabilen kavramlara dayanmaktadır. Petrol kâr dağılımı: %60 devlet, %40 şirket; Telif ücreti vergisi: %15; Kâr vergisi: %40

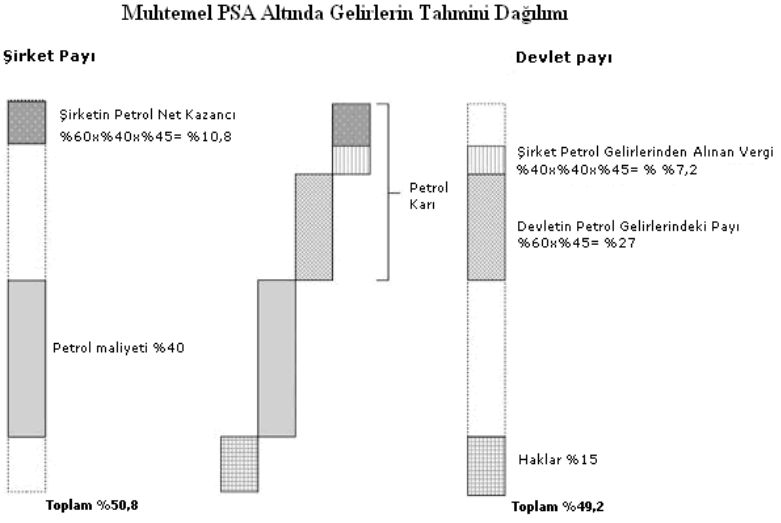

Yukarıdaki şekilde bu bileşenlerin nasıl dağıldığını görüyoruz. Telif ücreti vergisi petrol değerinin bir yüzdesi (%15) şeklinde belir-

100. PLATFORM, Global Policy Forum, Institute for Policy Studies (New Internationalism Project), New Economics Foundation, Oil Change International, War on Want.

lenmektedir. Daha sonra düşülen maliyetin geliştirme ve üretim kısımları, petrol gelirlerinin %40'dır. Geriye kalan %45, devlet ve şirket arasında 60:40 oranında paylaşılmaktadır. Şirket, kendisine düşenin %15'ini vergi olarak ödemektedir.

Sonuç olarak şirket, yenileme maliyetlerini de düştükten sonra %50,2'lik bir pay almaktadır. Petrol alanının kârları gelirlerin %60'ı olduğundan, devlet, kârların %82'sini, şirket ise %18'ini almaktadır.

Bazen devlet de yabancı petrol şirketleriyle konsorsiyumun bir parçası olarak kontrata, ticari bir ortak olarak dahil olabilir. Bu durumda devlet şirkete ortak olur ve şirketin kârını özel yatırımcılarla paylaşır. %50 payı olduğunda, devlet, sermaye yatırımının %50'sini sağlar ve devlet-şirket dağılımından şirkete gelen kârın %50'sine ortak olur.

Daha yeni bir PSA formu da petrol kârını sabit oranlarda değil de şirketin kârlılığını yansıtacak şekilde değişen oranlarda dağıtmaktadır. Teoriye göre daha kârlı şirket, maliyetlerini daha kolay döndürür ve devlet için daha yüksek bir pay kalır. Bu oranlar ölçeği üretim oranlarına, 'R' faktörüne (birikmiş girdilerin birikmiş giderlere oranı) ya da şirketin getiri oranına bağlıdır. Getiri oranı tarzı PSA'lar devletin makul bir kâr oranına sahip oluşuna dayanmaktadır. Fakat pratikte bu avantajlar başka nedenlerden dolayı etkisiz kalabilir:

1. Yatırımcının kârı, belirlenmiş bir kâr oranına ulaşılıncaya kadar, devletin gelir payı reddedilerek garanti altına alınmıştır;

2. Belirlenmiş kâr oranına ulaşılırken, yatırımcıların daha fazla kâr elde etmeleri engellenmiş olmaz;

3. Maliyetleri şişirmek yatırımcının lehinedir. Özellikle aynı gruptan başka bir şirketle imzalanan bir alt kontrat sonrası kazanılan kâr, PSA'ya göre hala proje yöneticisine yönelmektedir ve devlet ya çok az bir pay alır ya da hiç alamaz.

Petrol Alanı Ekonomisinde İskonto Etme-Paranın Zaman Değeri

Petrol endüstrisi yatırımları birkaç 10 yıl boyunca devam eder. Başlangıçta büyük miktarda sermaye yatırıma dönüşür ve gelirler,

projenin ömrü boyunca kazanılır. Bu tip yatırımlar modellenirken *paranın zaman değeri* göz önünde bulundurulmalıdır. Enflasyon olmasa bile bugünkü para yatırıma dönüştürülüp gelir elde edeceğinden gelecektekinden daha değerlidir.

Örneğin bugün 100YTL'ye sahipsem ve bu parayı %10 faiz getiren bir banka hesabına yatırırsam ilk yılda 10 YTL kazanırım. Bir yıl sonra: 100 + (0,1 x 100) = 100 x 1,1 = 110YTL'ye sahip olurum. İkinci yılda, 11YTL faiz kazanırım (110YTL'nin %10'u) Bu miktar ilk baştaki 100YTL ve ilk yılın faizi üzerindeki *bileşik faizden* gelmektedir. Dolayısıyla ikinci yıldan sonra: 100 x 1,1 x 1,1 = 121YTL elde ederim. Bu mantığı sürdürerek beş yıl içinde: 100 x 1,1 x 1,1 x 1,1 x 1,1 x 1,1 = 161YTL'ye sahip olurum. Bunu, 100 x 1.15 (100 çarpı 1,1 üzeri 5) şeklinde yazabiliriz. Öyleyse, bugün 100YTL, bana beş yıl sonrakinden %61 daha değerlidir.

PSA'LERİN IRAK GELİRLERİNE ETKİSİ

	Toplam Iskontosuz Gelirler (Milyar $)	**Devletin Payı**	**PSA Senaryosu Altında Toplam Gelir Kaybı (Milyar $)**
Millileştirilmiş	971	%100	-
Rusya PSA şartlarıyla	779	%80	192
Oman PSA şartlarıyla	777	%80	194
Libya PSA şartlarıyla	897	%92	74

Reel göstergeler (2006 fiyatlarıyla), 2006-2035 için varili sabit 40 dolardan.
Kaynak: PLATFORM, Global Policy Forum, Institute for Policy Studies (New Internationalism Project), New Economics Foundation, Oil Change International, War on Want

İskonto Etme ve Bugünkü Değer**:** Başka bir deyişle para 5 yıl sonra daha değersiz olacaktır. Bugüne denk değerini bulmak için, *iskonto* etmemiz gerekmektedir. Farklı zamanlardaki farklı işlemleri karşılaştırdığımızda hepsinin bugün ne değer edeceğini bütün gelecek değerleri iskonto ederek buluruz. Ulaştığımız değer, *bugünkü değer*dir.

İskonto Oranı**:** Zamanın paranın değeri üzerindeki etkisi para yatırıldığında uygun olan getiri oranına bağlıdır. Bugünkü paranın büyüyeceği oran -sonraki paranın iskonto edileceği oran, iskonto oranıdır. Yukarıda yaptığımız işlemleri tersine yapmak bize bugünkü değeri verecektir. 100YTL'nin bugünkü değeri: %5 iskonto oranıyla,

100 / 1.055 = 78YTL ve %10 iskonto oranıyla, 100 / 1.15 = 62YTL'dir. Petrol endüstrisinde genellikle reel olarak %12'lik, nominal olarak da %15'lik iskonto oranı kullanmaktadır. İskonto oranı, sermayenin fırsat maliyeti olarak düşünülebilir. Yatırım yapan yatırımcılar, sermayeyi başka bir yatırımda kullanma fırsatını yitirmişlerdir. Dolayısıyla eğer sermaye başka bir alanda daha yüksek getiriyle yatırılabilseydi hali hazırdaki yatırıma yönelmeyeceklerdi. İskonto oranı, alternatif yatırımlardan elde edilecek getiri oranıdır.

PSA'LERİN İSKONTOLU IRAK GELİRLERİNE ETKİSİ

	Toplam Iskontosuz Gelirler (Milyar $)	**Devletin Payı**	**PSA Senaryosu Altında Toplam Gelir Kaybı (Milyar $)**
Millileştirilmiş	183	%100	-
Rusya PSA şartlarıyla	140	%77	43
Oman PSA şartlarıyla	147	%80	36
Libya PSA şartlarıyla	167	%91	16

Reel göstergeler (2006 fiyatlarıyla), 2006-2035 için varili sabit 40 dolardan.
Kaynak: PLATFORM, Global Policy Forum, Institute for Policy Studies (New Internationalism Project), New Economics Foundation, Oil Change International, War on Want

Net Bugünkü Değer (NBD)**:** Dolayısıyla, petrol yatırımı gibi sermaye yoğun bir yatırımı tartarken, gelirlerin bugünkü değerinin giderlerin bugünkü değerinden farkı olan net bugünkü değere (NBD) bakmamız gerekmektedir. NBD her zaman belirlenen bir iskonto oranıyla verilir. Bu durumu beş yıllık nakit akım tablosu verilmiş olan bir projeyi örnek göstererek betimleyelim:

Yıl	Giderler	Gelirler
1	75	0
2	20	30
3	10	40
4	10	40
5	10	40

Yıl	Net nakit akımı (NNA)(= gelirler-harcamalar)	NNA'nın %12 iskonto oranında bugünkü değeri
1	-75	-75
2	10	= 10 / 1.12 = 8.93
3	30	= 30 / 1.122 = 23.92
4	30	= 30 / 1.123 = 21.35
5	30	= 30 / 1.124 = 19.07

Toplam gelir ve giderlere bakmadan, bunları iskonto ederek, bugünkü değerlerine bakalım. Bu projenin NBD'si -1,73YTL'dir. Öyleyse kârlı sayılmamaktadır. Kârlılık iskonto oranına bağlıdır. %10'luk oranda, projenin NBD'si +1,91YTL'dir.

İç Getiri Oranı (İGO): Petrol alanı projelerinin kârlılığını ölçmeye yarayan bir diğer kavram da *iç getiri oranı*dır (İGO). NBD'yi sıfırlayacak olan iskonto oranı olarak tanımlanır. Yukarıdaki projede İGO'nun %10 ile %12 arasında olduğunu görüyoruz. Fakat modern yazılımlar İGO'yu hesaplayabilir. Böyle bir yazılımı kullandığımızda oranın %11,03 olduğunu görüyoruz. Yatırımcı, İGO iskonto oranından daha yüksekse yatırıma karar verir. İGO arttıkça, projenin kârlılığı da artar.

FARKLI PETROL FİYATLARININ IRAK GELİRLERİNE ETKİSİ

Parantez içlerinde millileştirilmiş gelirlerle mukayese bulunmaktadır.	**Varili 30 Dolar Senaryosu**		**Varili 50 Dolar Senaryosu**	
	Toplam Iskontosuz Gelir (Milyar $)	**%12'den Toplam net bugünkü değeri (Milyar $)**	**Toplam Iskontosuz Gelir (Milyar $)**	**%12'den Toplam net bugünkü değeri (Milyar $)**
Millileştirilmiş	716	133	1,227	232
Rusya PSA şartlarıyla	580(136)	104(30)	977(250)	175(57)
Oman PSA şartlarıyla	573(143)	107(26)	982(245)	186(46)
Libya PSA şartlarıyla	661(55)	122(12)	1,133(94)	212(20)

PSA'LERİN PETROL ŞİRKETİ KÂRINA ETKİLERİ

	Petrol Şirketi Kârı Projeksiyonu (%)		
	Amara Bölgesi (Küçük)	**Nasıriyye Bölgesi (Orta)**	**Mecnun Bölgesi (Büyük)**
Rusya PSA şartlarıyla	580(136)	104(30)	977(250)
Oman PSA şartlarıyla	573(143)	107(26)	982(245)
Libya PSA şartlarıyla	661(55)	122(12)	1,133(94)

FARKLI PETROL FİYATLARINDA PETROL ŞİRKETLERİ KÂRLARI

	Varili 30 dolardan			**Varili 50 Dolardan**		
	Amara	Nasıriyye	Mecnun	Amara	Nasıriyye	Mecnun
Rusya PSA şartlarıyla	46%	82%	140%	74%	122%	178%
Oman PSA şartlarıyla	41%	67%	107%	60%	95%	131%
Libya PSA şartlarıyla	33%	53%	91%	48%	79%	109%

DÜNYANIN BÜYÜK PETROL REZERVLERİNDEKİ YABANCI YATIRIMLAR				
	Rezervler (Milyar Varil)	**Dünya Toplam Rezervlerindeki Payı**	**Yabancı Şirket Hisseli Yatırım**	**PSA'ler**
S.Arabistan	262,7	22,1%	Yok	Yok
İran	132,5	11,1%	Yok	Yok
Irak	115,0	9,7%	Yok	Yok
Kuveyt	99,0	8,3%	Yok	Yok
BAE	97,8	8,2%	Var	Yok
Venezuela	77,2	6,5%	Var[i]	Yok
Rusya	72,3	6,1%	Var[ii]	Var[iii]
TOPLAM	856,6	72,1		

i. 1993-98 arasında başlayan yabancı petrol şirketlerine açılım politikası bugün aksi istikamettedir.
ii. Rusya'da 1990'larda özel sektörün ağırlıklı yayılmasını tecrübe etti, trend şu an tersinedir.
iii. Sadece 3 tane PSA imzalanmıştır. Bu PSA'lerin hepsi Sovyetlerin çözülmesinden hemen sonra gerçekleşmiştir. Şu an imzalanmış olan PSA'ler bile oldukça ciddi tartışmalara konu olmaktadır. Yeni PSA imzalanması ise gündemde değildir.

Irak Petrol Alanı Verisi

Irak'ın hali hazırdaki petrol politikasına göre cari olarak faaliyette olan kuyular Irak Milli Petrol Şirketi'nce işletilecektir. Yeni alanlar ise, üretim paylaşması anlaşması yapan özel şirketlerce işletilecektir. 1995 Mart'ında Saddam rejimindeki Petrol Bakanlığı, müeyyidelerin kaldırılması halinde geliştirilecek olan 25 yeni alan (11'i kuzeyde, 4'ü merkezde ve 11'i güneyde) belirlemişti. Bu liste 2003'teki işgalin ilk aylarında ve Allavi Geçici Hükümeti'nde sırasıyla "baş icracı " ve Petrol Bakanlığı yapmış olan Tamer el-Gadban gibi görevlilerin aralarında bulunduğu bakanlık tarafından açıklanmıştı. Bu alanlar aşağıda özet veriyle sıralanmışlardır. Bu veriler, ABD Enerji Dairesi'nin Enerji Bilgi İdaresi, Deutsche Bank, Irak Petrol Bakanlığı ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı için stratejik danışmanlık yapan Bearing Point'in yakın zamanda yayımladıkları raporlardan derlenmiştir.

GELİŞTİRİLMEMİŞ IRAK PETROL ALANI VERİLERİ			
ALAN	**REZERVLER mil. var.**	**MAKSİMUM ÜRETİM**	**GELİŞTİRME MALİYETLERİ**
GÜNEY		225	
Halfaya	3,5	470	2
Bin Umar	6	600	3,4
Maynun	21	800	4
Batı Kurna	15	100	4
Garaf	1	300	0,7
Nasiriye	2	75	1,9
Refid+eyn	0,5	80	0,75
Emara	0,3	--	0,5
Nur	--	180	--
Tuba	1	200	1,25
Ratavi	2		1,3
KUZEY		60	
Hamrin	0,1	100	0,5
Kurmala	1	120	2,5
Tak Tak	--	120	0,5
Galabat	--	120	0,5
Kemer	--	120	0,5
Kara Çuk	--	120	0,5
Kasım El Ahmer	--	170	0,5
Kayara	--	170	0,5
Kasab	--	170	0,5
Neymah	--	170	0,5
Yevan	--		0,5
MERKEZ		200	
Batı Bağdat	11		0,8
Balad	--	100	
Ahdab	0,2		1,3

2005 Haziran'da Petrol Bakanlığı, Irak'ın güneyindeki 11 petrol alanının geliştirilmesi için çokuluslu şirketlerle görüşmek istediğini ilan etti. Alanların isimleri verilmemiş olsa bile bu alanların yukarıda belirtilen güney alanları olduğunu düşünüyoruz. Kuzeydeki Kurmala ve Hamrin alanları 2004 Aralık'ta, Türk firması Avrasya ile imzalanan ve 2005 Mart'ta Kanada firması OGI ile imzalanan teknik servis anlaşmalarıyla geliştirilmektedir. Kuzeyde sadece iki grup halinde 9 alan bırakılmaktadır.

YAKIN DÖNEM IRAK KRONOLOJİSİ

1921-2003

Nisan 1920: San Remo Konferansı'nda Irak için İngiliz Mandası kabul edildi.

Mart 1921: Kahire Konferansı'nda Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Irak Kralı olarak ilan edildi. Ağustos'ta tahta geçti.

Aralık 1924: Milletler Cemiyeti Musul'un Irak'ın bir parçası olarak kalmasına karar verdi.

Haziran 1930: Irak'a bağımsızlık öngören yeni Irak-İngiltere anlaşması imzalandı.

Ekim 1932: Milletler Cemiyeti Irak'taki İngiliz Mandasını sona erdirerek Irak'ın bağımsızlığını tanıdı.

Eylül 1933: Kral Faysal'ın ölümüyle yerine Gazi geçti.

Ekim 1936: General Bekir Sıdki darbe yaptı. Ağustos 1937'de öldürüldü.

Temmuz 1937: Sadabad Paktı, Türkiye, Irak, İran ve Afganistan

arasında imzalandı.

Nisan 1939: Kral Gazi'nin bir araba kazasında ölümüyle babası yerine 4 yaşındaki oğlu Faysal geçti. Aynı sülaleden Prens Abdulilah krallık naibi oldu.

Nisan 1941: Irak ordusundaki milliyetçi subaylar bir darbeyle Almanya yanlısı Raşid Ali hükümetini iktidara getirdi. Mayıs'ta İngiliz askeri birlikleri Bağdat'a girerek Irak'ı tekrar kontrol altına aldılar.

Mayıs 1953: Naiplik sona erdi; Kral II. Faysal tahta geçti.

Şubat 1955: Türkiye ve Irak Bağdat Paktı'nın kurulmasına öncülük etti.

Temmuz 1958: General Abdülkerim Kasım liderliğindeki milliyetçi genç subayların darbesiyle 38 yıllık monarşik rejim sona erdi. Cumhuriyet rejimi kuruldu.

Aralık 1959: Irak'ın çekilmesiyle Bağdat Paktı CENTO adını aldı.

Şubat 1963: Baas partisi mensubu-u ve Arap milliyetçisi subayların darbesi sonucu Kasım rejimi yıkıldı. Albay Abdüsselam Arif cumhurbaşkanı oldu.

Nisan 1966: Arif helikopter kazasında ölünce yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçti.

Temmuz 1968: Baasçı subaylar tarafından darbe yapıldı. General Hasan El Bekir devlet başkanı, Saddam Hüseyin ise ülkenin iki numaralı adamı oldu.

Mart 1970: Molla Mustafa Barzani liderliğinde savaşan Kürtlere özerklik verildi, ancak Kerkük ve petrol konularında anlaşılamayınca Barzani 1974'te tekrar silaha sarılacaktır.

Nisan 1972: Irak ve SSCB arasında dostluk ve işbirliği anlaşması imzalandı.

Haziran 1972: Irak Petrol Şirketi (IPC) millileştirildi. Bunu, yabancı petrol şirketlerinin millileştirilmesi izledi.

1975 Cezayir Anlaşması İran ile Irak arasında Cezayir'de imzalanandı. 1975'te Cezayir anlaşmasına kadar silah bırakmadı. İran desteğinden mahrum kalan Kürt ayaklanması son buldu.

Mart 1975: Irak-İran arasında Şattül-Arab konusunda sınır anlaşması imzalandı. Buna karşılık İran Barzani hareketine desteğini çekti. Barzani silahlı hareketi çöktü ve KDP ikiye ayrıldı; Celal Talabani Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni kurdu.

Temmuz 1979: El-Bekir çekildi; yerine Saddam Hüseyin devlet başkanı oldu.

Eylül 1980: Irak birliklerinin İran'a saldırmasıyla birlikte sekiz yıl sürecek İran-Irak savaşı başladı.

Temmuz 1988: İran'ın BM'in ateşkes teklifini kabul etmesiyle İran-Irak savaşı sona erdi.

Ağustos 1990: Irak ordusu Kuveyt'i işgal etti. BM Irak'a ambargo uygulamaya başladı ve Irak'a karşı askeri güç kullanılmasına izin verdi.

Ocak 1991: Amerika öncülüğündeki Batılı askeri koalisyon ''Çöl Fırtınası" harekâtını başlattı. 27 Şubat'ta Kuveyt kurtarıldı; 28 Şubat'ta ise Saddam Hüseyin ateşkesi kabul etti.

Nisan 1991: ABD, Kürtleri korumak amacıyla Kuzey Irak'ta "güvenli bölge" ilan etti.

Ağustos 1992: Irak'ta 32. paralelin güneyi uçuşa yasak bölge ilan edildi.

Kasım 1994: Irak Ulusal Meclisi Kuveyt'in sınırlarını kabul etti ve bağımsızlığını tanıdı.

Mayıs 1996: BM, Irak'a petrol karşılığı gıda programını kabul etti.

Aralık 1998 Amerikan ordusu ''Çöl tilkisi" operasyonunu başlattı. Bu operasyon, Irak ile BM arasında müfettişlerin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanacak yeni gerilimin ardından başlatıldı. Müfettişler 4 yıl sonra Irak'a döndü.

Aralık 2002: Irak Kitle İmha Silahlarıyla ilgili olarak 12,000 sayfalık bir rapor hazırlayarak BM'ye sundu ve kitle imha silahlarına sahip olmadığını açıkladı.

2003 sonrası

23 Ocak 2003: Irak'a komsu ülkelerin Dışişleri Bakanları Birinci Toplantısı İstanbul'da yapıldı. Toplantıya Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran katıldı. Toplantının kapanış bildirgesinde Irak, Şii ve Kürtlerle yapılan anlaşmaları tanıması ve BM denetçileriyle işbirliği yapması için uyarıldı.

30 Ocak 2003: İtalya, İngiltere ve Polonya'nın da içinde bulunduğu Avrupa ülkelerinden 8 lider, ülkeleri ABD'nin arkasında birlik olmaya çağıran ortak bir mektubu imzaladı.

15 Şubat 2003: Dünyanın çeşitli düzenlenen gösterilere katılan yaklaşık 10 milyon kişi Irak Savaşı'nı protesto etti.

1 Mart 2003: TBMM, yabancı ülkelere asker gönderilmesi ve yabancı ülke askerinin Türkiye'de bulunması için hükümete yetki veren tezkereyi ret etti.

4 Mart 2003: Pentagon, 230 bin Amerikan askerinin Irak kapılarına dayandığını, diğer 60 bini askerin de harekete geçirildiğini belirtti.

7 Mart 2003: Washington, Londra ve Madrid, Irak'a 17 Mart'a kadar son bir süre daha verdi.

16 Mart 2003: George Bush, Irak'ta olası bir savaşı başlatmaya karar vermesi için BM'ye 24 saat süre tanıdı.

17 Mart 2003: ABD Başkanı George Bush diplomatik sürenin dolduğunu söyleyerek Saddam Hüseyin ve oğullarına Irak'ı terk etmesi için 48 saatlik süre tanıdı.

18 Mart 2003: Irak yönetimi Bush'un ültimatomunu reddetti.

20 Mart 2003: ABD öncülüğünde Irak'a hava harekâtı başladı.

21 Mart 2003: Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Kuveyt'ten Irak'a girdi.

28 Mart 2003: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak halkının insani problemlerinin çözümü için 1472 sayılı kararı aldı.

9 Nisan 2003: ABD güçleri Bağdat'ın merkezine girdi. Bir sonraki gün, ABD güçleri Kürt gerillalar ile birlikte Kerkük ve Musul'un kontrolünü ele geçirdi.

10 Nisan 2003: Koalisyon kuvvetleri Irak'ın yarısından fazlasını işgal etti.

19 Nisan 2003: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları ikinci toplantısı Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da yapıldı. Toplantıda Irak'ın inşası, ABD'nin Suriye ile İran'a yönelik tehditkâr tutumu ve İsrail-Filistin çatışması ele alındı.

1 Mayıs 2003: ABD Başkanı George Bush, Irak'ta çatışmaların artık resmen sona erdiğini duyurdu.

2 Mayıs 2003: Irak'ı üç bölgeye ayırmayı öngören uluslararası istikrar gücü oluşturuldu.

6 Mayıs 2003: ABD Başkanı George Bush, Irak'ta oluşturulacak sivil yönetimin başına Paul Bremer'ı atadı.

9 Mayıs 2003: Amerika ve İngiltere savaş sonrası Irak için BM Güvenlik Konseyi'ne hazırladıkları tasarı metninde, Irak'ın petrol kaynaklarının iki ülkenin kontrolü altına alınmasını önerdi.

16 Mayıs 2003: Paul Bremer, Baas Partisi yöneticilerinin kamu görevleri yürütmesini yasakladı. Bremer, 23 Mayıs'ta da güvenlik organlarının lağvedildiğini açıkladı.

22 Mayıs 2003: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'taki BM yaptırımlarını kaldırarak, ABD'nin ülkedeki petrol kaynaklarını kullanmasını resmen kabul etti.

28 Mayıs 2003: Irak'a komşu ülkelerin dışişleri bakanları, İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) 30. Dışişleri bakanları top-

lantısı nedeniyle İran'ın başkenti Tahran'da toplandı. Toplantıda Irak'ın geleceği ve yeniden yapılandırılması konuları ele alındı.

6 Haziran 2003: BM Silah Denetçileri Başkanı Hans Blix, Irak'taki biyolojik ve kimyasal silahlar konusunda Amerika ve İngiltere tarafından kendisine verilen istihbaratın doğruluğundan şüphe duyduğunu belirtti.

4 Temmuz 2003: Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentindeki Türk karargâhına Amerikan kuvvetlerince sürpriz bir baskın düzenlendi. Baskın, Türkiye ve Amerika arasında gerginliğe neden oldu.

13 Temmuz 2003: Irak Geçici Yönetimi ilk toplantısını yaptı.

22 Temmuz 2003: Saddam Hüseyin'in oğulları Uday ve Kusay, Musul'da Amerikan askerlerince öldürüldü.

25 Temmuz 2003: Japon Hükümeti, Irak'a asker göndermeye karar verdi.

31 Temmuz 2003: Şii başkaldırısının lideri Mukteda al-Sadr yaklaşık on bin kişinin kendisinin kurduğu 'İslam Ordusu'na katıldığını iddia etti.

26 Ağustos 2003: İnsani yardım kuruluşları, Irak'taki güvenliğin koalisyon güçlerinin kontrolünden çıktığını belirterek, çalışanlarından ülkeyi terk etmelerini istedi

29 Ağustos 2003: Necef'te arabayla yapılan bir bombalı saldırıda Şii politik lider Ayetullah Muhammed Bagr El-Hâkim ve 90 yakını öldürüldü.

3 Eylül 2003: Saddam Hüseyin sonrası ilk hükümet kuruldu. ABD ve İngiltere'den sonra Polonya, bir işgal bölgesinin yönetimini aldı.

2 Ekim 2003: Irak Teftiş Grubu, kitle imha silahlarından bir tane bile bulunmadığını ilan etti.

16 Ekim 2003: BM Güvenlik Konseyi, Irak çözüm planını kabul etti.

23–24 Ekim 2003: Irak'ın yeniden inşası için İspanya'nın başkenti Madrid'de bağış konferansı yapıldı, 33 milyar dolar toplandı.

30 Ekim 2003: BM, Bağdat'tan çekildiğini açıkladı.

1–2 Kasım 2003: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısının üçüncüsü Suriye'nin başkenti Şam'da yapıldı. Toplantıya, Irak'a komşu 9 bölge ülkesi katıldı. Toplantıda, egemenliğinin bir an önce Irak halkına devri istendi. Irak yönetimine terörist gruplarla mücadelede komşu ülkelerle işbirliği çağrısı yapıldı.

4 Kasım 2003: Amerikan Senatosu, Irak'taki savaş için 87,5 milyar dolarlık bütçenin Bush Hükümeti'ne verilmesini onayladı.

7 Kasım 2003: Türkiye, Irak'a asker göndermeyeceğini açıkladı.

15 Kasım: İktidarın Iraklılara devrinin takvimi konusunda anlaşmaya varıldı. Şiiler, başta genel seçimlerle ilgili olmak üzere değişiklikler önerdi.

13 Aralık 2003: Saddam Hüseyin, Tıkrit'te bir çiftlik evinde yakalandı.

2004

17 Ocak 2004: Mart 2003'ten itibaren Irak'ta öldürülen Amerikan askerlerinin sayısı beş yüze ulaştı.

14–15 Şubat 2004: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Toplantısının dördüncüsü Kuveyt'te yapıldı. Açıklanan nihai bildiride, Irak'taki işgalin mümkün olan en kısa sürede sona ermesi için BM'nin rolünün artırılmasının önemi vurgulandı.

2 Mart 2004: Aşure günü dolayısıyla toplanan Şii Müslümanlara karşı düzenlenen saldırılar sonucunda 100'den fazla kişi hayatını kaybetti.

8 Mart 2004: Irak'ın geçici anayasası imzalandı.

4 Nisan 2004: Bağdat, Basra ve Necef'te Mukteda El Sadr'ın des-

tekçişi 40 kişi öldürüldü. Bu tarihten sonraki günlerde şiddet hem Şii, hem de Sünni bölgelere yayıldı.

5 Nisan 2004: Singapur, Irak'taki askerlerini ülkelerine geri çektiğini açıkladı

19 Nisan 2004: İspanya Irak'taki 1432 İspanyol askerini geri çekeceğini açıkladı.

23 Nisan 2004: Paul Bremer Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra işlerini kaybeden kişilere askeriyede ve eğitim sektöründe tekrar istihdam yaratılabileceğini duyurdu

29 Nisan 2004: Amer Ebu Greyb Cezaevi'nde ABD askerlerinin Iraklı tutuklulara karşı küçük düşürücü davranışlarını gösteren fotoğraflar yayınlandı.

30 Nisan 2004: ABD güçleri Felluce'den çekildi.

12–13 Mayıs 2004: Irak'a Komşu ve Bölge Ülkeler Parlamento Başkanları toplantısı Ürdün'ün Başkenti Amman'da yapıldı. Toplantının sonuç bildirisinde Irak'taki işgale son verilmesi istendi.

8 Haziran 2004: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'taki kuşatmanın 30 Haziran'da bitmesi ve egemenliğin Geçici Irak Yönetimine bırakılması üzerinde görüş bildirdi. Konsey, petrol gelirlerinin Iraklılar tarafından da kontrol edilmesini kararlaştırdı.

15 Haziran 2004: Irak'a komşu ülkelerin temsilcileri, İKO dışişleri bakanları toplantısı çerçevesinde Mısır'ın başkenti Kahire'de özel bir toplantı ile bir araya geldi.

28 Haziran 2004: ABD, geçici hükümetin başına İyad Allavi'yi getirdi.

7 Temmuz: Irak Başbakanı İyad Allavi güvenliğin sağlanması için olağanüstü durumlarda acil güvenlik önlemleri alınmasına olanak veren bir yasayı imzaladı.

21 Temmuz 2004: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Altıncı Toplantısı Mısır'ın başkenti Kahire'de yapıldı. Irak Dışişleri

Bakanı Hoşyar Zebari'nin, komşu ülkelerin içişleri bakanları ve güvenlik birimleri arasında terör konusuna ilişkin bir toplantı yapılması önerisi kabul edildi

27 Ağustos 2004: Mukteda El Sadr'ın yaptığı çağrının ardından, milisler silahlarını bırakarak Necef'i terk etmeye başladı.

6 Ekim 2004: Amerikan silah denetçileri, 1991'den sonra Saddam rejiminin kitle imha silahı ürettiğine dair kanıt bulamadı.

15 Kasım 2004: Felluce kentinin denetiminin ele geçirilmesini hedefleyen operasyonda başarıya ulaşıldığı açıklandı. Operasyonda 1200 direnişçi öldürüldü.

23 Kasım 2004: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Sekizinci Toplantısı Mısır'ın Şarm **El Şeyh kentinde yapıldı. Toplantıya Irak ve Irak'a komşu dokuz ülke katıldı. Irak'ın, Suriye ile imzaladığı sınır güvenlik anlaşmasını, Irak'a komşu diğer ülkeler de imzaladı.**

24 Kasım 2004: Mısır'ın Şarm **El Şeyh kentinde Irak'a komşu ülkelerin yanı sıra G–8 ülkelerinin, Çin'in ve BM, AB, İKÖ ve Arap Birliği gibi uluslararası örgütlerin temsilcilerinin katılımıyla Irak Konferansı düzenlendi.**

21 Kasım 2004: Paris kulübü Irak'ın borçlarının %80'lık kısmının düşürüleceğini açıkladı.

27 Kasım 2004: ABD önceliğinde Felluce'de direnişçilere karşı saldırı yapıldı. Amerikalılar 1200'den fazla direnişçinin öldürüldüğünü iddia etti.

30 Kasım–1 Aralık 2004: Irak'a Komşu Ülkeler İçişleri Bakanları toplantısının ilki İran'ın başkenti Tahranda yapıldı. Sonuç bildirisinde, sınır güvenliği ve sınır girişleri konusunda karşılıklı işbirliğinin genişletilmesine ihtiyaç olduğu belirtildi.

2005

6 Ocak 2005: Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları yedinci

resmi toplantısı Ürdün'ün başkenti Amman'da yapıldı. Sonuç bildirisinde, Irak'ta BM rolünün artırılması, seçimlere geniş katılım için herkesin çaba harcaması gerekliliğine dikkat çekildi.

30 Ocak 2005: Iraklılar, yeni 275 sandalyeli meclisin üyelerini seçti. Bu seçim 50 yılın ardından Irak'ın ilk çok partili seçimi oldu.

7 Nisan 2005: Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani Irak devlet başkanlığına getirildi. Şii kökenli İbrahim Caferi de başbakan seçildi.

28 Nisan 2005: Yeni Irak hükümeti meclisten güvenoyu aldı.

29- 30 Nisan 2005: **Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları sekizinci resmi toplantısı İstanbul'da yapıldı. Toplantı taslağında Irak'ın egemenliği, toprak bütünlüğü ve ulusal birliğine vurgu yapıldı.**

14 Haziran 2005: Kürt lider Mesud Barzani Irak Kürdistan özerk bölgesinin başkanı seçildi.

19 Haziran 2005: Oxford Research Group ve Irak Body Count adlı iki kuruluş tarafından yayınlanan raporlara göre, savaşın başladığı tarihten itibaren 25 bin sivil yaşamını yitirdi. Sivillerin üçte biri ABD liderliğindeki koalisyon güçlerince öldürüldü

17–19 Temmuz 2005: Irak`a Komşu Ülkeler İçişleri Bakanları ikinci toplantısı Türkiye'de yapıldı. Toplantıda, güvenlik konularında alınan kararların bir protokole bağlanması kararı alındı.

28 Ağustos 2005: Irak'ın yeni anayasa taslağı hazırlandı. Şiiler ve Kürtler taslağa onay verirken, Sünniler taslağı reddetti.

31 Ağustos 2005: Bağdat'ta, İmam Musa Kâzım anma törenleri sırasında Şii Kâzımiye mahallesini bağlayan Dicle nehri üzerindeki El-Ayma köprüsü çöktü. En az 950 kişi öldü, 900 kişide yaralandı.

14 Eylül 2005: El Kaide lideri Ebu Musab Ez Zerkavi, Şiilere karşı topyekun savaş açtığını ilan etti. 3 gün süren saldırılarda 160 kişi öldü.

15 Ekim 2005: Yeni anayasa taslağı referanduma sunuldu. Sünni Arapların boykotuna rağmen yüzde 78 ile kabul edildi.

15 Aralık 2005: Irak'ta genel seçimler yapıldı.

2006

21 Ocak 2006: Irak Seçim Komisyonu, Genel seçimlerin galibinin meclisteki 275 sandalyeden, 128'ini kazanan Birleşik Irak İttifakı olduğunu açıkladı

13 Mart 2006: İngiltere Savunma Bakanı John Reid, Irak'taki 7 bin 800 İngiliz askerinden 800'ünün Mayıs ayında geri döneceğini açıkladı.

16 Mart 2006: ABD, Mart 2003'te başlattığı Irak işgalinden bu yana en büyük hava harekâtını gerçekleştirdi. Başkent Bağdat'ın 100 kilometre kuzeyinde Sünni üçgeninde yer alan Samarra ve çevresi yerle bir edildi.

22 Nisan 2006: Celal Talabani ikinci kez devlet başkanlığına seçildi. Talabani, Şii ittifakın adayı Nuri El Maliki'yi hükümeti kurmakla görevlendirdi.

8 Haziran 2006: El Kaide'nin Irak'taki lideri Ebu Musab Ez Zerkavi'nin öldürüldüğü açıklandı.

9 Haziran 2006: İran'ın başkenti Tahran'da Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları toplantısı dokuzuncu toplantısı düzenlendi. Toplantıda Irak'taki mevcut durumun yanı sıra Ortadoğu'da Filistin ile İsrail arasındaki gerginlik nedeniyle çıkan kriz ele alındı.

7 Eylül 2006: ABD, Irak'ın deniz ve hava güçlerinin bir kısmının kontrolünü devretti.

17–19 Eylül 2006: Irak'a Komşu Ülkeler İçişleri Bakanları üçüncü toplantısı Suudi Arabistan'ın başkenti Cidde'de yapıldı. Toplantıya katılan ülkeler ile Irak arasında ''Güvenlik İş Birliği Protokolü" imzalandı.

21 Eylül 2006: İngiliz ve İtalyan kuvvetleri Dikar vilayetinde güvenliğin denetimini Irak kuvvetlerine bıraktı.

5 Kasım 2006: Saddam Hüseyin Şiilere yönelik Duceyl katliamındaki rolü nedeniyle idam cezasına çarptırıldı.

19 Kasım 2006: Amerikalı Cumhuriyetçi Partili Senatör John McCain Irak'a daha fazla asker gönderilmesini istedi.

22 Kasım 2006: BM raporuna göre Irak'ta sadece Ekim ayında ölenlerin sayısı 3 bin 700'ü buldu.

23 Kasım 2006: Şii Sadr semtinde bombalı araçlar ve havan topu ile yapılan saldırılarda 200'den fazla kişi öldü.

6 Aralık 2006: Irak Çalışma Grubu Raporu yayınlandı. Rapor, ABD'nin Irak'tan asker çekmesini ve Irak sorunun bölgesel bir düzeyde ele alınması öneriyor.

30 Aralık 2006: Saddam Hüseyin idam edildi.

2007

10 Ocak 2007: ABD'nin yeni Irak stratejisini açıklayan Başkan Bush Irak'a 21.500 Amerikan Askeri daha gönderilmesini önerdi.

14 Şubat 2007: Bağdat güvenlik planı uygulaması başladı.

27 Şubat 2007: Irak Devlet Başkanı Celal Talabani, Mesut Barzani ve ABD'nin Bağdat Büyükelçisi Zalmay Halilzad, ülkedeki petrol kaynaklarının işletilmesi ve paylaşımıyla ilgili mutabakat sağlandığını açıkladılar.

24 Şubat 2007: Irak Başbakanı Nuri el Maliki, ABD ordusu ile birlikte başlattıkları yeni güvenlik operasyonunda şimdiye kadar 400 civarında militanın öldürüldüğünü açıkladı.

8 Mart 2007: Amerika savunma Bakanı Robert Gates Bağdat'ın güvenliğine destek için ek 2,200 askeri destek kuvvet isteğini kabul etti.

10 Mart 2007: Irak ile ilgili uluslararası konferans Bağdat'ta yapıldı. Bağdat, komşularının Irak'a müdahalelerinin son bulmasını istedi.

16 Nisan 2007: Mukteda Sadr partisinden altı bakan, kabineden ayrıldı.

18 Nisan 2007: 200 yakın insan Bağdat yakınlarında yapılan bombalı saldırıda öldü.

4 Mayıs 2007: Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Birinci Toplantısı Mısır'ın Şarm **El Şeyh kentinde yapıldı. Toplantıya Irak'a sınırı olan ülkeler dışında, Arap Ligi, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi temsilcisi beş ülke, G 8 üyeleri ile birlikte toplam 50 ülke katıldı. Toplantıda 'Irak Ortak Vizyon Girişimi' kabul edildi**

14 Ağustos 2007: 500 den fazla yezidi petrol tankeri ve Arabayla yapılan saldırıda öldürüldü.

29 Ağustos 200: Mehdi ordusu aylık ateşkes kararı aldı.

17 Ekim 2007: Sınır ötesi operasyon için hükümete bir yıl süreyle izin verilmesini öngören Başbakanlık Tezkeresi kabul edildi.

1–3 Kasım 2007: Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları İkinci Toplantısı İstanbul'da yapıldı. Toplantı sonunda yayımlanan bildiride, Irak ile komşuları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi çağrısında bulunuldu. Irak'ın uluslararası tanınmış sınırlarının korunması ve Irak'ın iç işlerine karışılmaması gerektiği belirtildi.

16 Aralık 2007: Türk Silahlı Kuvvetlerince PKK terör örgütüne yönelik Kuzey Irak'a hava harekâtı yapıldı.

23 Aralık 2007: Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'a ikinci hava harekâtını gerçekleştirdi.

2008

12 Ocak 2008: Irak parlamentosu, Baas Partisi mensuplarına uy-

gulanan birçok kısıtlamayı kaldıran kanunu kabul etti.

15 Ocak 2008: Türk Hava Kuvvetleri'ne ait uçaklar, Irak'ın kuzeyindeki PKK terör örgütüne ait hedefleri üçüncü kez vurdu.

4 Şubat 2008: Türk savaş uçakları, Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine yönelik hava operasyonu düzenledi.

23 Şubat 2008: Genelkurmay Başkanlığı, terör örgütü PKK ile mücadele kapsamında Kuzey Irak`a sınır ötesi kara harekâtı başlattı. Harekât, 29 Şubat 2008 tarihinde bitti.

22 Nisan 2008: Genişletilmiş Irak'a Komşu Ülkeler Dışişleri Bakanları Üçüncü Toplantısı Kuveyt'te yapıldı. Toplantı Irak'a komşu ülkelerin yanı sıra BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri, AB Komisyonu, İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) ve Arap Birliği'nden temsilcilerin katılımıyla Kuveyt'te yapıldı. Toplantıda ağırlıklı olarak Irak'taki terör faaliyetleri ele alındı. Dördüncü Genişletilmiş Bakanlar Toplantısının Bağdat'ta yapılmasına karar verildi.

20 Şubat 2008: Irak Anayasasında yapılan yeni bir düzenleme ile bir vilayetin il meclisi üyelerinin, bir başka federasyona veya bölgeye bağlanması yönünde karar alması kolaylaştırıldı.

21 Şubat 2008: Türk Silahlı Kuvvetlerince Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik hava harekâtı yapıldı.

7 Mart 2008: Irak Devlet Başkanı Celal Talabani Türkiye'ye geldi. Yapılan toplantılarda bölgesel konular, terör ve enerji konuları ele alındı.

31 Mart 2008: Iraklı lider Mukteda Sadr, silahlı yandaşlarına sokaklardan çekilmeleri ve hükümet kuvvetlerine karşı savaşmaya son vermeleri çağrısında bulundu.

18 Nisan 2008: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, insan hakları ihlalleri nedeniyle Irak ve Afganistan'ı kınadı.

25 Nisan 2008: Türk savaş uçakları Kuzey Irak'ta PKK'lı terörist-

lere ait iki kampı bombaladı.

2 Mayıs 2008: Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Irak'ta Kandil dağına hava operasyonu düzenledi.

30 Mayıs 2008: Uluslararası Irak Konferansı İsveç'in evsahipliğinde yapıldı. Irak Başbakanı Nuri El Maliki, konferansta ülkesinin borçlarının silinmesini talep etti.

06 Temmuz 2008: Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Amerika'dan Irak'taki Amerikan askerlerinin çekilmesine ilişkin bir takvim belirlenmesini talep etti.

7 Temmuz 2008: ABD Savunma Bakanlığı, Irak Hükümetinin, Amerikan askerlerinin çekilmesi için takvim belirlenmesi talebini reddetti.

9 Temmuz 2008: ABD Senatosu, Irak'tan sorumlu komutan Orgeneral David Petraeus'un, bütün Orta Doğu'dan sorumlu Merkez Komutanlığı'nın başına getirilmesini onayladı.

10 Temmuz 2008: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Irak'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Tayyip Erdoğan ile Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Stratejik İlişkiler Yüksek Konseyi'nin kuruluşu anlaşmasını imzaladı.

21 Temmuz 2008: ABD'nin Demokrat Partili başkan adayı Barack Obama, Irak'ı ziyaret etti. Obama, Amerikan askerlerinin Irak'tan 16 ay içinde çekilmesi çağrısında bulundu.

25 Temmuz 2008: Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Papa 16. Benediktus'la görüştü.

01 Ağustos 2008: Kerkük İl Meclisi Kerkük'ün Kürt bölgesine dâhil edilmesinin karara bağlandığını duyurdu.

08 Ağustos 2008: Irak'ta Mukteda Sadr'a bağlı Mehdi Ordusu milislerinin bundan sonra silah taşımayacağı bildirildi

12 Ağustos 2008: Ürdün Kralı Abdullah, Irak'ı ziyaret etti.

28 Ağustos 2008: Mukteda El Sadr, kendisine bağlı Mehdi Ordusu eylemlerinin "süresiz dondurulduğunu" açıkladı.

5 Eylül 2008: Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Adil Abdülmehdi, yerel seçimlerin 2008 yılı içerisinde yapılacağını açıkladı.

9 Eylül 2008: Şii lider Mukteda El Sadr'a bağlı milis kuvvet Mehdi Ordusunun yeniden yapılandırılacağı açıklandı.

10 Eylül 2008: ABD Başkanı George W. Bush, gelecek aylarda Irak'tan yaklaşık 8 bin asker çekileceğini, Afganistan'daki Amerikan varlığının ise 4 bin 500 askerle takviye edileceğini açıkladı.

16 Eylül 2008: Amerikalı Korgeneral Ray Odierno, Irak'taki Amerikan Kuvvetleri Komutanlığı görevini devraldı.

24 Eylül 2008: Irak Meclisi yeni eyalet seçimleri yasasını onayladı. Yasaya göre, yerel seçimler 18 vilayetin 14'ünde 31 Ocak 2009 tarihine kadar yapılacak. Dohuk, Erbil ve Süleymaniye eyaletleri ile Kerkük yasanın dışında tutuldu.

27 Eylül 2008: Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, BM'deki ikili görüşmeleri kapsamında Irak Devlet Başkanı Celal Talabani ile görüştü.

14 Ekim 2008: Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik, Bağdat'ta 'Yeşil Hat'ta Irak Başbakanı Nuri El Maliki, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi lideri Mesud Barzani ve Irak Devlet Başkanı Celal Talabani ile ayrı ayrı görüştü.

22 Ekim 2008: Mesut Barzani, İran'ı ziyaret etti.

25-26 Ekim 2008: Türkiye'nin Irak Özel Temsilcisi Murat Özçelik ve beraberindeki heyet Neçirvan Barzani ve bölgenin güvenlik birimleriyle resmi olarak ilk kez Erbil'de bir araya geldi.

5 Kasım 2008: ABD Başkanlık Seçimlerini, 18 ay içinde Irak'tan Amerikan kuvvetlerini çekeceğini söyleyen Demokrat Parti adayı Barack Obama kazandı.

16 Kasım 2008: 31 Aralık'ta BM kararı uyarınca Irak'ta kalış sü-

resi dolan ABD ordusunun kalış süresini 3 yıl uzatan anlaşma Irak Hükümeti Bakanlar Kurulunca onaylandı.

27 Kasım 2008: Irak parlamentosu Irak Hükümeti Bakanlar Kurulunca kabul edilen ve ABD Ordusunun kalış süresini 2011'e kadar uzatan anlaşmayı onayladı. Parlamento, anlaşmanın 2009 ortasında bir referandumla halk oyuna sunulmasını yasaya ekledi.

5 Aralık 2008: ABD ile Irak arasında yapılan güvenlik anlaşması yürürlüğe girdi.

11 Aralık 2008: Kerkük kentinde bir restoranın hedef alındığı intihar saldırısında 55 kişi öldü.

14 Aralık 2008: ABD Başkanı George W. Bush Irak'ı ziyaret etti.

Irak'ın 20 Mart 2003 tarihinde ABD tarafından işgaliyle başlayan süreç, Irak'ta ve Ortadoğu'da etkilerini sürdürmeye devam ediyor. İşgalle birlikte Irak'ta devlet yapısı çöktü ve muazzam bir iktidar ve güvenlik boşluğu doğdu. İşgal sonrası ortaya çıkan iktidar boşluğu hem Irak'ın iç siyasi dengelerini hem de bölgesel dinamikleri derinden sarstı. Önce Irak'ı kuşatan etnik ve mezhepçi çatışma süreci bütün bölgeyi etkilemeye başladı. Irak bir taraftan siyasi birliğini korumaya diğr yandan da işgalin sosyo-ekonomik maliyetleriyle başetmeye çalışıyor. Son 25 yıl içerisinde üç savaş ve ambargo yaşayan Irak, uzun yıllar boyunca siyasi ve ekonomik restorasyonla uğraşacaktır. Irak'ın siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılanması sadece kendi iç sorunu değildir.

Türkiye bölgede artan etkinliğini doğru kullanarak Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde önemli roller üstlenebilir. Türkiye'nin Irak'ta siyasi istikrarın tesisine ve ekonomik kalkınma sürecine yapacağı katkı, sadece Kuzey Irak'tan Kerkük'e uzanan çok boyutlu meselelerin çözümünde Türkiye'nin etkinliğini artırmayacak, aynı zamanda yeni bölgesel açılımlara da imkân verecektir.

SETA
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI